

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST**

DIPLOMSKI RAD

**JUGOSLAVENSKO – SOVJETSKI DRŽAVNO – PARTIJSKI
ODNOSI 1955./1956.**

Andrej Chvala

Mentor: prof. dr. Ivo Banac

ZAGREB, lipanj 2011.

SADRŽAJ

UVOD.....	3
1. JUGOSLAVIJA IZMEĐU ISTOKA I ZAPADA.....	5
1.1. Jugoslavija i istočna Europa do 1948.	5
1.2. Rezolucija Informbiroa i njezine posljedice.....	9
1.3. Okretanje Zapadu i Balkanski savez.....	13
2. UNUTARNJE BORBE I DILEME.....	15
2.1. Borba za Staljinova nasljednika.....	15
2.2. Liberalizacija i slučaj Milovana Đilasa.....	17
2.3. Ponovno „zatopljenje“ odnosa sa Sovjetskim Savezom.....	23
3. RAZGOVORI.....	25
3.1. Hruščov u Beogradu.....	25
3.2. Dvadeseti kongres Komunističke partije Sovjetskog Saveza.....	39
3.3. Tito u Moskvi.....	45
4. PROMJENE I KRIZE 1956. GODINE.....	55
4.1. Istočna Europa od smrti Staljina do 20. Kongresa.....	55
4.2. Poljski listopad 1956.	58
4.3. Mađarska revolucija.....	64
5. NOVO „ZAHLAĐENJE“ I JUGOSLAVENSKI „TREĆI PUT“	79
5.1. Konferencija 64 partije i „zahlađenje“ odnosa.....	79
5.2. Sedmi kongres Saveza komunista Jugoslavije i odmak od SSSR-a.....	82
5.3. Okretanje Trećem svijetu.....	86
ZAKLJUČAK.....	90
SUMMARY.....	95
IZVORI I LITERATURA.....	96
POPIS KRATICA.....	99

UVOD

U vrijeme Hladnoga rata, odnosi sa velikim silama Sjedinjenim Državama i Sovjetskim Savezom, bili su ključan dio vanjske politike svih svjetskih zemalja.

Za Jugoslaviju kao socijalističku zemlju, odnosi sa Sovjetskim Savezom imali su posebnu važnost. Politički i povijesno najznačajniji događaj u povijesti jugoslavensko – sovjetskih odnosa, bio je njihov raskid 1948. godine. Iz toga razloga, period Informbiroa privlačio je najviše pažnje povjesničara, te je o njemu napisan vjerojatno najveći broj knjiga i drugih radova, u odnosu na ostale teme iz povijesti jugoslavenske vanjske politike.

Za razliku od razdoblja Informbiroa, period normalizacije odnosa i ponovnog zahlađenja koji je uslijedio, privlačio je puno manju pozornost među povjesničarima, te nije sistematski obrađivan. O njemu je uglavnom pisano u širim pregledima povijesti Hrvatske i Jugoslavije, ili u djelima koja govore o različitim aspektima vanjske politike socijalističke Jugoslavije. U tim je djelima odnosima Jugoslavije i SSSR-a u ovom periodu dan relativno mali prostor, s obzirom na drugačije teme ili šire vremenske periode koje ta djela obuhvaćaju. Od domaćih autora, o ovoj fazi jugoslavensko – sovjetskih odnosa, opširnije je pisao Darko Bekić u knjizi „Jugoslavija u hladnom ratu: odnosi s velikim silama 1949. – 1955.“, ali njegova knjiga ne obrađuje cijeli period, već samo njegov prvi dio, te se zaustavlja na Hruščovljevom dolasku u Beograd. O drugoj polovici toga perioda (1956.-1958.), pisao je u svojim dnevničkim zapisima „Moskovske godine“ jugoslavenski veleposlanik u Moskvi Veljko Mićunović.

Cilj ovoga rada je prikazati jugoslavensko - sovjetske odnose i promjene koje su se u tim odnosima dogodile u periodu 1955./1956., odnosno u širem smislu, od 1953. do 1958. godine. Taj period, iako vremenski relativno kratak, značajan je zbog brojnih događaja, koji nisu utjecali samo na odnose dviju zemalja, već i na povijest komunističkog pokreta, ali i Hladnog rata u cjelini. Osim toga, početak normalizacije odnosa na početku perioda, 1953./1954., te novo zahlađenje na njegovom kraju, 1957./58., čine ga zaokruženom cjelinom u široj povijesti jugoslavensko – sovjetskih odnosa. Također, cilj rada je prikazati kako su događaji unutar istočnog bloka, posebno u Poljskoj i Mađarskoj, utjecali na odnose dviju država, ali i kako je Jugoslavija svojom politikom prema SSSR-u posredno utjecala na te događaje. S obzirom da su odnosi sa Sovjetskim Savezom bili centralna točka njene vanjske politike, u radu je u manjoj mjeri prikazana i opća jugoslavenska vanjska politika u navedenom periodu, od njenih odnosa prema Zapadu, do odnosa prema zemljama Trećeg svijeta.

U pisanju rada uglavnom sam se koristio literaturom i važnijim dnevnim i tjednim novinama koje su tada izlazile u Jugoslaviji. Također, veliku pomoć mi je pružila arhivska građa, posebno ona iz Arhiva predsjednika Jugoslavije, koju mi je ustupio mentor. Osim toga, manji dio korištene građe potječe iz Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu.

1. JUGOSLAVIJA IZMEĐU ISTOKA I ZAPADA

1.1. Jugoslavija i istočna Europa do 1948.

Devetog svibnja 1945. godine kapitulacijom Njemačke završio je Drugi svjetski rat u Europi. Politička posljedica savezničke pobjede bila je podjela Europe na zone utjecaja između zapadnih saveznika i Sovjetskog Saveza. Veliki dio srednje, te čitava istočna Europa ušla je u sovjetsku interesnu sferu, otprilike određenu područjem koje je oslobodila Crvena armija.

Na vlast u tim državama dolazile su koalicije stranaka, tzv. „fronte“, sa idejom jedinstva u obnovi ratom opustošene zemlje. Fronte su uglavnom činile predratne stranke čije je djelovanje obnovljeno nakon rata, pod uvjetom da nisu surađivale sa okupatorom, te komunisti, čiji su se vodeći ljudi u većini slučajeva vratili u svoje zemlje zajedno sa Crvenom armijom. Tako u Bugarskoj nastaje *Domovinska fronta*, Rumunjskoj *Blok demokratskih snaga*, Albaniji *Demokratska fronta*, Čehoslovačkoj *Nacionalna fronta*, Jugoslaviji *Narodna fronta*, i sl.¹ U svim tim nominalno demokratskim i višestranačkim frontama glavnu ulogu imale su komunističke partije, koje su u Sovjetskom Savezu imale svoga glavnog zaštitnika i sponzora, da bi zauzvrat služile kao instrument za provođenje pro-sovjetske politike. Strankama koje nisu htjele pristupiti takvim *frontama* nije bio dozvoljen rad. S obzirom da je time bilo onemogućeno djelovanje bilo kakve organizirane opozicije, na izborima su stranke *fronta* odnosile apsolutnu pobjedu, što je komunistima kao njihovom *spiritus movensu* omogućilo dominantni položaj u vladi i upravljanje državom. Jedine iznimke u takvom sustavu bile su Čehoslovačka i Mađarska u kojima komunisti nisu uspjeli ostvariti prevlast u *Nacionalnoj fronti*, odnosno *Narodnoj fronti za neovisnost*, jer je na izborima bilo omogućeno glasanje za pojedine stranke, umjesto za jedinstvenu listu fronte.²

U svim zemljama te su vlade provodile sličnu politiku, koja se temeljila na sovjetskom uzorku. Ona je uključivala agrarnu reformu, nacionalizaciju industrije i financija, uvođenje planske ekonomije te prihvaćanje „prijateljstva“ sa Sovjetskim Savezom.³ Ekonomske reforme bile su praćene konfiskacijom imovine suradnika okupatora i pripadnika njemačke

---

¹ Jiri Holzer, *Komunizam u Europi: povijest pokreta i sustava vlasti*, Zagreb: Srednja Europa, 2002., 64.

² Isto, 65.

³ László Kontler, *Povijest Mađarske: tisuću godina u Srednjoj Europi*, Zagreb: Srednja Europa, 2007., 397.

nacionalne manjine koja je velikim dijelom morala napustiti Poljsku, Čehoslovačku i Jugoslaviju.

Postupnim preuzimanjem vlasti od strane komunista, provođenjem unutarnjih reformi po uzoru na Sovjetski Savez, te vanjskopolitičkom orijentacijom na SSSR, do 1948. godine dolazi do konsolidacije sustava, uspostave „narodnih demokracija“⁴ i stvaranja socijalističkog bloka na čelu sa Sovjetskim Savezom.

Jugoslavija se u toj pro-sovjetski orijentiranoj lepezi zemalja izdvajala po količini utjecaja koji je SSSR imao na njih. Zahvaljujući činjenici da je sloboda izborena vlastitim snagama, na krilima oslobodilačkog pokreta predvođenog Komunističkom partijom Jugoslavije, omogućavao je veći stupanj autonomije u unutarnjoj i vanjskoj politici.

Struktura nove vlasti u Jugoslaviji bila je slična kao i u ostalim istočnoeuropskim zemljama. Parlament (odn. *Privremena narodna skupština*) formiran 1945. sastojao se od komunista i poslanika predratnih stranaka izabranih na posljednjim predratnim izborima 1938., a „koji se nisu kompromitirali suradnjom s neprijateljem.“⁵ U novoj vladi, formiranoj po sličnom principu komunisti su zauzimali najvažnija mjesta. Krajem 1945. održani su izbori za Ustavotvornu skupštinu na kojima su uz izborne manipulacije sve mandate osvojili kandidati Narodne fronte predvođene komunistima, čime je KPJ uspjela eliminirati političke protivnike.⁶

Učvršćivanjem vlasti, komunistima je omogućen nastavak već ranije započetih društvenih reformi - nacionalizacije i agrarne reforme te centralizacije države prema sovjetskom modelu. Približavanje Jugoslavije SSSR-u započelo je još u travnju 1945. kada je u Moskvi potpisan *Ugovor o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i suradnji*.⁷ Slični ugovori uskoro su potpisani između Jugoslavije i ostalih istočnoeuropskih zemalja.

Budući da je Sovjetski Savez bio prva socijalistička zemlja, istican je kao uzor i jedini mogući model izgradnje socijalizma, čija iskustva treba slijediti. Zbog toga je u Jugoslaviju ubrzo nakon rata počeo dolaziti veliki broj sovjetskih vojnih i civilnih stručnjaka, te savjetnika sa ciljem ustroja sovjetskog modela društva i države. Također, brojni Jugoslaveni odlazili su na stručno obrazovanje u SSSR. U približavanju Sovjetskom Savezu išlo se toliko

---

⁴ Naziv je u početku korišten da bi se pokazalo da su takve zemlje ipak različite od SSSR-a, ali se kasnije od takvoga objašnjenja odustalo. (Giuseppe Boffa, *Povijest Sovjetskog Saveza – Od domovinskog rata do položaja druge velesile*, Opatija: Otokar Keršovani, 1985., 236.)

⁵ Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije (1918. – 1991. – 2003.)*, Zagreb: Naklada Pavičić, 2003, 272.

⁶ Ivo Goldstein, *Hrvatska povijest*, Zagreb: Europapress holding, 2008., 431.

⁷ Matković, 289.

daleko da je potpredsjednik vlade, Edvard Kardelj rekao sovjetskom veleposlaniku da „rukovodstvo nove Jugoslavije vidi svoju državu kao jednu od budućih republika SSSR-a.“⁸

Kao zemlja koja se najbrže *sovjetizirala*, Jugoslavija je smatrana primjerom za ostale zemlje sovjetskog bloka i vodećom socijalističkom zemljom na Balkanu. Približavanje Jugoslavije i Bugarske poticao je Staljin, dok su odnosi sa Albanijom već bili vrlo bliski. Komunistička partija Albanije osnovana je 1941. uz pomoć KPJ, koja je i tijekom rata pomagala albanski antifašistički pokret i sa njim razvila blisku suradnju. Nakon rata nastavio se snažan jugoslavenski utjecaj na Albaniju, koji se manifestirao kroz suradnju KPJ i KPA, veliku materijalnu pomoć u obnovi zemlje, vojnu pomoć, te zastupanje interesa Albanije na međunarodnim konferencijama.⁹ Ovakvo stanje dovelo je do ideje o stvaranju Balkanske federacije Jugoslavije, Bugarske i Albanije, pri čemu bi Jugoslavija bila dominantan partner. Takvo rješenje predlagao je Staljin još od 1944. sa ciljem uspostavljanja veće kontrole nad Jugoslavijom, ali je plan naišao na razne prepreke.¹⁰ Formalni začeci takve federacije bili su u Bledskom sporazumu o razmjeni roba, kulturnoj razmjeni i stvaranju carinske unije, koji su potpisali Tito i bugarski premijer Georgi Dimitrov 1. kolovoza 1947., te u ugovoru o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći Bugarske i Jugoslavije potpisanom u Evksinogradu 27. studenog.¹¹ Daljnji nastavak približavanja Jugoslavije, Bugarske i Albanije uskoro će naglo prekinuti rezolucija Informbiroa 1948. godine.

Dok su odnosi Jugoslavije sa Sovjetskim Savezom i istočnom Europom postajali sve bolji, odnosi sa Zapadom bili su opterećeni brojnim problemima. Nakon što su jugoslavenske jedinice na kraju rata, u svibnju 1945. ušle u Trst i južnu Korušku, Tito je tvrdio da bi ti teritoriji trebali pripasti Jugoslaviji jer su većinom naseljeni Slovencima i Hrvatima. Takav stav je naišao na protivljenje zapadnih saveznika, koji su smatrali da se širenjem granica Jugoslavije, širi i sovjetski utjecaj. Beogradskim sporazumom u lipnju 1945. su jedinice Jugoslavenske armije bile prisiljene na povlačenje sa spornih teritorija i dijela Istre. Teritorij je podijeljen na zonu A (grad Trst sa okolicom) pod upravom zapadnih saveznika, i zonu B južno od Trsta (obuhvaćala sjeverozapadnu Istru) pod jugoslavenskom upravom.¹² Spor oko granice izazvao je oštar propagandni sukob Jugoslavije sa Zapadom, pri čemu je Tito nazivan

---

⁸ Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb: Golden marketing, 1999., 209.

⁹ Branko Petranović, *Jugoslavija u međunarodnom radničkom pokretu*. Beograd: Institut za međunarodni radnički pokret, 1973, 88.

¹⁰ Glavni problem je bio status Bugarske koja nije htjela biti izjednačena sa jugoslavenskim federalnim republikama, već je kao dio federacije htjela biti ravnopravna sa Jugoslavijom. Drugi problem je bilo pitanje Pirinske Makedonije, koja je trebala pripasti Jugoslaviji (Ivo Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, Zagreb: Globus, 1990., 44., 45.)

¹¹ Grupa autora, *Povijest Saveza komunista Jugoslavije*, Beograd: Komunist, 1985., 317.

¹² Bilandžić, 211.

„balkanskim Hitlerom“, a Jugoslavija „sovjetskim satelitom br. 1.“ Odgovor jugoslavenske strane su bile organizirane masovne demonstracije pod parolom „Život damo, Trst ne damo!“ Spor oko Trsta riješen je na Pariškoj mirovnoj konferenciji u rujnu 1946., gdje je dogovoreno da Zona B pripadne Jugoslaviji, a da se od zone A stvori samostalna država - Slobodni teritorij Trsta. Time je odgođeno konačno rješavanje problema, na što je Jugoslavija pristala pod pritiskom Zapada i u nedostatku sovjetske potpore. Sovjetski Savez nije htio poduprijeti jugoslavenske zahtjeve za Koruškom i Trstom, ne želeći još veće zaoštavanje odnosa sa Zapadom.¹³ Jugoslavenskim odnosima sa zapadnim zemljama nije pomogao ni incident iz kolovoza 1947. kada je iznad Slovenije srušen američki zrakoplov zbog povrede jugoslavenskog zračnoga prostora.¹⁴

Osim graničnih pitanja, problem je bilo i jugoslavensko pomaganje komunističkoj *Demokratskoj armiji Grčke* koja je na sjeveru zemlje od 1946. vodila gerilsku borbu protiv prozapadne monarhije koju su podržavali SAD i Velika Britanija.

Viđenje Jugoslavije kao sovjetskog satelita učvrstilo se u srpnju 1947. jugoslavenskim odbijanjem Marshallovog plana kojim je SAD nastojao gospodarski obnoviti Europu, ali i smanjiti mogući sovjetski utjecaj. Pomoć je bila ponuđena svim europskim zemljama, ali su je pod sovjetskim pritiskom sve istočnoeuropske zemlje odbile. Službeno, jugoslavenski razlog je bio u tome što je „organizacija ove pomoći stvorena bez učešća Jugoslavije, te da ostvarenje toga programa omogućava suviše veliko mešanje stranih sila u unutrašnje poslove zemalja primalaca pomoći...“¹⁵

Zapadne zemlje nisu imale potpunu sliku o odnosima Jugoslavije i SSSR-a, jer im nisu bile poznate mnoge nesuglasice i problemi između dviju zemalja, koji će uskoro dovesti do najveće promjene u jugoslavenskoj vanjskoj politici, ali i u međunarodnom komunističkom pokretu.

---

¹³ Isto, 210, 211.

¹⁴ Tvrtko Jakovina, *Socijalizam na američkoj pšenici*, Zagreb: Matica hrvatska, 2002., 16.

¹⁵ Petranović 1973., 86.

1.2.Rezolucija Informbiroa i njezine posljedice

Informacijski biro komunističkih i radničkih partija, poznatiji pod nazivom Informbiro ili Kominform osnovan je u rujnu 1947. u poljskoj Szklarskoj Porębi. Članice su bile vladajuće komunističke partije istočne Europe (KP Sovjetskog Saveza, Jugoslavije, Čehoslovačke, Bugarske, Rumunjske, Poljske i Mađarske), i glavne komunističke partije zapadne Europe (KP Francuske i Italije), te KP Trsta. Službeni cilj Informbiroa bila je „organizacija razmjene iskustava između partija i... koordinacija njihove djelatnosti u ujedinjavanju napora na osnovi opće anti-imperijalističke demokratske platforme... u borbi za trajan, demokratski mir i narodnu demokraciju.“¹⁶ Stvarna svrha Informbiroa bila je da zamjeni Kominternu, raspuštenu 1943., te da služi jačanju sovjetskog nadzora nad istočnoeuropskim komunističkim partijama i državama. To se posebno odnosilo na Jugoslaviju, te je za sjedište organizacije određen Beograd, gdje se izdavalo i službeno glasilo *Za čvrsti mir – za narodnu demokraciju*.

Dok je prema svijetu slika odnosa Jugoslavije prema SSSR-u bila više nego idilična, stvarnost je bila daleko od idile. U vanjskoj politici Jugoslavija je ostala bez očekivane sovjetske potpore u graničnim sporovima sa Zapadom, te naišla na sovjetsko protivljenje u vezi pomaganja komunističkih gerilaca u Grčkoj. U unutarnjoj politici također je dolazilo do sukoba oko gospodarskih pitanja, odnosa prema selu i industrijalizaciji.¹⁷ Kao dio gospodarske suradnje bilo je predviđeno i osnivanje mješovitih sovjetsko – jugoslavenskih društava. Njihov cilj je službeno bio pomoć u izgradnji i obnovi Jugoslavije, ali su bila organizirana tako da su u njima sovjetski direktori imali svu vlast, te su se takva društva uskoro pokazala instrumentom za iskorištavanje jugoslavenske ekonomije i jačanje sovjetskog nadzora nad zemljom. Pregovori o suradnji na području metalurgije, rudarstva i prerade nafte su uskoro prekinuti, jer jugoslavenska strana nije htjela pristati na vrlo nepovoljne uvjete suradnje sa SSSR-om.¹⁸ Također, brojne sovjetske delegacije i stručnjaci za razna područja koji su dolazili u Jugoslaviju često su uključivali i špijune koji su se bavili vrbovanjem jugoslavenskih građana za sovjetsku obavještajnu službu, čega je jugoslavensko vodstvo bilo svjesno te je bezuspješno nastojalo spriječiti.¹⁹ Sa sovjetske strane nije dobro

---

¹⁶ Vojna enciklopedija, III, s.v. *Informacioni biro komunističkih i radničkih partija*. Beograd, 1972., 589.

¹⁷ Sovjetski savjetnici su smatrali da Jugoslavija treba nacionalizirati zemlju i uvesti kolhoze, te da ne treba razvijati tešku industriju, „jer ona postoji i razvija se u Sovjetskom Savezu“. (Mates, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, Beograd, Nolit, 1976., 98., 100.).

¹⁸ Mates, 101.

¹⁹ Milovan Đilas, *Vlast i pobuna*. Zagreb, EPH, Liber, 2009. 131. – 136.

prihvaćeno niti odbijanje savjeta sovjetskih stručnjaka, jer su u stvari „savjeti“ trebali biti prihvaćani kao neslužbene naredbe iz Moskve.

Posljednji u nizu sporova bio je taj što je Tito početkom ožujka 1948., odbio pristati na Staljinovo inzistiranje da se odmah uspostavi federacija sa Bugarskom. Takav niz događaja doveo je do povlačenja sovjetskih civilnih i vojnih savjetnike 18. i 19. ožujka, zato što su „okruženi nedruželjubljem.“²⁰ Titovo pismo do 20. ožujka u kojemu ocjenjuje takve primjedbe neosnovanim, dobilo je sovjetski odgovor tjedan dana kasnije. U tom pismu Staljin i Molotov optužuju vodstvo KPJ za stvaranje antisovjetske atmosfere u zemlji, a posebno „sumnjive marksiste“ u rukovodstvu (Đilas, Kidrič, Ranković) za „ljevičarske fraze“ o degeneraciji sovjetske partije, velikodržavnom šovinizmu i sovjetskom ekonomskom iskorištavanju Jugoslavije. Također se kritizira KPJ zbog nedostatka demokracije, toleriranja kapitalističkih i kulačkih elemenata na selu, te „oportunističke teorije mirnoga prelaska na socijalizam.“²¹ Nakon što je vodstvo KPJ 13. travnja u svojem odgovoru odbacilo sve optužbe, te zatražilo dolazak sovjetskih rukovodioca u Jugoslaviju, da se sami uvjere u neistinitost optužbi, uslijedilo je novo sovjetsko pismo 5. svibnja sa još težim i za KPJ bolnijim optužbama o uobraženosti, te tvrdnjom da zasluge KPJ „nisu ništa veće od ostalih europskih partija, da je preuzela vlast uglavnom zahvaljujući oslobodilačkoj borbi Crvene armije koja je... istjerala njemačke okupatore iz velikog dijela Jugoslavije.“²²

U travnju, Staljin je sa prepiskom upoznao rukovodioce ostalih komunističkih partija, te je od njih zatražio da se izjasne. Na sovjetsku stranu uskoro su se svrstale sve istočnoeuropske partije, a u svibnju su ih slijedile francuska i talijanska. U prihvaćenim rezolucijama, sve su partije prihvatile Staljinovu kritiku KPJ, i potvrdile da Svesaveznoj komunističkoj partiji (boljševika) pripada vodstvo u „anti-imperijalističkom bloku“ i komunističkom pokretu.²³

Do širenja i intenziviranja sukoba dolazi na sastanku članica Infombiroa u Bukureštu, bez sudjelovanja delegacije KPJ, koja je odbila doći na sastanak. Tamo je 28. lipnja izdana *Rezolucija o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije*. U njoj se ponavljaju ranije optužbe, te se dodaje da je KPJ „kulačka partija“ koju vode „sitnoburžoaski nacionalisti“ koji provode neprijateljsku politiku prema Sovjetskom Savezu i SKP(b).²⁴ U nastavku Rezolucije se navodi da „nacionalistička politika“ vodstva KPJ može dovesti do pretvaranja Jugoslavije u običnu „buržoasku republiku“ i koloniju imperijalističkih zemalja. Na kraju se zaključuje da CK KPJ

---

²⁰ Bilandžić, 295.

²¹ Banac, 54.

²² Bilandžić, 297.

²³ Boffa, 278.

²⁴ Povijest SKJ., 354.

„nije prihvatio da polaže račune o svom radu pred Informacionim biroom“, čime je „isključio sebe i Komunističku partiju Jugoslavije iz porodice bratskih komunističkih partija.“ Rezolucija završava pozivom „zdravim snagama“ unutar partije da smijene sadašnje rukovodstvo na čelu s Titom, i postave novo „internacionalističko rukovodstvo“ KPJ.²⁵ Rezoluciju su prihvatile sve članice Informbiroa, te KP Albanije i KP Kine, čime je Komunistička partija Jugoslavije ostala izolirana od ostatka komunističkog pokreta.

Jugoslavenski odgovor javno je objavljen u „Borbi“ 30. lipnja, gdje se navodi da su „partijski i državni organi u nekim zemljama narodne demokracije počinili niz neizazvanih akata, koji vrijeđaju narode Jugoslavije, njihovu državu i državne predstavnike.“²⁶

Da bi se pokazalo jedinstvo partije i još jednom odbacile sovjetske optužbe, odlučeno je da se u Beogradu od 21. do 28. srpnja 1948. održi peti kongres KPJ, prvi nakon 20 godina. U svojem uvodnom referatu, Tito je odbacio optužbe iznesene u Rezoluciji i dokazivao njihovu neistinitost. Između ostalog je rekao, „... naša Partija stavljena je na tešku kušnju, najtežu u svojoj historiji. Nijedna druga komunistička partija, osim SKP(b), ne bi mogla izdržati takve udarce, a da se odmah ne bi raspala kao da je od hartije.“²⁷ Također, uputio je poruku potencijalnim predstavnicima Staljinovih „zdravih snaga“, te rekao: „Razumije se, ta velika kušnja istjeraće na čistac sve one u našoj partiji koji ne spadaju u takvu prekaljenu komunističku partiju kao što je naša.“²⁸ Referat završava tvrdnjom da će „Komunistička partija Jugoslavije... svojom nepokolebljivom vjernošću nauci Marksa-Engelsa-Lenjina-Staljina – na djelu dokazati da ona nije skrenula s puta te nauke.“²⁹ Kongres je podržao stavove centralnog komiteta, ali je ipak naglašeno da je „Jugoslavija socijalistička zemlja koja pripada socijalističkom taboru sa SSSR na čelu.“³⁰

U istočnoeuropskim zemljama uskoro je tokom 1949. godine započeo pod sovjetskim nadzorom progon onih komunista koji su bili projugoslavenski orijentirani, ili su jednostavno smetali prosovjetskom partijskom vrhu. Tako je u Albaniji na montiranom sudskom procesu osuđen i likvidiran jedan od glavnih rukovodioca KP Albanije Koçi Xoxe, u Mađarskoj László Rajk, Bugarskoj Trajčo Kostov, a u Čehoslovačkoj Rudolf Slánský. U Poljskoj je sa svih funkcija već 1948. smijenjen, a 1951. stavlje u kućni pritvor generalni sekretar Poljske ujedinjene radničke partije Władysław Gomułka.³¹ Rumunjski komunisti Ana Pauker i Vasile

---

²⁵ Isto

²⁶ Banac, 128.

²⁷ *V. kongres KPJ*, Kultura, Beograd, 1948., 164.

²⁸ Isto

²⁹ Isto, 166.

³⁰ *Povijest SKJ*, 357.

³¹ Banac, 133.; Boffa, 281., 282.

Luca, te zapovjednik *Demokratske armije Grčke* Markos Vafiadis su isključeni iz svojih komunističkih partija.³²

Jugoslavenski građani koji su se nalazili u SSSR-u i istočnoeuropskim zemljama bili su pod velikim pritiskom da se izjasne za Rezoluciju, što su mnogi i učinili. Takva „kominformovska emigracija“ imala je oko 5000 ljudi (uključujući 2400 ljudi koji su napustili Jugoslaviju nakon objave Rezolucije).³³ Uz potporu SSSR-a i ostalih zemalja sovjetskog bloka, uglavnom su se bavili širenjem propagande protiv KPJ i njenog vodstva.³⁴ Osim toga, radili su na formiranju nove, „marksističko-lenjinističke“ KPJ, koja bi trebala preuzeti vlast u zemlji nakon rušenja „Titove klike“, te su čak tvrdili da ćelije te nove partije već postoje i u Jugoslaviji.³⁵

Nakon isključenja KPJ iz Informbiroa započinje opsežna propagandna kampanja protiv Jugoslavije i KPJ. Glavno sredstvo bile su radio stanice, te glasilo Informbiroa *Za čvrst mir – za narodnu demokraciju* koje je nastavilo izlaziti u Bukureštu. To i ostala komunistička glasila često su objavljivala tekstove u kojima je vodstvo KPJ nazivano „izdajnicima socijalizma“, „Titovom klikom“, „izrođenom bandom ubojica“ i slično.³⁶ U takvom tonu bila je napisana i rezolucija usvojena na trećem (i posljednjem) zasjedanju Informbiroa u Mađarskoj u studenom 1949., pod naslovom „Jugoslavenska komunistička partija u vlasti ubojica i špijuna“. Ta, tzv. „Druga rezolucija Informbiroa“ zaključuje da je „Titova klika“ završila prijelaz „od buržoaskog nacionalizma na fašizam i otvoreno izdajstvo nacionalnih interesa Jugoslavije.“³⁷

Osim propagandnih, poduzimane su i konkretne mjere sa ciljem da se naštetiti Jugoslaviji. SSSR i zemlje „narodne demokracije“ su raskinule sve ugovore o suradnji potpisane sa Jugoslavijom i prekinuli sve gospodarske veze, što je dovelo do gospodarske izolacije zemlje. Također dolazi do brojnih oružanih incidenata na granicama sa Mađarskom, Rumunjskom, Bugarskom i Albanijom u kojima je od 1948. do 1952. poginulo stotinjak ljudi, a veći broj je ranjen.³⁸ Preko granica su ubacivani i diverzanti, uglavnom pripadnici kominformovske emigracije, te je širena propagandna literatura sa pozivima na pobunu protiv vlasti.³⁹

---

³² Banac, 133.

³³ Banac, 212.

³⁴ U tu svrhu objavljivali su brojne listove, kao što su „Nova Borba“, „Za socijalističku Jugoslaviju“, „Pod zastavom internacionalizma“, i dr., te su imali i svoje radio emisije. (Banac, 212., 213.)

³⁵ Banac, 217.

³⁶ Povijest SKJ, 359.

³⁷ Banac, 132.

³⁸ Goldstein, 451.

³⁹ Mates, 105.

Zbog učestalih graničnih incidenata, od početka 1949. strani tisak je počeo pisati o mogućnosti sovjetske vojne intervencije protiv Jugoslavije, što su jugoslavenske vlasti opovrgavale. Nakon što su do njih u travnju došli podaci o koncentraciji sedam sovjetskih divizija uz jugoslavensku granicu, poduzete su mjere u slučaju sovjetskog napada. Predviđeno je da se jedinice JA pružajući otpor povlače prema unutrašnjosti zemlje, gdje bi u teško dostupnim planinskim područjima organizirali obranu. Na taj „strateški teritorij“ bila bi premještena i čitava vojna industrija, te evakuiran dio stanovništva. Na području koje bi okupirale sovjetske jedinice trebalo je stvarati partizanske odrede i organizirati gerilski rat.⁴⁰ Prema riječima sovjetskog maršala Žukova, Sovjeti su zaista imali plan za napad na Jugoslaviju. Plan invazije je uključivao prodor oklopnih jedinica preko jugoslavenskih granica, te zračni desant na području središnje Bosne.⁴¹ Invaziju su trebale izvesti sovjetske snage pomognute jedinicama ostalih zemalja sovjetskog bloka.⁴² Plan napada na Jugoslaviju postupno je napušten nakon 1951. zbog intenziviranja sukoba u Koreji.⁴³

1.3. Okretanje Zapadu i Balkanski savez

Nakon tako naglog prekida svih odnosa sa SSSR-om i istočnom Europom 1948., Jugoslavija se našla u gotovo potpunoj izolaciji. Veze sa Istokom su nestale, dok su veze sa Zapadom bile loše zbog sporova oko granica i pomoći grčkim gerilcima. Odnose je pogoršala i objava *Tripartitne deklaracije* u Londonu 20.03.1948. (samo dan nakon povlačenja sovjetskih savjetnika), u kojoj vlade SAD, Britanije i Francuske traže dodjeljivanje obje zone STT Italiji.⁴⁴ Sa jugoslavenske strane nastavljena je ranija protuzapadna propaganda, jer se u početku vjerovalo da će se sukob sa SSSR-om ubrzo razriješiti. Nakon Rezolucije Informbiroa, na Zapadu su u početku bili zbunjeni i sumnjičavi oko razvoja događaja.⁴⁵ Ipak, uskoro su prihvatili novo stanje, uz nadu da bi i neke druge socijalističke zemlje mogle

---

⁴⁰ Vladimir Dedijer, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita, III*, Beograd, Rad, 1984., 433.

⁴¹ Isto, 443.

⁴² U napadu na Jugoslaviju trebale su sudjelovati i tri „internacionalne brigade“ formirane uglavnom od jugoslavenskih emigranata, ali i od stranih „dobrovoljaca“. (Banac, 214.)

⁴³ Banac, 131.

⁴⁴ Mates, 117.

⁴⁵ Američki predsjednik Eisenhower je upozorio Vijeće za nacionalnu sigurnost, da sukob SSSR i Jugoslavije možda nije stvaran, „... već samo jedan iznimno podao trik.“ (Jakovina, 2002., 30.)

slijediti jugoslavenski primjer.⁴⁶ U raskidu su vidjeli slabljenje sovjetskog bloka i odličnu propagandnu priliku protiv Sovjetskog Saveza.

Do internacionalizacije sukoba dolazi 1949., kada je jugoslavenska delegacija predstavila svoje viđenje sukoba i osudila sovjetsku politiku pred Općom skupštinom UN-a, gdje je dobila podršku većine delegata.⁴⁷ Od 1950. Jugoslavija je počela dobivati gospodarsku pomoć od SAD, a od sljedeće godine i značajnu vojnu pomoć, jer je američki vojni vrh vidio značaj strateškog položaja Jugoslavije u spriječavanju sovjetskog izlaza na Sredozemlje.⁴⁸ Zauzvrat, Jugoslavija je odustala od svojih pretenzija prema Trstu i Koruškoj, te prestala pomagati grčke gerilce.⁴⁹

Odnosi su poboljšani i sa zapadnoeuropskim zemljama. Sa SR Njemačkom je 1951. potpisan mirovni sporazum, a Velika Britanija i Francuska su također započele slanje ekonomske pomoći Jugoslaviji.⁵⁰ Zemlju su počeli posjećivati strani dužnosnici, među kojima i britanski premijer Anthony Eden, a Tito je 1952. posjetio Britaniju, što je bio njegov prvi posjet jednoj zapadnoj zemlji.⁵¹ Sa Italijom su odnosi normalizirani nakon rješavanja pitanja Trsta *Londonskim Memorandumom* u listopadu 1954., kojim je Italija dobila zonu A, a Jugoslavija zonu B dotadašnje STT.⁵²

Prestanak pomaganja grčkih gerilaca omogućio je i poboljšanje odnosa sa susjednom Grčkom, što je 1953. dovelo do sklapanja Balkanskog saveza. *Ankarskim sporazumom* iz veljače 1953. dogovorena je gospodarska i vojna suradnja Jugoslavije, Grčke i Turske na rok od pet godina.⁵³ Nakon Titove posjete Grčkoj i Turskoj, potpisan je u kolovozu sljedeće godine *Bledski sporazum* na rok od 20 godina. Njime se tri zemlje obvezuju na međusobnu vojnu pomoć u slučaju agresije, suradnju glavnih stožera oružanih snaga i političku suradnju u okviru Savjeta ministara.⁵⁴ Balkanski savez omogućio je Jugoslaviji veću sigurnost u periodu kada je sovjetska vojna prijetnja još uvijek smatrana ozbiljnom, te je Jugoslaviju još više približio Zapadu i posredno NATO savezu. Skorim poboljšanjem odnosa Jugoslavije i SSSR-a, te pogoršanjem grčko – turskih odnosa, Savez je izgubio svoju osnovnu namjenu, te je s vremenom napušten.

---

⁴⁶ Isto, 32., 33.

⁴⁷ Mates, 123.

⁴⁸ Jakovina, 2002., 37.

⁴⁹ Banac, 137.

⁵⁰ Goldstein, 481.

⁵¹ Isto, 482.

⁵² Jakovina, 2002., 42.

⁵³ Mates, 256.

⁵⁴ Isto, 257.

2. UNUTARNJE BORBE I DILEME

2.1. Borba za Staljinova nasljednika

Prvog ožujka 1953. Staljin je doživio moždani udar i pao u komu, te je četiri dana kasnije umro. Sovjetskim građanima je smrt objavljena u službenom proglasu preko radija: „Centralni komitet KPSS, Vijeće ministara i Prezidijum Vrhovnog sovjeta SSSR, objavljuju sa dubokom boli Partiji i radničkoj klasi da je 5. ožujka u 21.30 Josif Visarionovič Staljin, sekretar centralnog komiteta KPSS i predsjednik Vijeća ministara, umro nakon teške bolesti. Srce suradnika i nasljednika Lenjinovog genijalnog djela, mudrog vođe i učitelja Partije i naroda, prestalo je kucati.“⁵⁵ Staljinova smrt bila je glavna vijest u svim svjetskim novinama, osim jugoslavenskih. Vijest o smrti donesena je na dnu naslovnice *Borbe*, ispod velikog članka o kongresu *Narodne omladine*. Prenesene su i riječi francuskog socijalista Guya Molleta o Staljinu: „Ono čemu su se od Oktobarske revolucije mnogi nadali, pokazalo se uskoro kao revolucija na riječima, a kontrarevolucija na djelu. Historija će jednoga dana reći kakvo je ogromno zlo međunarodnom radničkom pokretu nanijela Staljinova hereza, koja je ne samo unijela podvojenost u redove radnika... , već je također u praksi izdala socijalistički ideal kojim se lažno kitila.“⁵⁶ Također se izvještava o reakcijama u blokovskim zemljama, te se navodi da u Albaniji „vlasti hapse sve građane koji javno ne izražavaju žaljenje.“⁵⁷

Staljinova smrt nametnula je pitanje njegovog nasljednika. Sam Staljin nije nikoga odredio za tu funkciju, te je 7. ožujka na zajedničkoj sjednici najviših državnih tijela izabrano novo vodstvo države i Partije, da bi se spriječili „nered i panika.“⁵⁸ Službeno, Staljin je bio generalni sekretar Partije i predsjednik Vijeća ministara, ali je njegova stvarna moć nadmašivala te funkcije, te je bilo teško precizno odrediti ovlasti i hijerarhiju između pojedinih funkcija. Određeno je da će na čelu Komunističke partije Sovjetskog Saveza biti prezidij⁵⁹, umjesto neformalnog biroa koji je uspostavljen na XIX. kongresu 1952., ali će imati manji broj članova nego u vrijeme Staljina.⁶⁰ Predsjednik Vijeća ministara, odnosno vlade postao je Georgij Maljenkov, uz kojeg su bili Lavrentij Beriја, Vjačeslav Molotov,

---

⁵⁵ *How Moscow broke the news of Stalin's death*, <http://century.guardian.co.uk/1950-1959/Story/0,,105154,00.html>, preuzeto 29.12.2010.

⁵⁶ *Borba*, 7. ožujka 1953.

⁵⁷ Isto

⁵⁸ Leonard Schapiro, *The Communist Party of the Soviet Union*, London, Methuen, 1975., 558.

⁵⁹ Naziv za politbiro 1952. – 1966.

⁶⁰ Deset u odnosu na ranijih 25.

Mihail Bulganjin i Lazar Kaganovič kao potpredsjednici. Bulganjin je također imenovan za ministra obrane, a Berija za ministra unutarnjih poslova.⁶¹ Predsjednik prezidija Vrhovnog sovjeta, odnosno formalni šef države, bez stvarnih ovlasti postao je Kliment Vorošilov.

Osim što je bio predsjednik vlade, Maljenkov je još od Staljina određen za njegovog zamjenika na čelu partije, te je nakon Staljinove smrti postao generalni sekretar KPSS. To nije odgovaralo ostalim članovima sovjetskog vodstva, jer nisu htjeli da se glavne državne i partijske funkcije ponovo objedine u jednoj osobi, koja bi time imala najveću moć; nisu htjeli „novog Staljina“.⁶² Posljedica toga je bila ta da je već 14. ožujka objavljeno da Maljenkov podnosi ostavku na mjesto sekretara CK, službeno „da bi se posvetio dužnostima u vladi.“⁶³ Nekoliko dana ranije objavljeno je da Nikita Hruščov odlazi sa mjesta sekretara moskovske partijske organizacije, „da bi se posvetio Sekretarijatu CK.“⁶⁴ Sekretarijat CK KPSS se nakon ostavke Maljenkova sastojao od pet članova, među kojima je Hruščov uvijek spominjan prvi, makar su službeno svi bili ravnopravni.

U tom trenutku, najmoćnije osobe u državi bili su Maljenkov kao predsjednik vlade i Hruščov kao (neslužbeni) šef partije. Odstranjivanjem Maljenkova sa partijskih funkcija, omogućilo je Hruščovu jačanje utjecaja unutar Sekretarijata CK, koji je po važnosti ipak bio ispred vlade. Glavna prepreka koja je još ostala pred Hruščovom bio je Berija kao ministar unutarnjih poslova, preko čega je kontrolirao i bivše Ministarstvo državne sigurnosti. S obzirom na utjecaj političke policije koji se razvio u vrijeme Staljina, Berija je nadzirao jedinu službu nad kojom partija i vlada nisu imali potpunu kontrolu. Kao ministar službeno je odgovarao premijeru Maljenkovu, ali je to bilo samo formalno.⁶⁵ Zbog tih razloga su ga ostali članovi rukovodstva doživljavali kao moguću prijetnju, bojeći se da će Berija pokušati preuzeti vlast.

Dolaskom novih ljudi na čelo države i partije, započele su političke promjene sa ciljem stabilizacije zemlje nakon Staljinove smrti. Liječnici koji su u zadnjem valu staljinističkih progona bili osuđeni u tzv. „Liječničkoj uroti“ sada su bili proglašeni nevinima, te su amnestirani svi zatvorenici osuđeni na kaznu zatvora kraću od pet godina, dok je onima sa dužim kaznama ona smanjena. Također je zaustavljena i antisemitska kampanja, započeta nakon „Liječničke urote“. Ulogu u tome imao je i Berija, koji je sa sebe pokušavao skinuti

---

⁶¹ Boffa, 316.

⁶² Schapiro, 559.

⁶³ Boffa, 316.

⁶⁴ Isto

⁶⁵ Boffa, 322.

epitet glavnog provoditelja Staljinovog terora i poboljšati svoju sliku u javnosti.⁶⁶ Međutim, to mu nije pomoglo u sukobu sa ostalim članovima rukovodstva. Krajem lipnja 1953. na sjednici partijskog predsjedništva, Berija je iznenada optužen od strane Hruščova i Bulganjina za špijunažu u vrijeme građanskog rata i „namjerno širenje nacionalnih antagonizama radi podrivanja jedinstva sovjetske države“⁶⁷, te je odmah uhićen od strane vojske. Osim službene, izmišljene optužbe o špijunaži, obrasca preuzetog iz vremena staljinističkih čistki, koja je objavljena javnosti 10. srpnja, Berija je u memorandumu sastavljenom za više partijske dužnosnike optužen da je htio preuzeti vlast koristeći se aparatom državne sigurnosti.⁶⁸ Zanimljivo je da je među razlozima za smjenu i uhićenje bio i taj da je Berija navodno pokušavao uspostaviti veze s Jugoslavijom.⁶⁹ U prosincu je održan proces pred posebnim vojnim sudom, na kojem je Berija osuđen na smrt, te zatim strijeljan. Njegova smrt i čistka bliskih suradnika u ministarstvu unutarnjih poslova, označila je kraj nezavisnosti policijskog aparata od partije, što je trajalo još od tridesetih godina. Novi ministar koji je naslijedio Beriju više nije bio član partijskog prezidija, a njegova uloga je još više oslabljena u ožujku 1954. podjelom na ministarstvo unutarnjih poslova i Komitet državne sigurnosti (KGB).⁷⁰

Odlaskom Maljenkova sa čela Partije i eliminacijom Berije, Hruščov je učvrstio svoj položaj u vodstvu, te je u rujnu 1953. i službeno preuzeo funkciju prvog sekretara centralnog komiteta KPSS, čime su završeni glavni sukobi u sovjetskom partijskom vodstvu.

2.2. Liberalizacija i slučaj Milovana Đilasa

U periodu od četiri godine nakon 1948. Komunistička partija Jugoslavije doživjela je velike promjene. Sukob sa Sovjetskim Savezom naveo je jugoslavensko vodstvo da preispita dotadašnju teoriju i praksu socijalizma kakav se razvijao u SSSR-u, a koji je zatim u glavnim elementima kopiran u drugim socijalističkim zemljama, uključujući i Jugoslaviju.

U unutarnjoj politici, period nakon rezolucije Informbiroa obilježen je ubrzanim provođenjem mjera po uzoru na rani period izgradnje socijalizma u SSSR-u. Na selu je provedena kolektivizacija osnivanjem seljačkih zadruga, te je uveden prisilan otkup poljoprivrednih

---

⁶⁶ Isto

⁶⁷ Amy Knight, *Beria, Stalin's First Lieutenant*, Princeton, Princeton University Press, 1993., 199.

⁶⁸ Schapiro, 560.

⁶⁹ Boffa, 324.

⁷⁰ Schapiro, 560.

proizvoda.⁷¹ Osim ekonomskog, te su mjere imale za cilj dokazivanje SSSR-u da Jugoslavija gradi socijalizam na jednak način kako je to činio i Sovjetski Savez, čime se htjela potvrditi neosnovanost sovjetskih optužbi za skretanje u kapitalizam, posebno u politici prema selu. Takve mjere dovele su do pada poljoprivredne proizvodnje, što je zajedno sa nametnutom gospodarskom izolacijom dovelo Jugoslaviju u težak položaj.⁷²

Nakon što je postalo jasno da se sukob sa SSSR-om neće tako skoro riješiti, jugoslavenski komunisti su postupno počeli preispitivati dotadašnju politiku. Od 1949. jačaju kritike sovjetskog društvenog sistema, pri čemu se Staljin krivi za uvođenje birokratizma i centralizma koji je doveo do degeneracije sustava u *državni kapitalizam*. Tražeći drugačiji put prema socijalizmu od onog sovjetskog, u jugoslavenskom vodstvu 1949. nastaju ideje o decentralizaciji sustava i davanje veće uloge radnicima u upravljanju privredom, što bi spriječilo nastanak vladajuće birokratske elite. Decentralizacija i prenošenje vlasti sa države i partije neposredno na radnike viđeno je kao važan korak u razvoju socijalizma, u skladu sa marksističkom teorijom o odumiranju države na putu prema besklasnom društvu i komunizmu. Kao primjere iz prošlosti uzimali su Parišku komunu iz 1871. i radničke sovjetе u vrijeme Oktobarske revolucije. Rezultat takvih ideja bilo je stvaranje prvih radničkih savjeta krajem 1949. i donošenje zakona kojim je regulirano radničko upravljanje privredom, u lipnju 1950. godine.⁷³ Promjene koje su nastale uvođenjem samoupravljanja, dovele su i do ukidanja ionako neisplativih seljačkih radnih zadruga 1953. godine.

Zbog značajnih promjena u unutarnjoj i vanjskoj politici koje je Jugoslavija doživjela od posljednjeg kongresa partije 1948., odlučeno je da se od 2. do 7. studenog 1952. u Zagrebu održi šesti kongres KPJ. Kongres je trebao definirati ulogu partije u novonastalim uvjetima. Govornici su kritizirali staljinistički model socijalizma, te isticali samoupravljanje kao sljedeći korak u razvoju socijalističke ideje. Nekritičko kopiranje sovjetskog društvenog modela u prvih pet godina nakon rata ocijenjeno je kao izraz „naivnog poštenja“ jugoslavenskih komunista.⁷⁴ Kao važan element liberalizacije i decentralizacije sustava promovirana je autonomija nižih partijskih organizacija i razdvajanje državnog i partijskog aparata, kao preduvjeta za „potrebnu kritičnost Partije prema konkretnom radu državnih organa.“⁷⁵ Do takvog razdvajanja u praksi nije došlo na najvišim funkcijama države i partije,

---

⁷¹ Goldstein, 463.

⁷² Matković, 306.

⁷³ Povijest SKJ, 369.

⁷⁴ Povijest SKJ, 379.

⁷⁵ Isto, 377.

tako da takva odluka nije imala stvarni učinak. Na kongresu je izabran novi Centralni komitet od 109 članova, u koji su ušli svi članovi izabrani na V. kongresu, te Izvršni komitet od 12 članova na čelu s Titom.

U svojem referatu na početku kongresa, „Borba komunista za socijalističku demokraciju“, Tito je napao sovjetsku politiku, optužujući SSSR za imperijalizam i pretvaranje „nekada nezavisnih istočnih država... (u) obične kolonije u srcu Evrope.“ Govoreći o novoj ulozi partije, rekao je da ona nije više u zapovijedanju, „da se ona ne miješa u sve i svašta kao neki vrhovni arbitar... koji o raznim problemima donosi svoj sud kao nešto neopozivo i nepogrešivo“, nego u idejno – obrazovnom radu.⁷⁶ Na te riječi se nadovezao i Kardelj, sa svojim viđenjem *Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije* kao široke organizacije koja bi okupljala pristaše socijalizma, bez obzira na njihove ideološke razlike, dok bi komunisti bili njegova „najsvesnija i najagilnija jezgra.“⁷⁷ Milovan Đilas, tada sekretar CK i četvrta osoba po rangu u vlasti, koji je u vrijeme sukoba sa Informbiroom postao jedan od najžešćih kritičara staljinističkog sustava, u svojem izlaganju je rekao: „Nismo mi za demokratiju ni zbog Zapada ni zbog Istoka, ... nego zbog samih sebe, svoje radničke klase i svog naroda, zbog socijalizma – jer bez demokratije nema i ne može biti socijalizma!“⁷⁸

Kongres je odlučio da se i na simboličnoj razini pokaže odmak od sovjetskog socijalizma i napredak prema nečemu što bi trebalo biti savršenije i bliže izvornim Marxovim idejama, te je prihvaćen Đilasov prijedlog da Komunistička partija Jugoslavije promijeni ime u Savez komunista Jugoslavije.⁷⁹

Po svojim odlukama, šesti kongres predstavljao je potpunu suprotnost petome. Dok je V. označio jačanje „staljinizacije“ jugoslavenske politike sa ciljem dokazivanja vlastite „ispravnosti“ SSSR-u i Staljinu, VI. kongres označio je vrhunac ideološkog odmaka od staljinizma.

U skladu sa stavovima izrečenima na kongresu, nastavljeno je javno pozivanje na decentralizaciju i demokratizaciju društva, u čemu je glavnu ulogu imao Đilas. U listopadu 1953. objavljuje prvi u seriji članaka u *Borbi*: „O subjektivnim i objektivnim mogućnostima socijalističke demokracije.“ U tom članku pod naslovom „Nove sadržine“ govori o sukobu između kapitalizma i buržoazije, te birokratizma i birokracije sa socijalizmom i demokracijom, te tvrdi da se „Revolucija se ne može spasiti svojom prošlošću. Revolucija

---

⁷⁶ Đilas, 318.

⁷⁷ Isto

⁷⁸ Isto, 319.

⁷⁹ Savez komunista bila je prva komunistička organizacija koju je u Londonu 1847. osnovao Marx.

mora naći nove ideje, nove oblike...“⁸⁰ U trećem članku, pisanom povodom izbora konstatira da je „birokratizam i u Jugoslaviji razvio do nevjerojatnih razmjera protekcionizam i zloupotrebe.“⁸¹ Ističe „slobodnu, otvorenu diskusiju“ i „unutar socijalističku slobodu i otvorenost“ kao glavne faktore „u borbi protiv starog – buržoazije i birokratizma.“ Također piše i o nekim stvarima koje su prije kratkog vremena, kada se pozivalo na “monolitnost” partije bile nezamislive: „Moraćemo se privići i da sa svojim stavovima ostajemo u manjini, makar bili u pravu, a da pri tome ne mislimo da socijalizam, revolucionarne tekovine i slično - moraju propasti.“⁸²

Člankom „Važnost oblika“, Đilas nastavlja isticati potrebu za diskusijom i kritikom, tvrdeći da je upravo to glavna razlika između socijalizma i „državnog kapitalizma“ (odn. staljinizma), a ne nacionalizirana industrija i trgovina.⁸³ Osim čestih poziva na diskusiju i kritiku, poziva na poštivanje zakona koji moraju biti jednaki za sve, bez uplitanja politike: „Nekad odmah iza rata mogla je „partiska“ pravda i biti – i bila je – i korisna i napredna. Tada nečeg boljeg nije bilo. Ali danas... „⁸⁴ Na kraju članka tvrdi da su demokracija i vladavina zakona nužni za socijalizam, da se ne bi pretvorio u „samovolju i birokratski despotizam.“⁸⁵

Nakon objavljivanja prvih nekoliko članka, Tito je, na Đilasovo pitanje što misli o njegovim člancima, odgovorio „... da su dobri, ali da bi trebalo više da pišem o omladini i protiv buržoazije.“⁸⁶ U svojim susretima sa ostalim vodećim komunistima, Đilas je uglavnom nailazio na pohvale i odobravanje za svoje pisanje.⁸⁷ Članci su postali vrlo popularni među čitateljima, te je *Borba* nakon svakog novog objavljenog primala sve više pisama, što je uskoro dostiglo broj od tridesetak tisuća.⁸⁸ Također, od 22.12. članci su zbog velikog zanimanja počeli izlaziti tri puta, umjesto jednom tjedno, kako je bilo u početku zamišljeno. Reagirajući na popularnost svojih članaka, Đilas je u jednom od njih napisao da bi „antibirokratska kritika iz ovih članaka morala biti još konkretnija, njegovati „demokratske klice“, biti „stvaralačkija“... i efikasnija.“⁸⁹

---

⁸⁰ *Borba*, 11.10.1953.

⁸¹ *Borba*, 25.10.

⁸² *Borba*, 01.11.

⁸³ *Borba*, 08.11.

⁸⁴ *Borba*, 15.11.

⁸⁵ Isto

⁸⁶ Đilas, 354.

⁸⁷ Đilas, 364., 365.

⁸⁸ Đilas, 356.

⁸⁹ *Borba*, 29.11.

Istovremeno sa rastom popularnosti Đilasovih članaka među čitateljima, sve je više raslo tiho neodobravanje u partijskom vrhu, što je i Đilasu postalo jasno, makar je i dalje mislio „... da je s nijansama u ideologiji moguće održati političko jedinstvo.“⁹⁰ U vodstvu SKJ su već tada, službeno imali suprotno mišljenje, te je krajem godine određeno da se u siječnju 1954. održi Treći plenum Izvršnog komiteta Centralnog komiteta SKJ o „slučaju druga Milovana Đilasa“, nakon čega je počelo distanciranje ostalih članova Partije od Đilasa.

U međuvremenu, *Borba* je nastavila objavljivati njegove članke, u kojima je sve oštrije kritizirao jugoslavenski sustav. Također, uskoro počinje negirati potrebu za partijom, pa čak i klasom kao rukovodećom snagom društva, tvrdeći da one ne mogu biti „... isključivi izraz potreba čitavog društva“, te da nitko od njih „ne može da prisvoji isključivo pravo da upravlja kretanjem proizvodnih snaga, a da ove... ne ukoči i ne porobi“, te zaključuje: „Slabljenje... monopolizma političkih pokreta nad životom društava – to je zahtjev vremena, pogotovu kod nas u socijalizmu.“⁹¹ U skladu sa idejom o demokratskom socijalizmu, zalaže se i za slobodu govora i ideja, jer „Svako ograničavanje mišljenja, makar i u ime najljepših ideala... , ne može a da ne unakazi baš one koji to čine.“⁹² Nakon objavljivanja odluke o sazivanju Trećeg plenuma, Đilas se sve više zamjera da se svojim pisanjem udaljava od marksizma - lenjinizma, te da njegove članke koristi „reakcija“ u borbi protiv socijalizma.

Nastavljajući sa kritikom ideje o Partiji kao predvodniku u borbi za socijalizam, u članku „Subjektivne snage“ tvrdi da ta ideja prikriva stvarnost – „tendenciju za posebnim privilegovanim položajem u društvu, za funkcijama na osnovu političke... pripadnosti, a ne na osnovu sposobnosti i stručnog znanja.“⁹³ U novogodišnjem trobroju *Borbe*, Đilas se žali da se odluke VI. kongresa o decentralizaciji ne provode u praksi, da se sve i dalje „planira“, partijske organizacije se „zapliću u dogmatsku moralistiku i šuplje... i besmislene diskusije, dok život teče mimo njih.“⁹⁴ Kritizirajući ulogu Partije, Đilas se u svojem članku „Savez ili partija“, nadovezuje na Kardeljeve ideje sa VI. kongresa o promoviranju SSRNJ kao organizacije koja okuplja sve one koji se zalažu za socijalizam. Također smatrao je da bi postupno uklapanje SK u Socijalistički savez, gdje bi komunisti djelovali kao pojedinci zajedno sa ostalim građanima - izbacilo iz SK „karijeriste i ulizice.“⁹⁵ Dodatni razlog za takve mjere vidi i u tome što se u SK ponavljaju „pojedini zastarjeli stavovi, (koji) pretvaraju živu socijalističku misao u nepostojeću socijalističku religiju“, te da njeni „nekad revolucionarni

---

⁹⁰ Đilas, 355.

⁹¹ *Borba*, 20.12.1953.

⁹² *Borba*, 22.12.

⁹³ *Borba*, 27.12.

⁹⁴ *Borba*, 04.01.1954.

⁹⁵ Isto

oblici“, ne mogu da se ne pretvore u „nedemokratizam i samovolju.“ Usprkos takvoj oštroj kritici SK, Đilas napominje da „... nikome ne pada na um da bude protiv Saveza komunista, ali... je opravdano biti protiv staljinističkih ostataka u njemu, ... jer baš to... koči daljnji razvitak.“⁹⁶

Đilasovi članci su i dalje bili vrlo čitani, o čemu piše i *Borba*, navodeći primjer iz kotara Buzet, gdje su „izazvali među članovima SK... vrlo živu diskusiju“, te da se o njima „diskutira u svim osnovnim organizacijama u kotaru.“ Ističe se članak „Subjektivne snage“ od 27.12., za koji se navodi da je „primljen vrlo povoljno.“⁹⁷

Sedmoga siječnja objavljen je posljednji od 18 članaka u *Borbi*, nakon čega je serija naglo prekinuta. Umjesto sljedećeg članka, objavljeno je „Saopćenje Izvršnog komiteta Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije“, u kojem se tvrdi da su Đilasovi članci izazvali „zabunu“ među članstvom, „s obzirom na njegov položaj kao člana IK.“ Ograđuju se od članaka navodeći da su „Članci druga Milovana Đilasa plod njegovog vlastitog mišljenja, koje je u svojoj osnovi protivno mišljenju svih ostalih članova Izvršnog komiteta.“ Đilas se kritizira što je nastavio objavljivati članke, „... usprkos tome što su mu pojedini drugovi... ukazivali na očiglednu štetu koju bi takvi članci mogli nanijeti razvitku Saveza komunista i izgradnji socijalističke demokracije u našoj zemlji.“⁹⁸

I prije samog Trećeg plenuma, sazvanog za 16. i 17. siječnja, Đilas su na sastanku početkom 1954. godine Kardelj i Ranković rekli da su njegovi članci revizionistički, te da „izazivaju zabunu i nedoumicu.“ I prije održavanja plenuma, svi su bili svjesni da je moguć samo jedan ishod – službena osuda i distanciranje od Đilasovih stajališta. Na samom plenumu, Tito je rekao da Đilasove ideje „vode u anarhiju i strahovitu neizvjesnost“, te da na temelju njih „reakcija diže glavu“⁹⁹, dok je Kardelj tvrdio da su Đilasove ideje „mješavina anarhizma i buržoaskog liberalizma.“¹⁰⁰ Na kraju plenuma, komisija na čelu s Vladimirom Bakarićem, odredila je da se Milovan Đilas isključuje iz svih partijskih tijela, te je dobio opomenu pred isključenje iz SK.

Nakon sukoba sa Staljinom, jugoslavensko vodstvo je uskoro postalo svjesno da ne mogu osuđivati staljinizam, a istovremeno i dalje graditi sustav koji je kopija sovjetskog. Daljnja radikalizacija i staljinizacija, koja je započela neposredno nakon sukoba, dugoročno nije mogla opstati i zbog toga što bi otežala suradnju sa Zapadom, što bi zemlju ostavilo u

---

⁹⁶ Isto

⁹⁷ *Borba*, 07.01.1954.

⁹⁸ *Borba*, 10.01.

⁹⁹ Goldstein, 487.

¹⁰⁰ Matković, 313.

izolaciji, suočenu sa stalnom potencijalnom opasnosti od Sovjetskog Saveza i gospodarskim problemima. Jedina mogućnost bio je odmak od staljinizma, što je učinjeno kroz uvođenje samoupravljanja i liberalizaciju sustava. Međutim, ta liberalizacija bila je ograničavana od strane partijskog vrha, koji uz načelne pozive na demokratizaciju, nije želio dozvoliti nastanak moguće opozicije Savezu komunista.

U vrijeme sukoba sa Informbiroom, Milovan Đilas postao je jedan od najvećih kritičara staljinističkog sustava. Za razliku od ostalih jugoslavenskih komunista, on je s vremenom otišao znatno dalje u svojoj kritici, te je smatrao da demokratizacija nije moguća u uvjetima monopola jedne partije. Time je napravio odmak ne samo od staljinizma, već i od lenjinizma, odbacujući jednu od njegovih temeljnih ideja – potrebu za profesionalnim revolucionarima i partijom kao „avangardom radničke klase.“ Kritizirajući takav sustav i nejednakosti do kojih je doveo, kritizirao je i jugoslavensko društvo, te posredno i svoje najbliže suradnike, što oni nisu mogli dozvoliti.

Nakon isključenja iz CK, Đilas u inozemstvu objavljuje članke i knjige, te daje intervjuje stranim medijima pri čemu nastavlja sa kritikom sustava, zbog čega je više puta osuđivan, te je ukupno devet godina proveo u zatvoru.¹⁰¹

2.3. Ponovno „zatopljenje“ odnosa sa Sovjetskim Savezom

Već nekoliko tjedana nakon Staljinove smrti, mogli su se vidjeti prvi znakovi popuštanja u odnosima Jugoslavije sa SSSR-om. U svojem govoru pred Saveznom narodnom skupštinom, potpredsjednik vlade Edvard Kardelj govoreći o odnosima sa istočnoeuropskim zemljama, rekao je da Jugoslavija neće „propustiti ništa što bi moglo uneti ma kakvo poboljšanje u te odnose.“¹⁰² Želju za normalizacijom izrazio je u svibnju i Tito, te je istaknuo „... Mi želimo normalne, snošljive odnose sa Sovjetskim Savezom i sa susjednim zemljama i mi se nećemo stidjeti da to kažemo... Mi smo nezavisna zemlja i mi ćemo sa svakom zemljom u svijetu stvarati ravnopravne i snošljive odnose.“¹⁰³

Određeni znakovi koji su pokazivali želju za poboljšanjem odnosa dolazili su i sa sovjetske strane. Prvo se to vidjelo na simboličnoj razini, kada su prilikom prvomajске parade

---

¹⁰¹ Goldstein, 487.

¹⁰² Petranović 1973., 179.

¹⁰³ Isto, 180.

1953. izostavljene već uobičajene informbirovske parole. Također, u kolovozu u svojem izlaganju pred Vrhovnim Sovjetom, premijer Maljenkov se, govoreći o potrebi popuštanja napetosti u međunarodnim odnosima, založio i za normalizaciju odnosa sa Jugoslavijom.¹⁰⁴ Za neke konkretnije postupke bilo je još prerano, s obzirom da je u lipnju Berija između ostalog, optužen za pokušaj obnove odnosa sa Jugoslavijom. Važan pomak dolazi nakon stabilizacije Hruščova na čelu sovjetskog vodstva, te je 1954. osnovana komisija koja je trebala istražiti „u što se razvio jugoslavenski unutrašnji poredak.“ Zaključak te komisije je bio da nije došlo do obnove kapitalizma, kako se ranije tvrdilo, već da Jugoslavija „na svoj način ide socijalističkim putem.“¹⁰⁵ Hruščov je potporu za približavanje Jugoslaviji uskoro dobio i od ostalih blokovskih zemalja na kongresu KP Čehoslovačke. Već ranije, u drugoj polovici 1953. ponovno se razmjenjuju veleposlanici FNRJ i SSSR-a, nakon čega su slijedile takve razmjene sa Mađarskom, Bugarskom i Albanijom. Tijekom godine opada broj incidenata na jugoslavenskim granicama, te su krajem 1953. i početkom 1954. potpisani sporazumi o rješavanju graničnih sporova sa Mađarskom, Rumunjskom, Bugarskom i Albanijom.¹⁰⁶ Obnavljaju se gospodarski odnosi te se prekida s antijugoslavenskom propagandom.¹⁰⁷

Potpisivanjem Londonskog sporazuma, kada je postalo jasno da je Jugoslavija zauvijek izgubila Trst, odnosi sa Zapadom ponovo doživljavaju zahlađenje. Krajem lipnja 1954. na sjednici IK CK SKJ, Tito je, reagirajući na pismo sovjetskog vodstva, u kojem se predlaže suradnja i potpuna normalizacija odnosa, kritizirao Zapad i posebno politiku SAD prema Jugoslaviji.¹⁰⁸

Jedan od elemenata koji je omogućio ponovno približavanje Jugoslavije i SSSR-a, bila je i smjena Milovana Đilasa početkom godine. Sovjetima nije odgovaralo da u samom jugoslavenskom vrhu bude takav žestoki kritičar sovjetskog sustava.

Politiku normalizacije potvrdio je u studenom 1954. i CK SKJ, pri čemu je istaknuto da „će se inzistirati na međudržavnoj normalizaciji, a eventualnu partijsku suradnju postaviti kao i sa drugim radničkim partijama.“ Također je naglašeno da je pri tome isključena mogućnost povratka SKJ u Informbiro.¹⁰⁹

---

¹⁰⁴ Boffa, 360.

¹⁰⁵ Isto

¹⁰⁶ Petranović 1973., 180.

¹⁰⁷ Bilandžić, 369.

¹⁰⁸ „... Na Zapadu misle da smo prekinuli sa SSSR-om i da nemamo kuda. Zato misle da nas imaju u šaci... Hoće da nas naprave satelitima... stalno podržavaju ideju da nam prijete opasnost od Sovjetskog Saveza... Rade nam smetnje i u pitanju Trsta. Jednom rječju, politika zapadnih sila, a u prvom redu američka politika prema našoj zemlji nije iskrena i poštena...“ (Bilandžić, 369.)

¹⁰⁹ Isto, 370.

3. RAZGOVORI

3.1. Hruščov u Beogradu

Postupno približavanje između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza koje je počelo nakon Staljinove smrti nije išlo bez teškoća. Makar je glavni zagovornik poboljšanja odnosa, Nikita Hruščov od rujna 1953. bio na čelu KPSS, dio partijskog vrha još uvijek se protivio suradnji sa Jugoslavijom. Među njima je najznačajniji bio Vjačeslav Molotov, jedan od Staljinovih najbližih suradnika, koji je nakon njegove smrti ponovo postao ministar vanjskih poslova i član prezidija KPSS. Osim Molotova, pomirenju nisu bili skloni ni neki drugi članovi sovjetskog vodstva, kao što su što su šef države Vorosilov, te predsjednik Odbora za vanjske poslove Vrhovnog Sovjeta, Mihail Suslov.¹¹⁰

U jednom od pisama iz lipnja 1954. koje je poslao jugoslavenskom politbirou, Hruščov je napisao da su nestale prepreke za obnavljanje odnosa, pri čemu je kao „prepreke“ naveo Beriju, sa sovjetske, te Đilasa sa jugoslavenske strane. Tito je odbacio takve usporedbe Đilasa sa Berijom, te rekao da je preduvjet pomirenja službeni zahtjev sa sovjetske strane.¹¹¹

U prosincu 1954. i siječnju 1955. trajali su pregovori o kulturnoj i gospodarskoj suradnji, te je 5. siječnja potpisan trgovinski sporazum između FNRJ i SSSR, prvi nakon raskida 1948. godine. Tokom siječnja vođeni su pregovori o trgovini i sa drugim istočnoeuropskim zemljama, Mađarskom, Čehoslovačkom i Poljskom.¹¹²

Govoreći pred Vrhovnim Sovjetom o vanjskoj politici, Molotov je rekao da nastavak normalizacije ne ovisi samo o SSSR-u, nego i o Jugoslaviji, koja je „Posljednjih godina... skrenula u određenoj mjeri s pravca kojim je krenula u prvim godinama poslije Drugog svjetskog rata.“¹¹³ Tri dana kasnije, 11. veljače, Tito se nakon povratka sa višetjednog putovanja po Aziji, u Rijeci osvrnuo na Molotovljev govor, te rekao: „Naša spoljna politika se nije promijenila.... Naša bi se politika promijenila ako bismo izdali dosadašnju svoju spoljnu politiku prijateljstva i saradnje sa zemljama Zapada, ako bismo okrenuli u drugom pravcu i pristupili, recimo, istočnom bloku. Takvih i sličnih promjena nema u našoj spoljnoj politici. (...) mi nećemo da na račun jedne strane zadobijemo prijateljstvo druge strane, mi hoćemo

---

¹¹⁰ Sergey Khrushchev, ed. *Memoirs of Nikita Khrushchev, volume III, Statesman*. Pennsylvania State University Press: University Park, Pennsylvania, 2007.

¹¹¹ Geoffrey Swain, Nigel Swain, *Eastern Europe Since 1945*. Basingstoke, New York: Palgrave MacMillan, 2003., 92.

¹¹² Darko Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu: odnosi s velikim silama 1949. – 1955*. Zagreb: Globus, 1988., 668., 670.

¹¹³ Isto, 671.

prijateljstvo sa svim zemljama – s onima na Zapadu i s onima na Istoku. Ja mislim da je taj put jedino ispravan...”¹¹⁴ Tito je 7. ožujka pred Saveznom narodnim skupštinom govorio o vanjskoj politici, te je naveo pozitivne pomake u odnosima sa SSSR i istočnom Europom, ali ih je i kritizirao, rekavši da se „... u skoro svim tim zemljama javljaju slučajevi da se ta normalizacija nastoji prikazati članovima partije i masama... kao da smo mi navodno ostali ono za što smo optuživani, ali da smo sada ipak donekle uvidjeli svoje zablude i da nastojimo to ispraviti – i slične besmislice.“ Ponovo se osvrnuo na govor Molotova, i rekao da je to „... pokušaj zataškavanja stvarnih činjenica pred svojim narodima, i to opet na našu štetu. Vrijeme je već da se stvari postave onako kakve jesu, i kako su se razvijale, a ne zaustavljati se u normalizaciji na pola puta... jer takve pojave ne doprinose poboljšanju naših međusobnih odnosa, već koče taj proces, koji ionako nije lak poslije svega što je učinjeno našoj zemlji i poslije svih onih uvreda koje smo mi... morali da podnosimo.”¹¹⁵ Na veliko iznenađenje među stranim diplomatima, Titov govor prenijeli su nakon nekoliko dana i sovjetski listovi, među kojima i *Pravda*, što je od strane francuskog veleposlanika u Moskvi protumačeno kao neizravno priznavanje odgovornosti za događaje 1948.¹¹⁶

Krajem ožujka 1955., Tito je na Brijunima primio sovjetskog veleposlanika Valjkova, koji mu je predao zahtjev sovjetskog vodstva za održavanje sastanka na vrhu, te popis članova sovjetske delegacije.¹¹⁷ Također, 13. travnja, Jugoslavija je prihvatila sovjetsku inicijativu, da se parlamentarne delegacije raznih zemalja, među kojima i Jugoslavije, pozovu da posjete SSSR. Na Dan pobjede, 8. svibnja, sovjetski ministar obrane maršal Žukov, u članku napisanom za *Pravdu*, istaknuo je jugoslavenški doprinos u borbi protiv fašizma, čime je neizravno odbacio optužbe iz Rezolucije Informbiroa koje su negirale značaj jugoslavenškog antifašističkog pokreta i veličale ulogu Crvene armije u oslobođenju Jugoslavije.¹¹⁸

Vijest o dolasku najviše sovjetske delegacije u Jugoslaviju objavljena je 13. svibnja veleposlanicima SAD, Britanije i Francuske, te Grčke i Turske. Ministar vanjskih poslova Koča Popović upoznao ih je sa odlukom o dolasku sovjetske delegacije, te sa njenim sastavom. Primjetili su da među članovima delegacije nema Molotova, što je bilo neobično s obzirom da je bio ministar vanjskih poslova, na što je Popović rekao da on nije član delegacije jer je bio „suviše umiješan“ u sukob 1948. godine. Također, strane diplomate je zanimalo da li će Tito ići u uzvratni posjet SSSR-u, na što je ministar odgovorio da „... neće,

---

¹¹⁴ Bekić, 675.

¹¹⁵ Isto, 680.

¹¹⁶ Isto, 681.

¹¹⁷ Isto, 688.

¹¹⁸ Isto, 691.

jer ni ovo nije posjeta, već (bilateralna) konferencija...“¹¹⁹ Unatoč tome što je tijekom sastanka Popović izrazio zadovoljstvo nadolazećim sastankom sa Sovjetima i imao od njega pozitivna očekivanja, iz zadnje tvrdnje se može pretpostaviti da jugoslavensko vodstvo nije htjelo unaprijed donositi odluku o uzvratnom posjetu, za slučaj da sastanak sa sovjetskom delegacijom ne završi onako kako su očekivali. Istoga dana, na sjednici IK CK SKJ, Kardelj je obavjestio ostale članove partijskog vodstva o prihvaćanju sastanka sa Sovjetima i njihovom dolasku u Jugoslaviju, te je rekao „Dolazeći u Beograd... Rusi imaju za cilj da ostvare što veći uticaj politički i ideološki na nas... Bitno je da nećemo dati nikakvih koncesija u odnosu na informbirovski blok ni podršku politici blokova...“¹²⁰

Vijest o jugoslavensko – sovjetskom sastanku službeno je objavljena 14. svibnja. Prve reakcije Zapada bile su prilično rezervirane. Predsjednik Odbora za vanjske poslove američkog senata F.W. George rekao je da „... ako Jugoslavija napusti politiku vezivanja sa Zapadom putem Balkanskog pakta, i proglasi „apsolutnu neutralnost“, Sjedinjene Države moraju preispitati svoju politiku pomoći Beogradu.“ Vođa senatske manjine, republikanac W. Knowland izrazio je zabrinutost da će sovjetski sporazum s Jugoslavijom i potpisivanje austrijskog Državnog ugovora 15. svibnja, omogućiti Sovjetima da dio vojnih snaga preusmjere na druga mjesta.¹²¹

Četiri dana kasnije sovjetska *Pravda* donijela je prve sovjetske komentare o sastanku. U tekstu osuđuju „najreakcionarnije američke krugove“, koji prijete „materijalnim i finansijskim pritiskom“ na Jugoslaviju ako ona obnovi odnose sa SSSR-om. Također je odbačena optužba o sovjetskom pokušaju izolacije Jugoslavije od Zapada. Članak donosi i pozitivne ocjene o Jugoslaviji, naglašavajući da „u Jugoslaviji prevladava javno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju“, da su glavne klase u zemlji radnička klasa i radno seljaštvo, te je istaknuta „duboka i dugotrajna kulturna i ideološka bliskost“ Jugoslavije i Sovjetskog Saveza.¹²² Istoga dana, 18. svibnja, o posjetu Jugoslaviji prvi puta je službeno govorio i Hruščov. Rekao je da postoje svi uvjeti za normalizaciju odnosa, te da oni (Sovjeti) smatraju da se načela ravnopravnosti i nemiješanja u unutarnje stvari u međunarodnim odnosima moraju poštovati. Govorio je o „višestoljetnoj tradiciji prijateljstva“ između sovjetskih i jugoslavenskih naroda, te o borbi protiv zajedničkog neprijatelja u prošlosti. Na kraju je istaknuo značaj sovjetsko – jugoslavenske suradnje za svjetski mir.¹²³

---

¹¹⁹ Bekić, 693.

¹²⁰ Isto, 694.

¹²¹ Isto

¹²² Isto, 697.

¹²³ Bekić, 698.

U govoru koji je održao 21. svibnja u Postojni, Tito je odgovorio na tvrdnju senatora Georgea o „preispitivanju“ daljnje američke pomoći Jugoslaviji, rekavši: „Nama je pomoć bila dobrodošla, ali moram da kažem da se mi radi pomoći nećemo odreći naših principijelnih stavova u spoljnoj politici... Kad se radi o pomoći, mi nemamo dvije, već jednu alternativu: ne primamo pomoć, ako postavljate uslove.“ Osim toga, odbacio je tvrdnje o mogućem povratku Jugoslavije u istočni blok.¹²⁴

Tih se godina u međunarodnim odnosima vodila rasprava o statusu Njemačke. Zapad, uključujući i vladu SR Njemačke smatrao je da bi se ona trebala integrirati u u zapadni blok i NATO kao ravnopravna članica, dok je Sovjetski Savez predlagao neutralizaciju čitave Njemačke, koja bi se ujedinila, te bi činila dio „neutralnog pojasa“ zajedno sa Finskom, Austrijom i Jugoslavijom. Time bi se stvorila „tampon zona“ između zapadnoeuropskih zemalja i istoka Europe sa SSSR-om. Zapad to nije želio prihvatiti, jer su smatrali da bi to dovelo do jačanja sovjetskog položaja u Europi na štetu Zapada koji bi time izgubio SR Njemačku. Zapad je smatrao da je jugoslavenski stav da njemački narod mora sam odlučiti o ujedinjenju previše blizak sovjetskom, te su bili zabrinuti da bi na predstojećem sastanku Jugoslavija mogla podržati sovjetsku ideju o neutralizaciji. Da bi umirila Zapad, Jugoslavija je ublažila svoj stav o njemačkom pitanju, te je 18. svibnja u razgovoru sa američkim veleposlanikom Koča Popović rekao da „Njemačka mora imati više glasa u odlučivanju o svojoj sudbini, ali to ne znači da je može rješavati posve samostalno.“¹²⁵ Također, jugoslavenski veleposlanik u SAD, Leo Mates je izjavio da „Posjeta sovjetskih vođa Beogradu... neće značiti ni neutralizaciju Jugoslavije, niti njeno ponovno uvlačenje u sovjetski blok“, što je ponovio na svojem sastanku sa američkim državnim tajnikom Dullesom 23. svibnja, kada ga je uvjeravao da Jugoslavija ne misli potpisati nikakav tajni sporazum sa SSSR-om.¹²⁶

Nakon umirivanja Zapada, počele su posljednje pripreme za dolazak sovjetske delegacije. U Beograd su stigli sovjetski stručnjaci i tehničari, te oprema, koja je uključivala i ZIS-ove oklopne limuzine. Održavani su sastanci sa sovjetskim diplomatima, te je u Jugoslaviju stigao i veleposlanik u SSSR-u Vidić. Počeli su stizati i brojni strani novinari, makar još uvijek nije službeno objavljen datum sastanka, već je 25. svibnja zakazana konferencija za novinare za idući dan u 13 sati. Ni sa sovjetske strane nije objavljen datum dolaska u Jugoslaviju, tako da je on ostao tajna do samog dolaska sovjetske delegacije.

---

¹²⁴ Isto, 702.

¹²⁵ Isto, 699.

¹²⁶ Isto, 701., 702.

Posjet su pratile velike sigurnosne mjere. Prema podacima američkog veleposlanstva, pred sam dolazak Sovjeta uhićeno je nekoliko stotina anti-sovjetski, ali i pro-sovjetski orijentiranih građana, koji su zadržani u pritvoru do kraja posjeta.¹²⁷ Nakon dugih priprema i pregovora, sovjetska delegacija sletjela je u zemunsku zračnu luku 26. svibnja u 17 sati.

Sovjetsku državnu delegaciju su činili Hruščov (makar nije imao državnu, već samo partijsku funkciju), Bulganjin, Mikojan, Gromiko, Šepilov i Kumikin. U zračnoj luci ih je dočekaao Tito sa jugoslavenskim dužnosnicima, te strani diplomati. Nakon pozdrava sa Titom i obilaska odreda počasnog bataljuna Garde JNA, Hruščov je pročitao unaprijed pripremljen govor. U njemu se pozivao na zajedničku borbu protiv fašizma i sovjetsku ulogu u oslobađanju Beograda. Izrazio je žaljenje zbog pogoršanja međusobnih odnosa, te rekao „Odlučno odbijamo sve ono što se nagomilalo u tom periodu“. Za sukob je optužio „Sada otkrivene neprijatelje naroda Beriju i Abakumova¹²⁸“, navodeći da „Činjenice govore da su materijale (u kojima se optužuje KPJ) isfabricirali neprijatelji naroda, prezreni agenti imperijalizma, koji su se na prijevaru uvukli u naše redove.“¹²⁹ Na kraju je istaknuo spremnost za poduzimanje svega što je potrebno za normalizaciju odnosa. Tito, očito nezadovoljan govorom je rekao, na Hruščovljevo iznenađenje, da govor ne treba prevoditi, „jer ovdje svi razumiju ruski.“¹³⁰, što je naravno bila neistina. Tito, unatoč sovjetskim očekivanjima, nije odgovorio na govor, već su delegacije krenule iz zračne luke prema gradu. Usprkos Titovom vidljivom nezadovoljstvu, Hruščov je u svom govoru, ponudio Jugoslavenima vjerojatno najviše što je u tom trenutku mogao. Izmišljene, pa i naivne optužbe protiv Berije i Abakumova ipak su bile posredno priznanje sovjetske krivice za sukob. Staljina još uvijek nije mogao izravno optužiti, vjerojatno smatrajući da je za to još prerano.

Nakon izlaska iz zračne luke, delegacije su u otvorenim automobilima (na jugoslavensko inzistiranje, uz nezadovoljstvo sovjetskog osiguranja¹³¹) krenule prema Beogradu. Put od zračne luke do Beograda kojim se kretala kolona, te sam grad bili su ukrašeni po strogo propisanim pravilima. Određeno je da se zastave istaknu u zračnoj luci, te „zatim da do mosta na Savi ne bude zastava. Ispred mosta... postaviti nešto zastava. Od mosta na Savi do ispred železničke stanice da ne bude ništa. Od železničke stanice da se počne postepeno sa državnim

---

¹²⁷ Tvrтко Jakovina, *Američki komunistički saveznik: Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države: 1945.-1955.*, Zagreb, Profil International (etc.), 2003., 497.

¹²⁸ Viktor S. Abakumov (1908.-1954.), visoki dužnosnik NKVD-a u vrijeme Staljina, poznat po svojoj okrutnosti. Strijeljan nakon pada Berije kao njegov suradnik.

¹²⁹ Borba, 27.05.1955.

¹³⁰ Jakovina, 2003., 498.

¹³¹ Vladimir Dedijer, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita, III*, Beograd, 1984., 564., 567.

zastavama i sa onim zastavicama nanizanim na žici preko ulice, ali da ih bude mnogo manje nego prilikom posete Menderesa (turskog premijera)". Naglašeno je i da "Prilikom ukrašenja gradova zastavama nigde se naša i sovjetska zastava ne mogu ukrštavati".

Također je određeno "... da se ne predvidi da se prepusti građanstvu da spontano dođe na doček".¹³² Broj građana koji se okupio na ulicama da dočeka sovjetsku delegaciju bio je manji i znatno tiši nego što je to bilo uobičajeno u sličnim prilikama. Građani su uzvikivali „Živio naš Tito!“ i „Živjela ravnopravna suradnja među narodima!“¹³³ U svemu tome nitko nije spominjao Sovjetski Savez. Također, novine su pisale o sovjetskoj delegaciji i „gospodinu“ Hruščovu, namjerno izostavljajući izraz „drug“, što se nastavilo čak i na početku službenih razgovora. Hruščov, a vjerojatno i ostali članovi delegacije, bili su svjesni namjerno hladnog dočeka, zbog čega je Hruščov bio zabrinut, smatrajući da to može otežati ponovno poboljšanje međusobnih odnosa.¹³⁴

Idućeg jutra, sovjetski predstavnici su obavili ceremonijalne dužnosti polaganja vijenaca na grob Nezanog junaka na Avali, te na grobove jugoslavenskih i sovjetskih vojnika poginulih u borbama za oslobođenje Beograda, nakon čega je u 10.40 u domu Garde započeo prvi sastanak.¹³⁵ Nakon Titovog uvodnog govora i odgovora Hruščova, u kojem je ponovo za sukob 1948. okrivio Beriju i NKVD, ali i priznao da je sukob započela sovjetska strana, započeli su razgovori o međunarodnoj situaciji. Hruščov je rekao da im je cilj postići „stišavanje“ situacije između SSSR-a i Zapada, ali da „apsolutnog povjerenja među nama i kapitalističkim zemljama ne može biti.“¹³⁶ Ranije, na samom početku sastanka, Hruščov je također rekao, govoreći o odnosima FNRJ i SAD, da bi „vaša zemlja trebala što više da se oslobađa zavisnosti (od SAD)...“ Nakon toga su započeli razgovori o „njemačkom pitanju“. Glavnu prepreku ponovnom ujedinjenju zemlje, Hruščov je vidio u priključenju SR Njemačke NATO-u iste godine, te je rekao "... poći sada na ujedinjenje Nemačke, značilo bi naoružati protivnički tabor sa još 18 miliona stanovnika Istočne Nemačke. Mogli bi se dogovoriti o tome da Nemačka ima svoju nezavisnu vladu i svoju posebnu politiku i svoje mesto u Evropi. Ali, kako izgleda, danas je to za Nemačku isključeno.“¹³⁷ Zatim se osvrnuo na odnose sa Kinom, rekavši da joj SSSR pruža podršku u vezi Tajvana, te da su sa kineskog teritorija povučene sovjetske jedinice i ukinuta mješovita društva - „ono što je i vama najviše

¹³² Ivo Banac, „Hruščov i Tito - pomirba s velikim bratom“, *Jutarnji list*, 17.07.2006.,

<http://www.jutarnji.hr/hruscov-i-tito---pomirba-s-velikim-bratom/228461/>, preuzeto 02.04.2011.

¹³³ Borba, 27.05.1955.

¹³⁴ Khrushev, III, 534.

¹³⁵ Vjesnik, 27.05.

¹³⁶ Muzej istorije Jugoslavije, Arhiv predsednika Republike, *Tok konferencije jugoslovenske i sovjetske delegacije*, KPR 1-3-a (k. 171) SSSR 1953.-1955., str. 7.

¹³⁷ Isto, 10.

smetalo.“¹³⁸ O istočnoeuropskim zemljama, rekao je da su odnosi SSSR-a sa njima „bratski“, te da je njihova unutarnja situacija čvrsta. Kao iznimku je spomenuo Mađarsku, odnosno Imru Nagya, koji je 18. travnja smjenjen sa mjesta premijera zbog „frakcionaštva“. Ocijenio ga je kao oportunistu, rekavši: „Sada su nam naši prijatelji poslali izjavu koju je on napisao i u kojoj je priznao svoje greške. Zato ćemo mu dati mogućnost da se popravi.“¹³⁹ Nakon Hruščova govorio je Tito, rekavši da suradnja Jugoslavije sa drugim zemljama nije utjecala na njen unutarnji sustav i nije značila odstupanje od „principa marksizma – lenjinizma.“ O „njemačkom pitanju“ je rekao da je stav Jugoslavije da je potrebno uspostaviti kontakt i koegzistenciju između dvije njemačke države, što bi postupno dovelo do stvaranja konfederacije, u kojoj bi i Istočna i Zapadna Njemačka sačuvala svoju individualnost. U vezi Balkanskog pakta spomenuo je razilaženje s Turskom oko karaktera Pakta, koji je prema Titu, trebalo jačati kulturnu, političku i ekonomsku funkciju, a ne vojnu, za što se zalagala Turska. Na kraju je iznio svoje dojmove sa puta u Indiju, Burmu i Egipat, odnosno mišljenje o komunističkom pokretu u Indiji i Burmi, te o Nasseru. Hruščov se složio s Titovim ocjenama, rekavši da Sovjeti znaju vrlo malo o situaciji u tim zemljama. Jutarnji sastanak završio je raspravom o političkoj situaciji u Francuskoj.¹⁴⁰

Razgovori dviju delegacija nastavljani su nakon ručka. Sovjete je zanimao jugoslavenski stav o nizu pitanja – Istočnoj Njemačkoj, primanju NR Kine u UN, Tajvanu, te socijaldemokratskim strankama zapadne Europe. Tito je rekao da je neutralizacija Njemačke nerealna, te ponovio stav o postupnom rješenju „njemačkog pitanja“. Također, nije se izjasnio oko mogućeg jugoslavenskog priznanja Njemačke DR, rekavši „.... za sada ne bi bilo korisno donijeti takvo rešenje, ako hoćete sa Zapadnom Nemačkom neki aranžman.“¹⁴¹ U vezi primanja NR Kine u UN, te Tajvana kao dijela kineskog teritorija, jugoslavenski stavovi su bili jednaki sovjetskim.

U nastavku, Kardelj se osvrnuo na suradnju sa socijaldemokratskim strankama zapadne Europe. Tvrdio je da komunisti trebaju surađivati ne samo sa komunističkim partijama, već i reformističkim, socijaldemokratskim strankama, što je bilo u suprotnosti sa sovjetskim stavom podupiranja isključivo komunističkih partija, čak i kada one imaju relativno mali utjecaj (npr. u Britaniji i SR Njemačkoj). Na takav stav Hruščov je odgovorio da komunisti jedini zauzimaju „dosljedno revolucionarne pozicije“, dok socijaldemokrati „laviraju između radnika i kapitalista, i uvek kada za to postoji mogućnost rešavaju pitanje u korist

---

¹³⁸ Isto, 13.

¹³⁹ Isto, 15.

¹⁴⁰ Isto, 31.

¹⁴¹ Isto, 35.

kapitalista.“¹⁴² Kao argument protiv suradnje sa socijaldemokratima, za što je smatrao da slabi radnički pokret je rekao: „Vi nas ne razumete sasvim dobro. Vi mislite da mi također pripadamo onim sektašima, levičarima, koji hoće da se udalje od uslova i prema tome onda raditi u čistim, belim rukavicama... , a ne imati nikakvog kontakta sa sitnom buržoazijom. To nije tačno... Zašto oni više slušaju vaš glas? Ja mislim da je to nama jasno... Zato što je to slabljenje snaga radničkog pokreta, slabljenje našeg socijalističkog fronta. Zato su vama počeli da se udvaraju. Ne zato, izvinite, što vas vole, i što ste vi, takoreći, vrlo mudri, i donosite odluke, a mi nismo mudri... ako bi nas razbili Amerikanci, onda bi oni prestali da vas pomažu... Druže Tito i druže Kardelj,... oni hoće da vama... prave ustupke, zato, da bi s vaše strane također dobili ustupke. A zbližiti se s njima, to znači biti dalje od nas i od svoje linije, komunističke linije, od izgradnje socijalističkog društva.“¹⁴³ Nakon Hruščovljeva odgovora Kardelju, Tito je rekao svoje mišljenje, pri čemu se činilo da je mnogo bliži stavu Hruščova nego Kardelja: „Ja se potpuno slažem s tim da su oni hteli da nas odvoje od vas. Ali na nas to nije moglo delovati, ne to što su oni delovali da nas odvoje, nego među nama nije bilo normalnih odnosa... Ja znam da nas oni ne vole pošto smo mi sa njima vrlo mnogo razgovarali, ... Meni je dodijalo razgovarati sa svakim koji dolazi iz inostranstva, ali mi smo se potrudili da bi videli što misle i videli smo da nas ne vole i da sve to hoće da okrenu u svoju korist.“¹⁴⁴

Nakon širih svjetskih i ideoloških tema, u kojima su se govornici sa obje strane uglavnom slagali, član CK SKJ, Svetozar Vukmanović – Tempo postavio je pitanje sovjetskog odnosa prema Jugoslaviji i drugim socijalističkim zemljama: „Mene interesuje na kojim pozicijama stoje drugovi po pitanju odnosa među socijalističkim zemljama... Uzmimo da je podatke o stanju u Jugoslaviji isfabrikovao Berija i da polazimo od toga da su ta fakta bila tačna... da li je opravdana politika pretnje ratom?... Da se u jednoj zemlji stvori buharinsko skretanje, hoćete li vi ugroziti ratom tu zemlju?... Ako je u Sovjetskom Savezu bio Ježov, Jagoda pa Berija - šta ja znam sutra šta će biti. Neće li se isfabrikovati opet prema nama nešto?“¹⁴⁵ Član sovjetske delegacije¹⁴⁶ u svojem odgovoru je rekao „... Vidite, kod vas je, meni se čini... pomalo prevagnula nedisciplina nad... diplomatskim pitanjima... možete li vi nama verovati ili ne? A, to je stvar vaša... Ja vam mogu otvoreno reći kako smo mi ovde došli - delegacija od komunističke partije sovjetske zemlje, a ne od pokojnog Beriye, a ne od Ježova i svake druge

---

¹⁴² Isto, 45.

¹⁴³ Isto, 47. – 49.

¹⁴⁴ Isto, 49., 50.

¹⁴⁵ Isto, 57., 58.

¹⁴⁶ Prema Darku Bekiću, dokument „Tok konferencije... “je prijepis magnetofonske snimke sastanka, tako da osoba koja ga je napisala nije uvijek znala tko tačno govori, pa je pisala neodređeno „član sovjetske delegacije“.

utvare. Uostalom, vi znate kako je završio život tih avanturista...“¹⁴⁷ Prema memoarima Svetozara Vukmanovića, njegove primjedbe su uzrujale Hruščova, koji je „... bio veoma uzbuđen i sav crven u licu. Naglo me je prekinuo i ljutito uzviknuo: - „Ti... ti si melkoburžuazni element!“ Htio sam da mu oštro odgovorim, ali je Tito naglo ustao. Očigledno, bio je veoma ljut. To se vidjelo po njegovom držanju. Prijepodnevni sastanak je time bio završen.“¹⁴⁸ Prije početka popodnevnog sastanka, Vukmanović je Titu predložio da se povuče iz delegacije, jer je smatrao da bi njegova prisutnost otežala daljnje razgovore, ali je Tito od njega tražio da ostane, zato što je on jedan od onih koje su Sovjeti 1948. optužili da su „sumnjivi marksisti“.

Razgovori su nastavljeni poslijepodne i idućeg dana, 28. svibnja. Glavne teme su bili jugoslavensko-sovjetski, te jugoslavensko-američki odnosi.

Tito je u svom izlaganju naglasio važnost definiranja odnosa među socijalističkim zemljama, te poštovanje državnog suvereniteta i nezavisnosti. Govorio je o izvorima sukoba 1948., pri čemu ih je vidio u podjelama interesnih sfera između SSSR-a i zapadnih saveznika, kada je određeno da bi njihov utjecaj u Jugoslaviji trebao biti jednak. U opširnom izlaganju pojedinih problema koji su doveli do sukoba, postavio je pitanje izostanka podrške oko Trsta, te reparacija i drugih stvari za koje nije bilo moguće optuživati Beriju. Govorio je i o prisilnom okretanju prema Zapadu zbog ekonomskog i vojnog pritiska SSSR-a i njegovih blokovskih saveznika, rekavši: „Mi shvatamo tako i vaš dolazak, da ste došli zbog toga da se takve stvari više ne ponove.“ O vojnoj pomoći Zapada, rekao je da će je Jugoslavija „za godinu-dve otkazati“¹⁴⁹, dok će daljnji ekonomski odnosi biti drugačije postavljeni, s time da bi i njih otkazali u slučaju postavljanja određenih uvjeta od strane Zapada.

Nakon Tita, o sukobu su govorili sovjetski rukovodioci. Bulganjin je podjelu Jugoslavije na interesne sfere pokušao prikazati kao pozitivnu stvar, jer su „Englezi hteli da cela Jugoslavija dođe pod njihov uticaj. Staljin nije hteo da na to pristane, ... da jedan slovenski narod tako prođe... Sovjetske namere nisu bile u tome da Jugoslaviju zgrabe, nego da se pomogne revolucionarnom pokretu... Druga moja napomena odnosi se na račun Koruške i Trsta. Mi smo po tim pitanjima podržavali narode Jugoslavije, i to do kraja.“¹⁵⁰ Hruščov je zatim govorio o Staljinu. Rekao je da je bio „genijalan čovjek“, „bezgranično odan stvari radničke klase“, branio je njegove postupke posljednjih godina, tvrdeći da su bili rezultat

---

¹⁴⁷ Isto, 59.

¹⁴⁸ Dedijer, 573.

¹⁴⁹ Isto, 577.

¹⁵⁰ *Tok konferencije...*, 74.

Staljinove starosti.¹⁵¹ Nakon toga se vratio na temu jugoslavenskih odnosa sa Zapadom, te rekao da su Sovjeti vjerovali da će Jugoslavija kao protu-uslugu za ekonomsku pomoć, dopustiti otvaranje američkih vojnih baza na svojem teritoriju, jer „Mi smo smatrali da kapitalisti džabe pare ne daju... mi smo smatrali da ste vi jedna od kapitalističkih neprijateljskih zemalja.“¹⁵² Na tu primjedbu, Tito je odgovorio: „Nebi mene ni đavo naterao da idem ka nekom drugom sistemu. Ja sam se celog života borio za komunizam, za socijalizam... nisam za novac sedeo na robiji, ni ja ni moji drugovi.“¹⁵³ U nastavku, Hruščov je vrlo opširno, gotovo dva sata govorio o Beriji i njegovom utjecaju na Staljina, o kome je rekao: „Ne treba biti pre pametan da se shvati šta vi hoćete. Što mi pominjemo Beriju i Abakumova, a gde vam je Staljin?... Mi vam kažemo, mi nećemo Staljina sada staviti pod udar i mi ćemo se za njega boriti, zato što ja računam da to nije korisno...“¹⁵⁴

U prva dva dana boravka u Beogradu, osim službenih razgovora, za sovjetsku delegaciju je organizirana svečana večera, na kojoj su bili i predsjednici republičkih skupština, ministri, predstavnici JNA i strani diplomati, te posjeti kulturnim i znanstvenim institucijama, narodnom kazalištu i Institutu za nuklearna ispitivanja u Vinči.¹⁵⁵

Idućeg dana, 29.5. sovjetska delegacija otputovala je posebnim vlakom za Rijeku, odakle su otišli na Brijune. Dio delegacije pod vodstvom Svetozara Vukmanovića Tempa i Anastasa Mikojana nastavili su razgovore o gospodarskoj suradnji dviju država. Ostatak delegacije sa Titom i Hruščovom uglavnom se bavio pitanjem međusobnih odnosa socijalističkih zemalja. Pri tome su se jugoslaveni usprotivili ideji o dva bloka, u kojoj je socijalistički blok izjednačen sa teritorijem socijalističkih država, tvrdeći da i u kapitalističkim zemljama postoje socijalistički elementi, komunističke i socijalističke stranke.¹⁵⁶ Također su prigovorili na dotadašnju praksu u komunističkom pokretu, da se sva iskustva Sovjetskog Saveza naglašavaju kao ispravna i jedini mogući put za sve ostale socijalističke zemlje.

U nastavku su se vodili razgovori o odnosima Jugoslavije i istočnoeuropskih zemalja. Kardelj je, na sovjetski upit o eventualnoj jugoslavenskoj „samokritici“ i promjeni stava o istočnoj Europi rekao da je nemoguće ignorirati namještene političke procese koji su se tamo događali nakon 1948., te da je „bar za dogledno vreme, nemoguće sesti za isti sto sa

---

¹⁵¹ Isto, 82.

¹⁵² Isto, 85.

¹⁵³ isto

¹⁵⁴ Isto, 93.

¹⁵⁵ Borba, 29.05.1955.

¹⁵⁶ Dedijer, 585.

Rakošijem i Enverom Hodžom.“¹⁵⁷ O uspostavi međupartijskih odnosa između SKJ i KPSS, samo je odlučeno da će CK SKJ poslati pismo CK KPSS o daljnjem razvoju odnosa.

Razgovori o gospodarskoj suradnji FNRJ i SSSR ostali su bez rezultata, jer je glavni problem bio jugoslavenski zahtjev o naknadi štete nanesene ekonomskom blokadom nakon 1948. Sovjeti su htjeli da se gospodarski odnosi obnove, bez obzira na prošlost, na što jugoslavenski delegati nisu htjeli pristati.¹⁵⁸

Nakon dva dana boravka na Brijunima, 31.05., delegacije su se podijelile – Tito, Gromiko, Šepilov i drugi članovi delegacije odletjeli su u Beograd, radi usklađivanja zajedničke završne deklaracije, dok su Hruščov, Bulganjin, Kardelj i Ranković otišli preko Bleda i Ljubljane u Zagreb. Idućeg dana, na zagrebačkom glavnom kolodvoru su ih dočekali predsjednik i potpredsjednici Izvršnog vijeća Sabora NR Hrvatske, Vladimir Bakarić, Ivan Krajačić i Božidar Maslarić, predsjednik gradskog narodnog odbora (odn. gradonačelnik) Većeslav Holjevac, te komandant Zagrebačke vojne oblasti general-pukovnik Kosta Nađ.

Građani su pozvani dan ranije da dočekaju sovjetsku delegaciju, ali je doček bio suzdržan, kao i u Beogradu.¹⁵⁹ Kao dio službenog programa, Sovjeti su posjetili i tvornicu „Rade Končar“, gdje su sa direktorom i predsjednikom radničkog savjeta razgovarali o samoupravnom sustavu. Hruščov je zaključio da „za sada ne može dati konačni sud o radničkim savjetima u Jugoslaviji, ali ako vi smatrate da je to dobro... mi vam želimo pun uspjeh.“¹⁶⁰ Također je rekao da bi se SSSR „teško mogao poslužiti iskustvima iz prakse radničkih savjeta u Jugoslaviji, ali je ukazao na potrebu prenošenja iskustava drugih zemalja, posebno socijalističkih.“¹⁶¹ Nakon svečane večere u Banskim dvorima, sovjetska delegacija otputovala je za Beograd.

Nakon povratka u Beograd, 2. lipnja nastavljeni su službeni razgovori. Tema posljednjeg sastanka bila je usklađivanje različitih prijedloga teksta završne deklaracije o međudržavnim odnosima. Odlučeno je da se prihvati jugoslavenski tekst, sa manjim izmjenama. Istoga dana navečer u Domu garde, uz prisutnost brojnih domaćih i stranih novinara potpisana je „Deklaracija vlada Federativne Narodne Republike Jugoslavije i Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika“. U njoj piše da su se delegacije dviju vlada dogovorile da „...preduzmu dalje mere za normalizovanje svojih odnosa i za unapređenje saradnje između dve zemlje, uverene da je to u interesu naroda obeju zemalja i doprinos kako smanjenju

---

¹⁵⁷ Isto, 587.

¹⁵⁸ Bekić, 724., 725.

¹⁵⁹ Burmanski premijer U Nu, koji je Zagreb posjetio nekoliko tjedana kasnije imao je puno srdačniji i svečaniji doček od strane 250.000 građana, koji je uključivao vatromet i vojnu paradu u Lučkom.

¹⁶⁰ Borba, 01.06.1955.

¹⁶¹ Isto

međunarodne zategnutosti, tako i učvršćenju mira u svetu.“¹⁶² Navedeno je i devet načela, kojima su se rukovodile obje vlade „u razmatranju pitanja o kojima su se vodili razgovori“: 1. „nedeljivost mira..., 2. poštovanje suverenosti, nezavisnosti, integriteta i ravnopravnosti među državama..., 3.... razvijanje miroljubive koegzistencije među narodima bez obzira na ideološke razlike u društvenom uređenju..., 4. pridržavanje načela uzajamnog poštovanja i nemešanja u unutrašnje stvari ma iz kakvih razloga – pošto su pitanja unutrašnjeg uređenja različitih društvenih sistema i različitih formi razvitka socijalizma stvar isključivo naroda pojedinih zemalja, 5. unapređivanje međusobne i međunarodne ekonomske saradnje..., 6. pružanje pomoći kroz odgovarajuće organe OUN... kako nacionalnim ekonomijama tako i privredno nerazvijenim područjima u interesu naroda tih područja..., 7. uklanjanje ma kakvih formi propagande i dezinformacije kao i drugih postupaka koji seju nepoverenje i... otežavaju konstruktivnu međunarodnu saradnju i miroljubivu koegzistenciju među narodima, 8. osuda svake agresije i svakog pokušaja da se nametne politička i ekonomska dominacija drugim zemljama, 9. priznavanje da politika vojnih blokova pojačava međunarodnu zategnutost, podriva poverenje među narodima i povećava opasnost od rata.“¹⁶³

U drugom dijelu *Deklaracije* vlade FNRJ i SSSR su se založile za jačanje uloge UN-a i primanje NR Kine u tu organizaciju. Također, priznato je pravo NR Kine na Tajvan. Ističu i potrebu smanjenja naoružanja i zabranu atomskog oružja, regulaciju miroljubive upotrebe nuklearne energije i uspostavu sustava kolektivne sigurnosti. Na kraju drugog dijela, obje strane se zalažu za sporazumno rješenje „njemačkog pitanja“ u skladu sa željama naroda.

Treći dio govori o međudržavnim odnosima FNRJ i SSSR. U njemu je osam točaka u kojima se govori o potrebi potpune normalizacije odnosa, jačanja ekonomske i kulturne suradnje, suradnje na području miroljubivog korištenja nuklearne energije i rješavanja pitanja zaštite i repatrijacije svojih državljana na teritoriju druge države potpisnice.¹⁶⁴

Deklaraciju su potpisali Tito kao predsjednik FNRJ i Nikolaj Bulganjin kao predsjednik Vijeća ministara SSSR.¹⁶⁵

Iako je glavni cilj posjeta sovjetske državne delegacije Jugoslaviji bio ponovno uspostavljanje i reguliranje međusobnih odnosa, *Deklaracija* se više bavi međunarodnim pitanjima, dok su ona međudržavna stavljena u drugi plan. Problemi gospodarske suradnje nisu riješeni, posebno pitanje odštete Jugoslaviji za period nakon 1948. Dio o međunarodnim

---

¹⁶² *Tok konferencije...*, 144.

¹⁶³ Isto, 144., 145.

¹⁶⁴ Isto, 592. - 593.

¹⁶⁵ Bulganjin je na tom položaju naslijedio Maljenkova, nakon što je on zbog neslaganja s Hruščovom u veljači 1955. podnio ostavku.

pitanjima sadrži stvari o kojima su dvije vlade i prije sastanka imale jednake ili bliske stavove. Načela navedena u prvom dijelu *Deklaracije*, više odražavaju jugoslavenski nego sovjetski stav, ističući miroljubivu koegzistenciju, poštivanje suvereniteta država i nemiješanje u njihove unutarnje stvari, te razvoj različitih oblika socijalizma – Sovjeti će dva posljednja načela prekršiti za samo godinu i pol nakon potpisivanja Beogradske deklaracije!

Toga su neki već i tada bili svjesni – u svojim memoarima Veljko Mićunović o *Deklaraciji* piše: „... Mi smatramo Beogradsku deklaraciju kao neku socijalističku „Magna Cartu“, koja treba da bude na snazi u odnosima Jugoslavije sa Sovjetskim Savezom, pa i drugim socijalističkim državama, ako ne toliko dugo kao ona britanska, a ono svakako mnogo godina. Po svemu sudeći, Rusi na ovaj dokument gledaju kao na svaki drugi trenutni dogovor o tekućim poslovima između dvije zemlje koji nema neki naročiti i trajni značaj.... Potpisali su je, jer im se nije vraćalo u Moskvu praznih ruku...”¹⁶⁶

U inozemstvu je vladao veliki interes za sadržaj *Beogradske deklaracije*. Američki veleposlanik u Jugoslaviji, Riddleberger je u brzojavu koji je poslao State Departmentu ocijenio Deklaraciju „nezadovoljavajućom“, zbog stava o pravu NR Kine na Tajvan i jačanja suradnje sa Sovjetima. Ipak, u svojoj izjavi za *New York Times*, 16. svibnja imao je pozitivniji stav, rekavši da „ništa zapravo nije promijenilo jugoslavenske odnose sa Zapadom.“¹⁶⁷ Veleposlanici Velike Britanije i Francuske su u svojim izvještajima izražavali zadovoljstvo, jer se Jugoslavija nije okrenula Istočnom bloku. Francuski dnevnik *Le Monde* istaknuo je da jugoslavensko – sovjetski sastanak potvrđuje „postojanje trećeg puta,... treće sile, koja... može samo da uznemiri sve one, koji sa obje strane gvozdene zavjese vide situaciju jedino kroz crno-bijele naočale.“¹⁶⁸

Dio sovjetske delegacije je nakon odlaska iz Beograda 4. lipnja odletio za Sofiju, da bi bugarsko vodstvo izvijestili o rezultatima razgovora. Na velikom javnom skupu koji je održan u Sofiji, Hruščov je rekao da je „prošlo vrijeme nedruželjubivih odnosa zemalja socijalističkog tabora i Jugoslavije“, te istaknuo: „Mi smo vidjeli da Jugoslavija, usprkos teškoćama, što ih ima zbog poremećenih odnosa sa našim zemljama, ona nije napustila svoj suverenitet, već je, suočena s imperijalističkim taborom, potpuno sačuvala svoju nacionalnu neovisnost.“¹⁶⁹ Nakon Sofije, sovjetska delegacija se u Bukureštu sastala sa rukovodiocima rumunjske, mađarske i čehoslovačke partije, gdje je Hruščov naglasio da *Beogradska deklaracija* „ne znači slabljenje moći socijalističkog tabora, već da je dio borbe snaga koje su

---

¹⁶⁶ Veljko Mićunović, „*Moskovske godine, 1956 - 1958*“, Zagreb, Liber, 1977., 22.,23.

¹⁶⁷ Jakovina 2002., 85.

¹⁶⁸ Vjesnik, 04.06.1955.

¹⁶⁹ Bekić, 731.

za mir, protiv reakcije i imperijalizma.“¹⁷⁰ Istočnoeuropske novine pozdravile su potpisivanje *Deklaracije*, a čak je i organ Informbiroa „Za čvrst mir – za narodnu demokraciju“ – do nedavno jedno od glavnih propagandnih oružja usmjerenih protiv Jugoslavije - donio tekst *Deklaracije* na prvoj stranici. Centralni komitet Mađarske radničke partije donio je i posebnu rezoluciju u kojoj izražavaju zadovoljstvo zbog ponovne uspostave odnosa FNRJ i SSSR-a, te se nadaju poboljšanju međusobnih odnosa između FNRJ i NR Mađarske.¹⁷¹ Jedini komunist koji je javno izražavao nezadovoljstvo sastankom bio je Vittorio Vidali, sekretar KP Trsta i bivši staljinistički likvidator¹⁷², koji je napisao novinski članak u kojem kaže da je Hruščovljev govor prilikom dolaska u Beograd protresao tršćanske komuniste „kao što bura trese naša drveća“, dok je o jugoslavenskom socijalizmu rekao da je „pretjerani nacionalizam, skriven pod plaštom socijalizma, avanturizam, sektaštvo, politički i fizički terorizam“, zbog čega se „tršćanski komunisti... ne mogu pridružiti stavovima druga Hruščova.“¹⁷³

Sovjetski dolazak u Jugoslaviju i Beogradsku deklaraciju, te – makar neizravno priznanje krivnje za sukob 1948., jugoslavensko vodstvo smatralo je svojom moralnom pobjedom i potvrdom svoje nezavisnosti. Također, normalizacija sa SSSR-om, omogućila bi slabljenje ovisnosti o Zapadu, što je i bila namjera jugoslavenskih komunista. U praksi, rezultati posjeta nisu bili toliko zadovoljavajući, jer nije postignut dogovor o isplati odštete za štetu nanesenu Jugoslaviji u periodu nakon 1948. godine. Sa sovjetske strane, novo vodstvo nije uspjelo ponovo približiti Jugoslaviju istočnom bloku, niti odmah obnoviti suradnju između dviju partija, ali su se uspjeli prikazati Jugoslaviji i Zapadu kao miroljubivi i spremniji na razgovore i kompromise nego što je to bio Staljin.

U idućih nekoliko mjeseci nakon potpisivanja Beogradske deklaracije, došlo je do poboljšanja međusobnih gospodarskih odnosa; SSSR je otpisao Jugoslaviji sav dug koji je nastao do 1948. godine u iznosu od preko 90 milijuna dolara, a u kolovozu je u Moskvi potpisan sporazum o ekonomskim odnosima i suradnji. U skladu sa odredbom *Deklaracije* koja govori o suradnji institucija dviju država, Jugoslaviju je u listopadu 1955. posjetila delegacija Vrhovnog sovjeta SSSR.¹⁷⁴

---

¹⁷⁰ Isto

¹⁷¹ Petranović 1973., 186.

¹⁷² U Meksiku je 1929. izvršio atentat na osnivača KP Kube Julia Antonia Mella, te sudjelovao u atentatu na Trockog 1940. Sličnu ulogu imao je i u Španjolskoj tijekom građanskog rata 1936.-1939.

¹⁷³ Bekić, 731.

¹⁷⁴ Petranović 1973., 186.

3.2. Dvadeseti kongres Komunističke partije Sovjetskog Saveza

U periodu od lipnja 1953. do veljače 1955. Hruščov se riješio dvojice glavnih konkurenata za položaj prvog čovjeka Sovjetskog Saveza – Berije i Maljenkova. Međutim, ni nakon toga nisu prestajali sukobi u prividno jedinstvenom kolektivnom vodstvu. Konzervativni dio vodstva koji su činili nekadašnji bliski Staljinovi suradnici Molotov, Vorošilov i Kaganovič protivio se reformama za koje se zalagao Hruščov (decentralizacija u korist republika, otvaranje prema zemljama Azije i Afrike). Kao dio reformi, do 1955. na slobodu su pušteni i posljednji ratni zarobljenici te veliki broj političkih zatvorenika.¹⁷⁵

Novo rukovodstvo je na Hruščovljev prijedlog osnovalo i komisiju koja je trebala istražiti Staljinovu zlorporabu vlasti i političke procese od kraja tridesetih godina do njegove smrti. Komisija kojoj je na čelu bio sekretar centralnog komiteta Pospelov, koji je prema Hruščovljevim riječima bio čovjek „vrlo odan Staljinu“, pregledala je brojne dokumente i presude vezane uz pojedine slučajeve i ispitala veliki broj ljudi koji su bili progonjeni u vrijeme Staljina. Na kraju istrage komisija je sastavila izvještaj u kojem je zaključila da je dolazilo do „nevjerojatne zloupotrebe moći.“¹⁷⁶ Hruščov tvrdi da je on, ali i ostali članovi rukovodstva bio potpuno iznenađen rezultatima istrage, te kaže: „Staljin je počinio stvari koje nitko od nas nije mogao zamisliti ili pretpostaviti“¹⁷⁷, što je tvrdnja u koju je teško povjerovati, posebno za Molotova, Kaganoviča, Vorošilova i Maljenkova, koji su dugi niz godina bili uz Staljina.

Nakon završetka istrage, konzervativci su pokušavali opravdati staljinistički teror, a Molotov je rekao „da se radilo o bez sumnje teškim „pogreškama“, no pogreškama koje su neizbježne „kad se valja uhvatiti u koštac s velikim povijesnim zadacima.“¹⁷⁸ Podjele u vrhu dodatno je pojačao i neuspjeh Hruščovljeve poljoprivredne politike kolonizacije i stvaranja novih obradivih površina na sjeveru Kazaške SSR.¹⁷⁹

U takvim okolnostima plenum Centralnog komiteta u srpnju 1955. odlučio je da se u Moskvi sljedeće godine održi 20. kongres Komunističke partije Sovjetskog Saveza, prvi nakon Staljinove smrti.

---

¹⁷⁵ Prema Hruščovljevim riječima oslobođeno je oko 8000 osoba, ali je taj broj vjerojatno bio i veći. (Boffa, 348.)

¹⁷⁶ Khrushev 2006., 206.

¹⁷⁷ Isto

¹⁷⁸ Boffa, 348.

¹⁷⁹ Isto, 329., 349.

U Moskvi je u kremaljskom Velikom dvoru 14. veljače započeo 20. kongres KPSS, prvi od dolaska Hruščova na čelo Partije. Prisutno je bilo 1430 delegata koji su predstavljali više od 7 milijuna članova i kandidata za članove KPSS.¹⁸⁰

Uvodni referat u ime Prezidija održao je Hruščov. Osnovni zaključak je bio da je završen period „kapitalističkog okruženja“ SSSR-a i „socijalizma u jednoj zemlji“, s obzirom na nastanak drugih socijalističkih država. Osim „socijalizma u jednoj zemlji“, odbačena je i druga Staljinova teorija – ona o podjeli svijeta na dva suprotstavljena tabora. U referatu je rečeno da je nastala „široka zona mira“, koja ne obuhvaća samo socijalističke zemlje, već i one izvan blokova. Također je istaknuta potreba za razvijanjem miroljubive koegzistencije, kao jedine moguće alternative novom svjetskom sukobu. Za razliku od ranijeg stava da postoji samo jedan model razvitka socijalizma – onaj sovjetski, Hruščov je rekao da to ne mora biti tako, već da postoje i drugi oblici, kao što su jugoslavenski i kineski, te da će u budućnosti oni biti još raznolikiji. Odbacio je i potrebu za nasilnom revolucijom kao jednim sredstvom kojim započinje izgradnja socijalizma, te je zaključio da je moguće ostvariti socijalističko društvo i parlamentarnim putem, što je teza koja je trebala omogućiti ponovnu suradnju između komunista i socijaldemokrata.¹⁸¹ U dijelu govora koji se odnosio na unutarnji razvoj SSSR-a, Hruščov je pozivao na „jačanje socijalističke zakonitosti“, iskorijenjivanje samovolje u radu partije i vraćanje „lenjinskim normama.“

Prisutnima je teško bilo ne primjetiti izbjegavanje spominjanja Staljina. Spomenut je samo dvaput, pri čemu jednom na početku kongresa kao samo jedan u nizu nabrojanih komunista koji su umrli od prošlog kongresa. Također, u kongresnoj dvorani nisu bile istaknute do tada sveprisutne Staljinove slike ili kipovi.¹⁸² Međutim, stav Prezidija je bio da se Staljina ne smije u izlaganjima izravno optuživati - glavni krivac za sve nepravilnosti još uvijek je bio Berija.

Nakon Hruščova govorili su i drugi članovi vodstva KPSS. Mikojan, koji je podržavao Hruščova, u svojem je izlaganju rekao da je u Sovjetskom Savezu „dvadeset godina vladao kult ličnosti, što se odrazilo u izvjesnim greškama.“ Pri tome nije izravno spomenuo Staljina, ali je aluzija bila jasna delegatima, posebno nakon što je kritizirao „Kratki kurs historije SKP(b)“, koji je bio pripisivan Staljinu, rekavši da knjiga više ne zadovoljava obrazovne potrebe članstva, jer ne govori ništa o posljednjih 20 godina SKP(b). Kritizirao je i drugu Staljinovu knjigu, „Ekonomski problemi socijalizma“, za koju je rekao da sadrži pogrešne

---

¹⁸⁰ *The Great Soviet Encyclopedia*, 3rd Edition (1970-1979), <http://encyclopedia2.thefreedictionary.com/20th+Congress+of+the+Communist+Party+of+the+Soviet+Union> , preuzeto 14.04.2011.

¹⁸¹ Boffa, 351.

¹⁸² Boffa, 352.

podatke.¹⁸³ Na kraju govora je zaključio da je 20. kongres najznačajniji događaj u povijesti Partije nakon smrti Lenjina.¹⁸⁴

Zatim je govorio Mihail Suslov. U svojem govoru također je kritizirao „štetnu djelatnost poklonika kulta ličnosti, koji su razvoj marksističke teorije pripisivali jedino pojedinim ličnostima i potpuno se na njih oslanjali.“¹⁸⁵ Neizravna osuda Staljina preko pojma „kulta ličnosti“ tu je stala. Ostali delegati govorili su o drugim temama, a drugog tjedna zasjedanja kongres se orijentirao na gospodarske probleme i pitanja novog petogodišnjeg plana.

Kako se kongres približavao kraju, raslo je Hruščovljevo nezadovoljstvo, jer je izgledalo da će sjednice završiti bez da se govori o žrtvama staljinizma. Za vrijeme stanke, postavio je pitanje izvještaja Pospelovljeve komisije, smatrajući da treba biti objavljen na kongresu. Ostali članovi prezidija su se uznemirili, posebno Vorošilov, koji je pitao Hruščova „Kako možeš govoriti takve stvari? Zar stvarno misliš da je moguće to reći Kongresu? Kako bi to utjecalo na autoritet naše partije i naše države?... Što bi rekli o našoj ulozi u tome?“¹⁸⁶ Njemu i Kaganoviču, koji je slično reagirao, Hruščov je odgovorio da je on „spreman podnijeti svoj dio odgovornosti, ako partija pozove na odgovornost one koji su bili u vodstvu u vrijeme Staljina...“¹⁸⁷ Na to su ponovo povcima reagirali Molotov i Vorošilov, koji je ponavljao „Tko traži od nas da to učinimo?“ Hruščov je odgovorio da su zločini počinjeni, i da oni sami to moraju objasniti, prije nego li netko to od njih zatraži. Prezidij nije postigao zajednički stav oko predstavljanja rezultata Pospelovljeve komisije, ali ih je Hruščov uz potporu Bulganjina, Maljenkova, Pervuhina i Saburova uspio uvjeriti o potrebi da se kaže istina o Staljinovom teroru. Smatrao je da bi izvještaj trebao podnijeti Pospelov, kao šef nadležne komisije, ali je nakon uvjeravanja da bi zbog svojeg položaja to trebao učiniti on, Hruščov pristao da podnese izvještaj Kongresu.

Posljednjeg dana rada Kongresa, 24. veljače, nakon zasjedanja na kojem je izabran novi centralni komitet KPSS, delegatima, od kojih su se neki već pripremali za odlazak, rečeno je da ne odlaze iz Moskve, nego da dođu na sjednicu i idući dan. Na toj zatvorenoj sjednici, nešto poslije ponoći, Hruščov je održao svoj četverosatni referat „O kultu ličnosti i njegovim posljedicama“, koji će kasnije postati poznat kao „tajni izvještaj“.

Na početku je, pozivajući se na Marxa, Engelsa i Lenjina ustvrdio da je kult ličnosti u suprotnosti sa marksizmom, ali je ubrzo prešao izravno na Staljina, ponavljajući ocjenu

---

¹⁸³ Borba, 18.02.1956.

¹⁸⁴ Boffa, 353.

¹⁸⁵ Borba, 18.02.

¹⁸⁶ Khrushev 2006., 209.

¹⁸⁷ Isto

njegove ličnosti iz Lenjinove oporuke: „suviše grub, nedovoljno pažljiv prema drugovima, kapriciozan i zloupotrebljava vlast.“, te je rekao: „Ako se proanalizira Staljinova praksa rukovođenja partijom i zemljom... onda se dolazi do ubeđenja da su Lenjinove strepnje bile opravdane.“¹⁸⁸ „On se nije služio ubeđivanjem,... strpljivim radom s ljudima, već je... zahtevao da se ljudi bez pogovora pokoravaju njegovom mišljenju. Onaj ko bi se tome suprotstavio, ili nastojao da dokaže svoju točku gledišta... , bio je osuđen na isključenje iz rukovodećeg kolektiva, posle čega je usledilo moralno i fizičko uništenje. To se naročito dokazalo u periodu posle 17. kongresa partije¹⁸⁹, kada su mnogi čestiti... i istaknuti partijski radnici... postali žrtve Staljinovog despotizma.“¹⁹⁰ Na tom mjestu ipak je istaknuo i Staljinove „zasluge“ na 17. kongresu, u borbi protiv „trockista i desnih buržoaskih nacionalista.“ Nakon toga se vratio kritiziranju Staljina, rekavši da je „zaveo pojam „neprijatelj naroda“ (koji je) omogućavao da svatko ko se u bilo čemu ne slaže sa Staljinom... bude podvrgnut najokrutnijim represalijama.“ Opširno je govorio i o istaknutim rukovodiocima Partije koji su pogubljeni na vrhuncu čistki 1937./38. Poslije prikaza Staljinovog terora, govorio je o njegovom karakteru, te ga je opisao kao „... vrlo uobraženog... bolesno sumnjičavog. Svuda i na svakom mestu video je „neprijatelje“, „dvoličnjake“ i „špijune“.¹⁹¹ Izvještaj je sadržavao i rezultate vojne istrage o greškama na početku rata 1941. Hruščov je kritizirao Staljinovo uporno ignoriranje vijesti o njemačkom napadu i strategiju „aktivne obrane“, koja je „... kao što je poznato propustila Nemce do Moskve i Staljingrada.“ Staljin je smatrao glavnim krivcem za lošu pripremljenost Crvene armije i za progon časnika u vrijeme čistki. Govorio je i o greškama u vođenju ratnih operacija, koje je Staljin „planirao prema globusu.“¹⁹² Zbog svoje taštine, Staljin je nakon rata „počeo da ruši one vojskovođe koji su dali svoj doprinos stvari pobjede nad neprijateljem, jer je... isključivao svaku mogućnost da se zasluge... pripisu bilo kome osim njemu samome.“¹⁹³

Nakon rasprava o ratnom djelovanju, Hruščov je govorio o sukobu s Jugoslavijom. Rekao je da se pri tome isticala Staljinova „veoma nezavidna uloga“, te da se sukob mogao riješiti „putem drugarske partijske kritike i diskusije“¹⁹⁴ Napomenuo je međutim, da „to ne znači da jugoslovenski rukovodioci nisu pravili greške..., ali te greške... Staljin je čudovišno

¹⁸⁸ Hrvatski državni arhiv, F. 1723, Gradski komitet Saveza komunista Hrvatske Zagreb, *O kultu ličnosti i njegovim posljedicama*, str. 5.

¹⁸⁹ Tzv. *Kongres pobjednika* održan 1934. godine, nakon kojega je uhićeno 1108 od 1996 prisutnih delegata, a od 139 članova CK izabranog na kongresu, idućih godina uhićeno je i pogubljeno je njih 98.

¹⁹⁰ *O kultu ličnosti i njegovim posljedicama*, str. 6.

¹⁹¹ Isto, 24.

¹⁹² Isto, 30.

¹⁹³ Isto, 32.

¹⁹⁴ Isto, 38.

preuveličavao i to je dovelo do prekida odnosa sa tom nama prijateljskom zemljom. Sada smo mi pažljivo razmotrili pitanje Jugoslavije i našli pravilno rešenje koje odobravaju i narodi Sovjetskog Saveza i narodi Jugoslavije, kao i svi trudbenici zemalja narodne demokratije, čitavo progresivno čovečanstvo. Likvidacija nenormalnih odnosa sa Jugoslavijom ostvarena je u interesu čitavog tabora socijalizma, u interesu mira u čitavom svetu.“¹⁹⁵

Općenito o Staljinovom djelovanju je rekao da se „ne može reći da su to bili postupci despota. On je smatrao da tako treba raditi u interesu partije, trudbenika, u interesu odbrane tekovina revolucije. U tome je prava tragedija.“¹⁹⁶

Referat je završio riječima: „Činjenica da mi danas... postavljamo principijelna pitanja o savlađivanju kulta ličnosti... i o likvidaciji teških posledica koje nam je on naneo, govori o velikoj moralnoj i političkoj snazi naše partije.“¹⁹⁷

Razumljivo, delegati su bili šokirani Hruščovljevim govorom. Nedodirljivi Staljinov kult građen i održavan gotovo tri desetljeća, odjednom se srušio. Nakon referata nije bilo rasprave, već je donesena kratka rezolucija kojom se zahtjeva od novoga Centralnog komiteta da radi na „prevladavanju kulta ličnosti“ i „otklanjanju njegovih posljedica na svim područjima.“¹⁹⁸ Također, prvi puta je širem krugu objavljen puni tekst Lenjinove oporuke, koja je podijeljena delegatima kongresa.

U početku članovi Prezidija se nisu mogli dogovoriti da li treba Hruščovljev referat objaviti, ali je na kraju odlučeno da javnost treba biti upoznata sa njegovim sadržajem, te je određeno da se referat čita na javnim skupovima. Sa sadržajem dokumenta su upoznate i ostale komunističke partije.¹⁹⁹

Referat je imao i konkretne posljedice u Sovjetskom Savezu. Ubrzan je proces rehabilitacija preostalih zatvorenika u logorima, a pripadnicima raznih naroda koji su tijekom rata prisilno deportirani omogućen je povratak. U baltičkim republikama došlo je do preispitivanja odnosa sovjetskih vlasti prema njima u vrijeme Staljina. Najžešće reakcije bile su u Staljinovoj rodnoj Gruziji, gdje je došlo do velikih prosvjeda staljinista i gruzijskih nacionalista, koji su ugušeni uz upotrebu vojske, pri čemu je poginuo veliki broj ljudi.²⁰⁰

U Jugoslaviji je referat primljen sa velikim zadovoljstvom. Tekst je na šestom plenumu CK SKJ 14. ožujka predstavljen članovima CK, uz napomenu da nije za objavljivanje u tisku

---

¹⁹⁵ Isto, 39.

¹⁹⁶ Isto, 53.

¹⁹⁷ Isto, 55.

¹⁹⁸ Boffa, 354.

¹⁹⁹ Isto, 355.

²⁰⁰ Boffa, 355. Procjene variraju od nekoliko desetaka do nekoliko stotina ljudi.

(http://en.wikipedia.org/wiki/1956_Georgian_demonstrations#Consequences) preuzeto 19.04.2011.

ili za „širu propagandnu upotrebu“. Tito se osvrnuo na dio referata koji govori o Jugoslaviji. Rekao je da je „Time, iako dosta škrto ipak dato dužno priznanje da se prema nama postupilo nepravilno i pogrešno... Naš plenum treba da dođe do jednog svog jedinstvenog stava u pogledu značaja i odluka 20. kongresa...“²⁰¹ „... krupne promjene nastale poslije referata Hruščova ne mogu i ne treba da utiču... da mi promenimo kurs naše politike... djelujemo i u spoljnoj politici kao jedna nezavisna socijalistička zemlja, koja će u skladu sa svojim socijalističkim karakterom uskladiti svoje odnose i sa Sovjetskim Savezom i sa ostalim zemljama. Ne treba misliti da smo mi sada... spremni da ponovo dođemo na onakve pozicije na kojima smo bili do 1948., jer takav položaj... nanio bi ogromnu štetu, ne samo nama, nego i Sovjetskom Savezu i drugim istočnoeuropskim zemljama i snagama mira i progresa u svijetu uopšte.“²⁰² Tito je zaključio da „... to što je ta ekipa do sada učinila – a tu su Hruščov, Bulganjin, Mikojan, i uopšte sadašnje rukovodstvo, predstavlja vrlo krupne i smjele stvari. Ovo što su učinili na XX. kongresu, smjelije je nego njihov dolazak u Beograd, što je inače za nas bila ogromna stvar.“²⁰³ Na kraju govora, Tito je rekao: „... u Sovjetskom Savezu su se stvari razvijale mnogo brže nego što smo mi mogli očekivati. Mi smo mislili da će biti mnogo teže. Ja ne kažem da je tamo s tim svršeno,... ali moram reći da me iznenadio taj proces koji je imao vrhunac na samom Kongresu... Vi ćete vidjeti iz tog referata, da je Hruščov definitivno likvidirao Staljina... Mislim da će naši ljudi kada se budu upoznali sa svim tim, ipak imati malo više povjerenja. Odsad će s njima... mnogo lakše da se razgovara.“²⁰⁴

Osudi kulta ličnosti pridružile su se i ostale komunističke partije, pri čemu je ipak izbjegavano spominjanje Staljina (osim u izvještaju KP Italije).²⁰⁵ Tome se pridružio i Enver Hoxha, koji je rekao da je „Partija rada Albanije još od svog plenuma 1954. (sic!), vodila borbu protiv kulta ličnosti.“²⁰⁶ Takva njegova ocjena je bila samo privremena, jer će idućih godina proglasiti cijeli 20. kongres „revizionističkim“.²⁰⁷

Dvadeseti kongres, a posebno Hruščovljeva osuda Staljina, omogućila je SSSR-u da završi sa staljinističkom erom svoje povijesti, doveo je do preispitivanja prošlosti Sovjetskog Saveza, ali i cijelog komunističkog pokreta. Najvidljivije i najburnije posljedice destaljinizacije i liberalizacije sovjetskog sustava uskoro će se pojaviti u Poljskoj i Mađarskoj.

---

²⁰¹ Hrvatski državni arhiv, Gradski komitet Saveza komunista Hrvatske Zagreb, GKZ 07-RF-H1, str. 1.

²⁰² Isto, 2.

²⁰³ Isto

²⁰⁴ Isto, 4.

²⁰⁵ Vjesnik, 19.03.1956.

²⁰⁶ Vjesnik, 14.04.

²⁰⁷ Enver Hoxha, „*Reject the Revisionist Theses of the XX Congress of the Communist Party of the Soviet Union and the Anti-Marxist Stand of Krushchev's Group! Uphold Marxism-Leninism!*“ (<http://www.marxists.org/reference/archive/hoxha/works/nov1960.htm>), preuzeto 20.04.2011.

3.3. Tito u Moskvi

Posjet sovjetske delegacije Jugoslaviji u svibnju 1955. i potpisivanje Beogradske deklaracije omogućili su novi početak u odnosima Jugoslavije i Sovjetskog Saveza. Samu deklaraciju, jugoslavensko vodstvo smatralo je potvrdom svojih političkih načela, dok su je Sovjeti nakon potpisivanja uglavnom ignorirali, jer su smatrali da se njena načela mogu odnositi samo na Jugoslaviju, a nikako ne i na zemlje istočnog bloka. Dodatni poticaj razvoju međusobnih odnosa bio je i 20. kongres, čije su rezultate – posebno osudu Staljina, Jugoslaveni dočekali sa oduševljenjem, jer su u njoj vidjeli potvrdu ispravnosti svojih stavova. Uskoro nakon 20. kongresa, otklonjena je i posljednja prepreka u jugoslavensko-sovjetskim odnosima – Informbiro, koji je već odavno izgubio svaki značaj, i formalno je raspušten početkom travnja 1956. godine. U takvoj pozitivnoj atmosferi donesena je odluka da u lipnju jugoslavenska delegacija na čelu s Titom posjeti Sovjetski Savez.

Prvoga lipnja, objavljena je vijest da je iznenada Vjačeslav Molotov podnio ostavku na mjesto ministra vanjskih poslova SSSR. Taj su događaj mnogi na Zapadu povezali sa skorim Titovim posjetom, jer je bilo poznato da je Molotov jedan od najvećih protivnika pomirenja s Jugoslavijom. U tome su vidjeli još jedan sovjetski ustupak za približavanje Jugoslavije SSSR-u.

Istoga dana, Tito je sa Kardeljem, Kočom Popovićem, i drugim članovima delegacije vlakom krenuo za Sovjetski Savez. Putujući preko Rumunjske, nakratko su se zaustavili u Bukureštu, gdje je održan dvosatni sastanak sa rumunjskim vodstvom na čelu sa Gheorgheom Dejom. Na sovjetsko-rumunjskoj granici organiziran je svečani doček jugoslavenske delegacije. Uz počasnu vojnu jedinicu, topovske plotune i brojne građane, Tita je dočekalo rukovodstvo Moldavske SSR i N.M. Pjegov, sekretar Prezidija Vrhovnog sovjeta SSSR.²⁰⁸ Idućeg dana, prilikom dolaska na moskovski Kijevski kolodvor, ponovio se svečani doček, ali na najvišoj razini, te je uključivao Hruščova, Bulganjina, Vorošilova, cijeli Prezidij CK KPSS, članove savezne i republičke vlade, maršale i generale Sovjetske armije, te diplomatske predstavnike u Moskvi. Osim državnog i partijskog vrha, jugoslavensku delegaciju dočekalo je, prema pisanju novina i oko milijun građana Moskve.²⁰⁹

---

²⁰⁸ Mićunović, 79.

²⁰⁹ Vjesnik, 03.06.1956.

U pozdravnom govoru, Vorošilov je istaknuo „čvrsto, bratsko prijateljstvo“ između dviju država, te Beogradsku deklaraciju, „koja se uspješno provodi u djelo.“²¹⁰

Prvi dan posjeta uključivao je obilazak Svesavezne poljoprivredne izložbe, gdje su bila izložena najnovija dostignuća sovjetske poljoprivrede.²¹¹ Nakon obilaska izložbe slijedilo je razgledavanja Moskve. Drugoga dana, 4. lipnja, članovi jugoslavenske delegacije imali su odvojene sastanke sa Vorošilovom, Hruščovom i Bulganjinom. Za vrijeme kratkog polusatnog razgovora sa Bulganjinom, glavna tema je bila gospodarska suradnja, odnosno mogućnost sovjetskog kreditiranja razvoja industrije aluminija u Jugoslaviji. Kasnije, na sastanku s Vorošilovom i Hruščovom, raspravljalo se o temama iz prošlosti, pri čemu je Hruščov uglavnom govorio o Staljinu. Osvrnuo se na njegovu teoriju da klasna borba u socijalizmu ne prestaje, nego čak i jača (što je teza koja je bila temelj za obračun sa mnogim „klasnim neprijateljima“ u Staljinovo vrijeme). Tvrdio je da je Staljin počinio mnoge greške u poljoprivrednoj politici i u odnosu prema seljacima. Hruščov je i prilikom ovog sastanka puno govorio o Beriji i dokazima koji su prikupljeni u procesu protiv njega tri godine ranije.²¹² Nakon prvih razgovora, jugoslavenski gosti su posjetili Lenjinov mauzolej i razgledali Kremlj.²¹³

Petoga lipnja, u 10 sati počeo je u Kremlju prvi službeni sastanak dviju delegacija. Prisustvovali su sa jugoslavenske strane Tito, potpredsjednik vlade Kardelj, ministar vanjskih poslova K. Popović, ministri M. Todorović i J. Blažević, te veleposlanik u Moskvi V. Mićunović. Sa sovjetske strane bili su šef države Vorošilov, predsjednik Vlade Bulganjin, prvi sekretar Partije Hruščov, zamjenici premijera Mikojan i Molotov, ministar vanjskih poslova Šepilov i veleposlanik u Beogradu Firjubin.

Prvi je govorio Tito, općenito se osvrnuvši na jugoslavensku vanjsku politiku. Ponovio je jugoslavenski stav prema Tajvanu i ujedinjenju Njemačke, izrečen na beogradskom sastanku. Nakon izvještaja o svojem prošlogodišnjem posjetu Francuskoj i mišljenja o francuskoj politici prema Alžiru, Tito se osvrnuo na Balkanski pakt. Znao je da Sovjetima ne odgovara to što je Jugoslavija članica, jer su ga smatrali produžetkom NATO-a. Rekao je da „... neke koristi od Balkanskog pakta nema, i ne verujemo da će se uskoro moći kroz njega... nešto

---

²¹⁰ Isto

²¹¹ Mićunović, 80.

²¹² Isto, 81.

²¹³ Vjesnik, 04.06.

napraviti, ali on je jako važan kao forma za saradnju triju država. Zato ne vidimo koristi od formalnog razbijanja Balkanskog pakta.“²¹⁴

Govoreći o odnosima Jugoslavije sa istočnom Europom, rekao je da su se odnosi najviše razvili sa Poljskom, Čehoslovačkom, Rumunjskom i Bugarskom, dok sa „Mađarskom ima još poteškoća, a pogotovu sa Albanijom.“²¹⁵ Sa većinom zemalja uspostavljeni su gospodarski odnosi i suradnja između vladajućih partija. Albanija je bila jedina od ovih zemalja sa kojom Jugoslavija nije imala nikakve odnose. Tito je rekao: „... ne sviđa nam se ponašanje rukovodećih ljudi u Albaniji. Tamo i dalje ponavljaju da smo mi krivi. Ako smo pogrešili u čemu, onda smo u tome, što smo im do 1948 godine davali šakom i kapom, a bez prave evidencije... To nas je koštalo preko 2 milijarde... Naši su odnosi još uvek nenormalni... Tamo još uvek govore da smo ih hteli okupirati.“²¹⁶

Nakon Tita, u ime sovjetske strane govorio je Hruščov. Rekao je da treba iskoristiti međunarodni položaj Jugoslavije i njenu suradnju sa Zapadom „za jačanje socijalističkih sila. Sa tog položaja, Jugoslavija može jako mnogo dopineti za našu opštu stvar.“²¹⁷ O njemačkom ujedinjenju je rekao da se slaže sa jugoslavenskim stavom izrečenim još u Beogradu, ali da smatra da je Njemačka „područje na kojem bi kapitalističke zemlje htele zadati udarac socijalizmu“ te da zbog toga SSSR i istočnoeuropske zemlje moraju ulagati posebne napore za razvoj Istočne Njemačke.²¹⁸ Također je, kao i u Beogradu, postavio pitanje jugoslavenskog priznanja NjDR, na što je Tito odgovorio „već mislimo o tome, ali ćemo ići najprvo na uspostavu trgovinskih odnosa.“²¹⁹ Kardelj je dodao da Jugoslavija ne bi trebala žuriti sa priznavanjem NjDR, jer parlament SR Njemačke još nije ratificirao sporazum o isplati predratnih potraživanja Jugoslavije.

Hruščov je dodao da je potrebno pomagati gospodarski razvoj Njemačke DR, da bi se na njoj pokazale prednosti socijalističkog sustava nad kapitalističkim.

Osvrnuo se na stanje u Mađarskoj, rekavši da nakon 20. kongresa, neki žele smijeniti Rákosi, ali da za stanje u Mađarskoj nije kriv Rákosi, nego Staljin. Spomenuo je i da je Rákosi „jako pravilno shvatio neophodnost prijateljskih odnosa sa Jugoslavijom...“.²²⁰

U vezi Albanije, Hruščov smatra da bi Jugoslavija trebala „pokazati više dobre volje“ za poboljšanje odnosa, jer ima podatke prema kojima jugoslavensko veleposlanstvo u Tirani

---

²¹⁴ Muzej istorije Jugoslavije, Arhiv predsednika Republike, *Zabeleške o razgovorima u Kremlju dne 5, 9, 18 i 20 juna 1956 godine*, KPR I.2/, str. 7.

²¹⁵ Isto, 8.

²¹⁶ Isto, 9.

²¹⁷ Isto, 10.

²¹⁸ Isto, 11.

²¹⁹ Isto, 12.

²²⁰ Isto, 14.

suraduje sa opozicijom sa ciljem svrgavanja albanskog rukovodstva. Tito je odgovorio da „dopušta da je i sa strane jugoslovenskih drugova bilo grešaka“, ali da je glavni preduvjet normalizacije, promjena stava albanskog vodstva o Jugoslaviji. Govor o Albaniji Hruščov je završio preporukom za ponovni kontakt sa Enverom Hoxhom, jer je on „pošten, častan čovek.“²²¹ O Balkanskom paktu je rekao: „Od kada ponovo postoje prijateljski odnosi između SSSR i FNRJ, tog pakta – što se tiče SSSR-a – ustvari više ni nema.“²²²

O gospodarskoj suradnji Jugoslavije i SAD govorio je Tito, rekavši da je očito da se pomoć koju je SAD pružala Jugoslaviji primiče kraju. Predviđeni iznos od 30 milijuna dolara za 1955. je prepolovljen u američkom parlamentu, ali naglašava da sa Jugoslavija za sada još ne može odreći pomoći. Požalio se i na vojnu pomoć, te je rekao da je oružje koje primaju uglavnom zastarjelo, te da nije isporučeno ni 20% onoga što je bilo predviđeno ranijim dogovorom, ali da Amerikanci već žele izradu novoga plana pomoći. Ipak, uz sve zamjerke, vlada FNRJ, nije odbila ni tu pomoć „iz političkih razloga.“ Hruščov nije želio reći svoje mišljenje o ovoj temi, ali sigurno nije bio zadovoljan činjenicom da FNRJ i dalje prima američku pomoć, posebno vojnu; samo je ponovio svoju tezu da „kapitalisti nikome ništa ne daju bez sopstvene koristi.“²²³

Na kraju sastanka, Hruščov je rekao da „narod podupire“ politiku poboljšanja odnosa između SSSR-a i Jugoslavije. Tito mu je odgovorio da dvije strane možda ponekad neće imati jednako mišljenje o nekim pitanjima, ali da trebaju o svemu otvoreno razgovarati.²²⁴

Sljedeću večer, Tito je organizirao svečanu večeru za sovjetske domaćine, na kojoj su bili svi članovi prezidija CK KPSS. Nakon Titovog pozdravnog govora u kojemu je pohvalio sadašnje sovjetske rukovodioce i istaknuo značaj 20. kongresa, govorili su sovjetski predstavnici. Većina govornika (Hruščov, Vorošilov, Bulganjin, Mikojan) bila je vrlo samokritična, ističući greške iz prošlosti u odnosu prema Jugoslaviji. Hruščov je govorio o 20. kongresu i osudi Staljina, o jugoslavenkim zaslugama u ratu, te rekao da su „uklonjene sve prepreke na putu najvećeg prijateljstva i saradnje između naših zemalja.“²²⁵

Prema riječima veleposlanika Mićunovića, prisutnog na večeri, od sovjetskih govora jedino je odudarao onaj Kaganovića, koji nije bio dobar govornik, te se činilo da ostali sovjetski rukovodioci jedva čekaju da završi sa govorom, bojeći se da ne kaže nešto neprikladno što bi odudaralo do opće pozitivne atmosfere. Na kraju večere, čak je i Molotov,

---

²²¹ Isto, 16.

²²² Isto, 21.

²²³ Isto, 23.

²²⁴ Isto, 24.

²²⁵ Mićunović, 84.

na iznenađenje prisutnih govorio vrlo pozitivno o sovjetskoj politici suradnje sa Jugoslavijom.²²⁶

Osmoga lipnja jugoslavenska delegacija otputovala je u Lenjingrad. Doček je bio sličan moskovskom, delegaciju je dočekalo 500 najistaknutijih građana, počasna vojna jedinica i nekoliko stotina tisuća građana.²²⁷ Svi su govornici isticali značaj Beogradske deklaracije i Titovog posjeta SSSR-u za uspostavu odnosa „temeljenih na ravnopravnosti i uzajamnom poštivanju.“²²⁸ Gosti su razgledali Lenjingrad, nekadašnju carsku rezidenciju, muzej Ermitage i tvornicu „Kirov“, te su se iste večeri vratili u Moskvu.

Devetog lipnja nastavljeni su službeni razgovori. U razgovorima o dosadašnjem posjetu, obje su strane zaključile da ne treba poduzimati ništa što bi se moglo protumačiti kao demonstracija protiv Zapada. Glavna tema bila je suradnja Jugoslavije i „socijalističkog lagera“. Tito je rekao da njemu smeta sam izraz „socijalistički lager“, je on „u očima Zapada znači diktaturu SSSR.“, te nastavio „... Jugoslavija neće formalno ući u neki lager, ali u praksi mi smo sastavni deo socijalističkog sveta.“²²⁹ Hruščov je odgovorio da nije važan izraz *lager*, već to da „... treba usaglašavati delovanje socijalističkih zemalja. Kapitalistički svet hoće da nas razbije i da raspravlja sa nama pojedinačno.“²³⁰ Inzistira na izražavanju jedinstva socijalističkih snaga, da se „ne treba plašiti iskustva Kominforma“, da se nešto slično više neće ponoviti, te da je „konflikt sa Jugoslavijom bio izmišljen.“ Na kraju zaključuje da je ipak „Kominform odigrao progresivnu ulogu, pošto je zadržao jedinstvo redova socijalističkog lagera“, te čak da je „podrška ostalih kompartija SSSR-u protiv Jugoslavije bila istorijski progresivna.“²³¹ Zadnja tvrdnja uznemirila je jugoslavenske predstavnike, koji su negodovali zbog Hruščovljeva stava, ali ga je on nastavio ponavljati. U nastavku razgovora, ponovo su se pojavile razlike u viđenju svjetskog socijalističkog pokreta. Dok su ga Jugoslaveni vidjeli u svim komunističkim i socijalističkim strankama i pokretima, Sovjeti su se i dalje ograničavali na socijalističke države. Šepilov je o tome rekao: „Imamo zemlje gde je radnička klasa na vlasti... to je pregrada između kapitalizma i socijalizma.“²³² Na to se nadovezao Mikojan, tvrdnjom da su „... osnovni elementi socijalističkog sistema: društvena svojina, rukovodeća uloga marksističke partije, planska privreda, socijalistički sistem uopšte. Suma raznih

---

²²⁶ Isto

²²⁷ Vjesnik, 08.06.1956.

²²⁸ Isto

²²⁹ Zabeleške o razgovorima u Kremlju, 28., 29.

²³⁰ Isto

²³¹ Isto, 30

²³² Isto, 31.

specifičnih elemenata čini nas jednim svetom – različitim od kapitalizma.“²³³ Zaključuje da je zbog toga potrebno „jedinstvo akcije“. Tito je odgovorio „Cilj nam je isti i jasan... (ali) svaka zemlja ima svoje specifičnosti.“ U svojem odgovoru Hruščov je istaknuo: „Ne može se zamisliti sloboda djelovanja svake socijalističke države nezavisno od interesa socijalizma... sazvati na primer predstavnike istočno-evropskih zemalja i reći im da više nećemo da koordiniramo naše akcije i da može svako da radi šta hoće. To bi bila velika nesreća za radničku klasu.“²³⁴ Osvrnuo se i na Jugoslaviju: „Zbog posebne pozicije koju Jugoslavija zauzima s obzirom na položaj između socijalističkog i kapitalističkog sveta, mogli bismo se dogovoriti o taktičkoj ulozi Jugoslavije – a u korist zajedničke stvari.“, te odmah dodaje „Ali to ne znači da bismo mogli da uradimo isto u odnosu na druge zemlje.“²³⁵ Kardelj je na to rekao „Slažemo se da komunističke partije treba da budu rukovodeći odred, ali ne bi valjalo naturavati svugde forme iz Sovjetskog Saveza ili Jugoslavije.“ Govoreći o *Vijeću za uzajamnu ekonomsku pomoć* (SEV) i novonastalome *Varšavskom ugovoru*, rekao je „... nama se čini da naš ulazak u ove organizacije ne bi doneo ništa korisno.“²³⁶ Također se usprotivio Hruščovljevoj tvrdnji o pozitivnoj ulozi Informbiroa. Nakon sovjetskih odgovora, posljednji je govorio Tito, te je rekao da „Jugoslaveni nemaju nikakvu nameru da bilo kako slabe postojeće međunarodne organizacije... socijalističkih zemalja.“ Također je rekao da su tvrdnje koje dolaze sa Zapada, da Jugoslavija želi odvući neke zemlje iz istočnog bloka, „jako glupa stvar.“²³⁷

Sastanak, na kojem su se prvi puta od početka posjeta vidjele jasne razlike u mišljenju dviju delegacija, završio je Hruščov rekavši da razmjena mišljenja bila jako korisna, a da o konkretnom dokumentu o suradnji KPSS i SKJ „treba još razmisliti.“²³⁸

Idućeg dana, nakon sastanka, jugoslavenska delegacija krenula je na jug Rusije, u Staljingrad. I tamo je dolazak Tita sa suradnicima bio važan događaj koji je okupio veliki broj građana. Zbog velikog broja ljudi, u jednom trenutku je popustio sigurnosni kordon, tako da su se Tito i Hruščov morali probijati kroz gomilu. Hruščov je Titu pokazao mjesta koja su bila važna u vrijeme staljingradske bitke, nakon čega su razgledali i tamošnju hidrocentralu. Prema sjećanjima Veljka Mićunovića, domaćini su djelovali nezadovoljno zbog spontanog oduševljenja koje su građani pokazali prema jugoslavenskim gostima, zbog čega su dočeci u

---

²³³ Isto

²³⁴ Isto, 33.

²³⁵ Isto, 34.

²³⁶ Isto, 36.

²³⁷ Isto, 39.

²³⁸ Isto, 40.

ostalim gradovima nakon Staljingrada bili suzdržaniji i pod većom kontrolom.²³⁹ Nakon Staljingrada i Novorosijska, slijedio je trodnevni odmor u Sočiju. Tamo su se delegacije dogovorile o sadržaju deklaracije o državnim odnosima, pri čemu su se Sovjeti složili sa jugoslavenskim stavovima izraženima na ranijim sastancima o suradnji sa Zapadom, problemu Njemačke i Balkanskom savezu. Hruščov se također složio da Jugoslavija mora sama odlučiti da li će priznati Istočnu Njemačku. Mićunović je smatrao da je Sovjetima puno važnija deklaracija o suradnji KPSS i SKJ, odnosno da će inzistirati na jedinstvu djelovanja, kakvo postoji u „socijalističkom lageru.“²⁴⁰

Nakon osmodnevnog putovanja po jugu zemlje delegacije su se 17.6. vratile u Moskvu, gdje su idućeg dana nastavljeni razgovori o suradnji dviju partija. Sovjeti su izjavili da imaju niz primjedbi na jugoslavenski prijedlog zajedničke deklaracije. Tito je rekao da nakon raspuštanja Informbira ne bi bilo poželjno stvaranje nove organizacije kojom bi se upravljalo iz jednog centra, jer bi on štetio širenju socijalizma, te bi Zapad u njemu vidio novu opasnost. Prema njemu, deklaracija se trebala usredotočiti na bilateralnu suradnju SKJ i KPSS.²⁴¹ Kardelj je također dodao da treba surađivati i sa socijalističkim i socijaldemokratskim strankama, te da se ne treba ograničavati formalnim organizacijama.

Mikojan je rekao da je razočaran jugoslavenskim prijedlogom, i da misli da treba jasno razlikovati suradnju između marksističkih partija, od suradnje sa ostalim socijalističkim strankama, ali da ipak ne treba postojati formalna organizacija komunističkih partija. I ostali govornici sa sovjetske strane imali su slične primjedbe. Hruščov je zaključio da bi odstupanja u stavovima u korist socijaldemokrata „razvodnila komunističke partije i napravila velike štete.“²⁴² Dodao je da za sada ne treba stvarati koordinirajuću organizaciju, ali da to ne znači da treba odustati od stvaranja takvog tijela ubuduće. O suradnji sa istočnoeuropskim komunističkim partijama, rekao je da mu se čini da Jugoslavija ne čini sve da bi sa njima obnovila odnose. Tito mu je odgovorio da sa nekim zemljama, kao što je Albanija nije moguće sporazumijevanje, jer oni i dalje napadaju Jugoslaviju.

Govoreći o jugoslavenskim državljanima koji i su nakon rezolucije Informbira otišli u SSSR, smatra da ih se sada ne može kažnjavati zato što su ranije „izvršili svoj dug prema partiji“, na što je Mićunović pitao kakav su to oni dug izvršili, „Kakav dug, ako su na primer ukrali avion i pobjegli da se bore protiv sopstvene zemlje i partije.“ Tito je dodao kako između socijalističkih zemalja ne može postojati emigracija koja bi radila protiv jedne od tih zemalja.

---

²³⁹ Mićunović, 89.

²⁴⁰ Isto

²⁴¹ *Zabeleške o razgovorima u Kremlju*, 43.

²⁴² Isto, 49.

Sovjeti su mu odgovorili da tim ljudima zabranjena politička aktivnost, te da će biti uhićen svatko tko nastavi sa neprijateljskim djelovanjem.²⁴³ Na kraju je Kardelj dodao da je osnovna prepreka poboljšanju političkih odnosa sa istočnom Europom stav pojedinih zemalja: „Do jučer su nas optuživali... za veze sa kapitalistima, zavere protiv socijalizma, itd. Nemoguće je da sada odjednom izjavimo da je sve u redu ako druga strana ne kaže ništa. Naš narod to jednostavno ne bi prihvatio.“²⁴⁴ Sastanak se završio dogovorom da Kardelj i Mikojan sastave zajednički tekst partijske deklaracije, jer jugoslavenska delegacija nije htjela prihvatiti „ideološko jedinstvo“, na čemu su inzistirali Sovjeti.²⁴⁵

Devetnaestog lipnja održan je veliki miting na stadionu Dinama, gdje su govorili Tito i Hruščov. Tito je rekao da je u proteklih godinu dana „uspostavljen čvrst temelj za daljnji razvoj prijateljskih odnosa“, te da je uspostavljena „plodna politička, ekonomska i kulturna suradnja.“ Dodao je da prijateljski odnosi sa SSSR-om ne znače da će Jugoslavija oslabiti odnose sa drugim državama, „jer je to protivno principima njene vanjske politike“, ali da je „Druga stvar ako se nekome ne sviđa naše prijateljstvo sa Sovjetski Savezom. Mi u tome takvima ne možemo ništa pomoći.“²⁴⁶ Iste večeri domaćini su organizirali oproštajnu večeru za jugoslavenske goste, koji su dodijelili odlikovanja maršalu Žukovu i deseterici drugih sovjetskih maršala i generala.

Idućeg dana održan je posljednji sastanak na kojemu je usuglašen tekst deklaracije o partijskim odnosima. Kasnije je u Kremlju svečano potpisana deklaracija o državnoj suradnji u kojoj su uglavnom ponovljene stvari iz Beogradske deklaracije koje govore o međunarodnoj situaciji. U onoj važnijoj deklaraciji koja je trebala regulirati suradnju dviju partija, istaknuto je postojanje različitih puteva i oblika izgradnje socijalizma, što „doprinosi njegovom jačanju“, te da je objema stranama „tuđa svaka tendencija za nametanje svoga mišljenja u određivanju formi i puta socijalističkog razvoja.“ Partijska suradnja se treba temeljiti na „punoj dobrovoljnosti, ravnopravnosti“ i „prijateljskoj kritici.“²⁴⁷ Deklaracija govori i o suradnji „svih miroljubivih i progresivnih snaga“, pri čemu se nigdje ne spominju posebno komunističke partije, niti jedinstveni socijalistički blok. Iz teksta se vidi da su Sovjeti ipak popustili i u deklaraciji o partijskim odnosima, te da ponovo nisu uspjeli približiti Jugoslaviju istočnom bloku. Samim time što nisu postigli svoj glavni cilj, Titov dolazak u Moskvu i razgovore su smatrali neuspjehom, bez obzira na javno prikazivanu sliku zadovoljstva i

---

²⁴³ Isto, 55.

²⁴⁴ Isto, 59.

²⁴⁵ Mićunović, 91.

²⁴⁶ Borba, 20.06.1956.

²⁴⁷ Borba, 21.06.

jedinstva dviju strana. Jugoslavenska strana je Moskovsku deklaraciju, kao i onu Beogradsku smatrala svojim velikim uspjehom, jer KPSS nije nikada ranije potpisao sličan dokument ni sa jednom drugom komunističkom partijom. Nakon potpisivanja deklaracija, organiziran je svečani ispraćaj jugoslavenskih gostiju uz državno-partijski vrh i brojne građane Moskve.

Na povratku, jugoslavenska delegacija obavila je trodnevni posjet Rumunjskoj. S njom je Jugoslavija 1953. započela normalizaciju, a 1954. ponovo uspostavila diplomatske odnose. U Bukureštu ih je dočekalo rumunjsko vodstvo i nekoliko stotina tisuća građana. U pozdravnom govoru, prvi sekretar Radničke partije Rumunjske Gheorghiu-Dej, rekao je da je „vlada NR Rumunjske sa zadovoljstvom pozdravila uspostavu bratskih odnosa između Jugoslavije, Sovjetskog Saveza i zemalja narodne demokracije.“²⁴⁸

Drugog dana, 24.6. održan je sastanak jugoslavenske delegacije sa rumunjskim vodstvom predvođenim G. Dejom i premijerom Chivu Stoicom. Glavna tema bio je Titov posjet SSSR-u, pri čemu je rumunjska strana poduprla poboljšanje odnosa Jugoslavije i SSSR-a i principe navedene u Moskovskoj deklaraciji. Rumunji su bili zadovoljni deklaracijom, jer su smatrali da bi njena primjena od strane SSSR-a donijela veću samostalnost djelovanja Rumunjskoj i ostalim zemljama istočnog bloka. Posljednjeg dana boravka u Rumunjskoj, Tito je govorio na velikom mitingu u Bukureštu, te je objavljena zajednička izjava dviju vlada i komunike o odnosima SKJ i RPR. Nakon toga, jugoslavenska delegacija se vratila u Beograd.

U međuvremenu, u Moskvi je održan sastanak sovjetskog sa vodstvima blokovskih partija. Na njemu su ostale partije upoznate sa rezultatima jugoslavenskog posjeta SSSR-u, te je raspravljano o suradnji između partija nakon nedavnog raspuštanja Informbiroa. Prihvaćeno je mišljenje Hruščova da nije potrebno stvarati novu zajedničku organizaciju, ali je odlučeno da se u buduću izdaje zajednički teorijski časopis, kao neslužbeni organ komunističkih partija, čije bi sjedište bilo u Pragu. Na sastanku nije ni spomenuta Moskovska deklaracija potpisana nekoliko dana ranije, po čemu se moglo vidjeti da nju, kao i ranije Beogradsku deklaraciju, Sovjeti smatraju samo bilateralnim sporazumom sa Jugoslavijom, odnosno KPSS sa SKJ., te da se njena načela ne odnose na blokovske vladajuće partije.²⁴⁹

Kao i Hruščovljev dolazak u Beograd godinu ranije, Titov dolazak u Moskvu bio je praćen u drugim zemljama sa velikim zanimanjem. *Borba*, 18.06. prenosi dojmove „londonskih listova“, koji pišu da „Titov posjet, čak i više od Hruščovljevog referata pokazuje odmak novog vodstva od prošlosti.“²⁵⁰ *New York Times* je nakon Titovog posjeta zaključio da

---

²⁴⁸ Vjesnik, 25.06.

²⁴⁹ Mićunović, 93.

²⁵⁰ Borba, 18.06.

„Jugoslavija nije spremna da pali mostove sa Zapadom.“²⁵¹ I Američki State Department je u službenom priopćenju istaknuo da su razgovori pokazali „pobjedu koncepcije nezavisnosti, jednakosti i nemiješanja.“²⁵² Međutim, neslužbeno, američki diplomati nisu bili zadovoljni rezultatima Titovog posjeta. Veleposlanik u Moskvi Charles Bohlen je u dopisu državnom tajniku J. F. Dullesu napisao da se Jugoslavija u međunarodnim odnosima „ponovo pridružila komunističkoj zajednici, a u budućnosti možemo očekivati da će se Jugoslavija svrstati u sovjetsku kolonu u pogledu svih značajnih međunarodnih problema.“²⁵³ Ono što američki diplomati nisu mogli izreći javno, izrazila je krajnja desnica predvođena senatorom McCarthyjem, koji je izjavio da jugoslavenstvo – sovjetski kominike ukazuje na „stvaranje svjetskog fronta ljevičarskih snaga daleko šireg od ranijeg ujedinjenog fronta komunista i socijalista“, te da bi „Tito svojim utjecajem, mogao zemlje Azije i Afrike odvući na sovjetsku stranu.“²⁵⁴ Međutim, uskoro je i američka vlada shvatila da rezultati posjeta nisu toliko loši za SAD, kako se to u prvom trenutku činilo. U obavještajnom izvještaju poslanom Dullesu, istaknuto je da Jugoslavija nije sa SSSR-om potpisala nikakav vojni ili gospodarski sporazum, te da nije priznala Istočnu Njemačku.²⁵⁵ Kongres je 18. srpnja zatražio ukidanje pomoći Jugoslaviji, ali do toga ipak nije došlo, jer je 16. listopada predsjednik Eisenhower u svojem pismu Senatu zaključio da „Jugoslavija ne sudjeluje u politici ili programu komunističkog osvajanja svijeta. U interesu je Washingtona i nadalje nastaviti s, barem ograničenom, pomoći Jugoslaviji, jer će u protivnom njezino očuvanje neovisnosti biti ugroženo.“²⁵⁶

Jugoslavenskim posjetom SSSR-u nastavljena je izgradnja odnosa između dviju zemalja započeta godinu ranije u Beogradu. Tito i suradnici mogli su biti zadovoljni, jer nisu Sovjetima pružili nikakve značajne ustupke, te su se oduprli snažnim sovjetskim pritiscima za približavanje istočnom bloku i pristajanje na jedinstvo djelovanja. I stavovi izneseni u obje potpisane deklaracije, posebno onoj o odnosima dviju partija (priznavanje različitih puteva u socijalizam, zalaganje za ravnopravnu suradnju i nemiješanje u djelovanje drugih partija) bili su u puno većoj mjeri odraz jugoslavenskih stavova nego sovjetskih. Uspostavljanje odnosa sa KPSS, omogućilo je i obnovu suradnje sa ostalim blokovskim komunističkim partijama s kojima su odnosi prekinuti 1948. godine.

---

²⁵¹ Borba, 22.06.

²⁵² Isto

²⁵³ Jakovina 2002. , 94.

²⁵⁴ Borba, 22.06.

²⁵⁵ Jakovina 2002., 95.

²⁵⁶ Isto, 97.

4. PROMJENE I KRIZE 1956. GODINE

4.1. Istočna Europa od smrti Staljina do 20. kongresa

Promjene koja su provođene u Sovjetskom Savezu nakon Staljinove smrti odrazile su se i na zemlje „narodne demokracije“. U Njemačkoj Demokratskoj Republici vladajuća Jedinstvena socijalistička partija Njemačke (SED) je u lipnju 1953. započela program reformi, u sklopu kojih je ograničena izgradnja teške industrije sa ciljem veće proizvodnje za potrebe građana. Kao i u SSSR-u, promjene su uključivale i veliki broj rehabilitacija, te je 14. lipnja na slobodu pušteno 4000 ljudi.²⁵⁷ Istoga dana, partijske novine *Neues Deutschland* objavile su da se ukidaju povećane proizvodne kvote donesene mjesec ranije. Dan kasnije, sindikalni organ *Tribune*, objavio je da ipak neće biti smanjenja kvota, što je izazvalo velike radničke prosvjede 17. lipnja. Veliki broj prosvjednika i širenje prosvjeda na cijelu zemlju, doveo je do proglašenja izvanrednog stanja i intervencije sovjetskih snaga, pri čemu je poginula 21 osoba, a uhićeno oko 6000.²⁵⁸ U pozadini promjena događala se unutarpartijska borba u SED između Wilhelma Zeissera, predstavnika reformističkog krila i Waltera Ulbrichta, generalnog sekretara partije. Novo sovjetsko vodstvo u početku je podržavalo Zeissera, ali je nakon lipanjske pobune ipak podržalo Ulbrichta, bojeći se sličnih događaja u budućnosti. Krajem srpnja, Zeisser je sa istomišljenicima smijenjen iz partijskog vodstva zbog neuspjeha u sprječavanju pobune, te zbog optužbe da su „tajno podržavali Beriju“, koji je uhićen mjesec dana ranije.²⁵⁹

U Čehoslovačkoj je krajem svibnja 1953. također došlo do radničkih demonstracija nakon smanjenja plaća za 20% zbog monetarne reforme. Prosvjedi su se iz Praga početkom lipnja proširili na druge gradove. Nakon nekoliko dana vlasti su reagirale uhićenjem vođa prosvjeda, nakon čega su oni završeni.²⁶⁰ Za razliku od SSSR-a, ali i ostalih blokovskih zemalja, u Čehoslovačkoj nije došlo do rehabilitacija većeg broja političkih zatvorenika. U sklopu sukoba frakcija unutar KP Čehoslovačke, još su 1954. održavani sudski procesi protiv komunista.²⁶¹

---

²⁵⁷ Swain, *Eastern Europe Since 1945.*, 87.

²⁵⁸ Isto, 88.

²⁵⁹ Isto

²⁶⁰ Isto

²⁶¹ Boffa, 92.

Prosvjedi zbog smanjenja plaća u Mađarskoj doveli su do promjena u političkom vodstvu. Nakon sastanka sa sovjetskim vrhom u lipnju 1953., na Berijin prijedlog novi premijer postao je Imre Nagy, umjesto generalnog sekretara Mađarske radničke partije Mátyása Rákosija, tada najmoćnije osobe u zemlji, nazivanog „velikim drugom“ i „Staljinovim najboljim učenikom“.

Poslije povratka iz Moskve, 4. srpnja Nagy je parlamentu izložio program reformi poznat kao *Novi kurs*. Njegov glavni cilj bio je rast životnog standarda stanovništva, što je htio postići preusmjeravanjem proizvodnje sa teške industrije na robu široke potrošnje. Osim gospodarskih, program je obuhvaćao i političke reforme. Nagyeva je glavna ideja pritom bila da se vladajući *Narodni front nezavisnosti*, u kojemu je prevlast imala MRP, reorganizira u u *Patriotski narodni front*. Želio je stvoriti široku organizaciju koja bi imala narodnu potporu, te se ne bi ograničavala na komuniste. Također, članovi novoga fronta bili bi pojedinci, a ne cijele političke organizacije kao do tada. Ideja je bila slična onoj koju su u Jugoslaviji na VI. kongresu SKJ predlagali Đilas i Kardelj.²⁶² Konzervativni elementi unutar MRP predvođeni Rákosijem, koji je bio Nagyev politički protivnik od 1949., smatrali su da bi takva struktura Fronta negirala ideju rukovodeće uloge partije, te su joj se protivili. Glavno oružje u borbi protiv reformi vidjeli su u tome što je Nagy postavljen na mjesto premijera na prijedlog Berije, te su ga nakon Berijinog uhićenja pokušavali predstaviti Sovjetima kao „Berijinog čovjeka.“ Međutim, Rákosi nije naišao na podršku sovjetskog vodstva, te je 9. srpnja na sjednici Budimpeštanske partijske organizacije ustvrdio da će Nagyev novi front omogućiti obnovu neprijateljskog djelovanja.²⁶³ Na kraju je Rákosi ipak uspio u svojoj namjeri da smjeni Nagya. Nakon sukoba u sovjetskom prezidiju, zaustavljen je Maljenkovljev projekt orijentacije privrede na proizvodnju potrošačkih dobara, sličan onom Nagyevom. Početkom 1955., u Moskvu su stigli Nagy i Rákosi, koji je s obzirom na nove političke okolnosti uspio uvjeriti sovjetsko vodstvo u postojanje „desnih devijacija“ u MRP. Smjena Maljenkova u veljači dovela je do završnice borbe unutar MRP, te je na plenumu CK MRP 4. ožujka Nagy optužen da je podržavao „desničarske i antimarksističke koncepcije“ u zemlji, te da je „negiranjem prioriteta teške industrije negirao vodeću ulogu radničke klase.“ Također je optužen da je demagogijom „zavaravao radničku klasu.“²⁶⁴ Sve su te optužbe bile dovoljne da Nagy bude isključen iz Politbiroa i CK u travnju, nakon što je odbio samokritički odbaciti svoju raniju politiku, te na kraju i iz MRP u prosincu 1955. godine.

---

²⁶² Swain, 89.

²⁶³ Isto, 91.

²⁶⁴ Vjesnik, 10.03.1955.

U periodu nakon 1945., Poljska je u unutarnjem razvoju slijedila ostale zemlje istočnog bloka, no izbjegla je unutarnje progone i suđenja istaknutim komunistima nakon 1948. Godine 1952. proglašena je Narodnom Republikom, čime je formalizirana vlast komunista i vladajuće Poljske ujedinjene radničke partije. Osoba sa najvećim utjecajem u zemlji bio je premijer i generalni sekretar PURP Bolesław Bierut, u državnoj propagandi istican kao „poljski Staljin“. Na vrh partije došao je kao predstavnik konzervativnog staljinističkog krila 1948., nakon sukoba sa Władysławom Gomułkom, koji je 1951. uhićen.

Promjene koje su se događale u Sovjetskom Savezu nakon smrti Staljina 1953. zahvatile su i Poljsku. Iduće godine dolazi do slabljenja represije i partijske kritike dotadašnje politike zbog „iskrivljavanja u radu službi sigurnosti“.²⁶⁵ Smijenjen je šef službe sigurnosti, te je veliki broj zatvorenika oslobođen. Drugi kongres PURP prihvatio je model reformi po uzoru na one Maljenkova u SSSR-u, smanjenje cijena te preusmjeravanje gospodarstva, definirano u Bierutovom referatu „Zadaci Partije u borbi za brži rast životnog standarda radnih masa u današnjem trenutku socijalističke izgradnje“. I na drugim područjima, kao što je kultura došlo je do popuštanja političkog nadzora. U prosincu 1954. iz zatvora je oslobođen i Gomułka.²⁶⁶

Zemlje istočne Europe pratile su promjene koje su se od 1953. događale u SSSR-u. Reforme su provođene u gospodarstvu, gdje je odbačeno staljinističkog inzistiranje na razvoju teške industrije, a proizvodnja je preusmjerena sa ciljem zadovoljavanja potreba građana. Popuštanje državne represije dovelo je i do puštanja velikog broja političkih zatvorenika na slobodu. Nagle promjene dovele su do sukoba unutar partijskih vodstava između konzervativne struje na vlasti, nesklone promjenama i liberalnije struje koja je imala podršku novog sovjetskog vodstva. Međutim, prosvjedi stanovništva nezadovoljnog brzinom reformi, uvjerali su sovjetsko vodstvo da podupre konzervativce, bojeći se da bi daljnje reforme mogle dovesti do slabljenja bloka.

Nakon dolaska sovjetske delegacije u Beograd 1955., te jugoslavenskog posjeta SSSR-u u lipnju 1956., započinje normalizacija odnosa Jugoslavije i istočnoeuropskih zemalja. Još prije Titovog posjeta SSSR-u, CK KP Čehoslovačke je u travnju 1956. istaknuo potrebu razvoja političkih i gospodarskih odnosa sa Jugoslavijom. I u Istočnoj Njemačkoj, CK SED je nakon donošenja Moskovske deklaracije objavio da „žali što su 1948. godine, na osnovu zaključaka Informbiroa, iznesene lažne optužbe protiv SKJ i izražava iskrenu želju da se između Jugoslavije i NjDR razvijaju prijateljski odnosi u korist mira i socijalističke izgradnje...“²⁶⁷

---

²⁶⁵ Michal Tymowski, *Kratka povijest Poljske*, Zagreb, Matica hrvatska, 1999., 147.

²⁶⁶ Andrzej Paczkowski, *Pola stoljeća povijesti Poljske*, Zagreb, Profil, 2001, 236.

²⁶⁷ Petranović 1973., 192.

U kolovozu je Jugoslaviju posjetila delegacija Poljske ujedinjene radničke partije, koja je izrazila želju za uspostavu odnosa sa SKJ. Dva mjeseca kasnije je Jugoslaviju posjetila i rumunjska delegacija, te je potpisana deklaracija o suradnji SKJ i RPR. Odnosi su ponovo uspostavljeni i sa Bugarskom, te je u rujnu u Beograd došla parlamentarna delegacija na čelu sa generalnim sekretarom Bugarske komunističke partije Todorom Živkovim.²⁶⁸

U relativno kratkom periodu tijekom 1956. godine, Jugoslavija je ponovo uspostavila odnose, u različitoj mjeri sa svim zemljama istočnog bloka, osim Albanije.

4.2. Poljski listopad 1956.

Dvadeseti kongres KPSS i osuda staljinizma utjecali su na sve zemlje istočne Europe. Utjecaj na Poljsku potencirala je i smrt generalnog sekretara PURP-a Bolesława Bieruta, na povratku s kongresa. Također, Poljska je bila prva država u kojoj je referat Hruščova javno objavljen, te su o njemu su vođene otvorene diskusije u cijeloj zemlji. Novo partijsko vodstvo izabrano u ožujku, na čelu sa Bierutowim nasljednikom Edwardom Ochabom, objavilo je službeni stav, te ocijenilo 20. kongres kao „granični stup između dve epohe“ i „renesansu, pravi preporod u međunarodnom radničkom pokretu.“²⁶⁹ Također, član politbiroa Morawski rekao je da je glavni zadatak partije „borba protiv okamenjenog birokratizma i za punu demokratizaciju života.“ Za Poljsku je također bila važna i odluka članica Informbiroa o rehabilitaciji KP Poljske koja je, nakon što je desetkovana u staljinističkim čistkama, raspuštena 1938. kao „leglo trockističkih agenata“. U odluci je navedeno da se „sada pokazalo da je ova optužba bila zasnovana na materijalima koji su bili falsificirani od strane kasnije demaskiranih provokatora.“²⁷⁰

Nakon Bierutove smrti u vodstvu PURP-a dolazi do frakcijskih podjela. Konzervativni dio nazvan *natolinci* (prema mjestu Natolin kraj Varšave, gdje su bile vladine vile), smatrao je da treba politički rehabilitirati Gomułku i smanjiti nezadovoljstvo građana povećanjem plaća. Također su htjeli proglasiti pojedine rukovodioce krivcima za sve „pogreške i izopačenja“ od smjene Gomułke 1948. do 1955. godine. Suparnička frakcija, tzv. *pulavijani* (prema vladinim zgradama u Pulawskoj ulici), zalagala se za promjene u gospodarstvu, demokratizaciju

---

²⁶⁸ Isto

²⁶⁹ Muzej istorije Jugoslavije, Arhiv predsednika Republike, I-5-b, Poljska, *Osvrt na promene u Poljskoj posle XX kongresa KPSS*, str. 1.

²⁷⁰ Vjesnik, 21.02.1956.

PURP-a, i smanjivanje cenzure.²⁷¹ Liberalizacija je djelovala i na medije, te su se u pojedinim časopisima javljali zahtjevi za promjenama, kritizirani su privilegiji državno-partijskog vodstva, te je promovirana ideja radničkog samoupravljanja. U sklopu reformi provođene su i rehabilitacije političkih zatvorenika, te je donesen zakon o amnestiji, koji je trebao obuhvatiti oko 80.000 osoba.²⁷² Na osnovu zaključka 20. kongresa o različitim načinima izgradnje socijalističkog društva, nastala je ideja o „poljskom putu u socijalizam“, u sklopu kojega je provođena liberalizacija u kulturi, umjetnosti, historiografiji i filozofiji, pri čemu je naglašavana potreba za „marksističkom analizom“ umjesto dotadašnjeg „mitološkog posmatranja procesa društvenog kretanja“. Smanjen je broj članova PURP, te su iz rukovodstva uklonjeni Bierutovi suradnici, ranije odgovorni za kulturnu politiku i ideologiju, te za rad državne sigurnosti. U vladi su također promijenjeni mnogi ministri (vanjskih poslova, kulture, školstva, rada, pravosuđa, državne sigurnosti, i dr.), te su smijenjeni državni i vojni tužitelj.²⁷³

Promijenjena uloga partije vidjela se u tome što odluke važne za državu više nije donosio samo CK, te ih zatim automatski potvrđivao parlament, već su zastupnici Sejma raspravljali o vladinim prijedlozima, parlamentarne komisije su ih mijenjale i davale svoje prijedloge.²⁷⁴ O promjenama i stanju u zemlji više nije raspravljano samo na partijskim sastancima, već je u javnim raspravama sudjelovao vrlo široki krug ljudi. Sastancima su prisustvovali i partijski rukovodioci, te su sudjelovali u raspravama, a njihov rad je često i kritiziran.²⁷⁵ U javnosti se također javljaju kritike sovjetskog vodstva, koje se proziva zbog događaja u vrijeme rata (Katyn i Varšavski ustanak).

Promjene koje su se događale u Poljskoj sa velikim su zanimanjem praćene u drugim zemljama. Na Zapadu su smatrali da bi na kraju moglo doći do izdvajanja Poljske iz istočnog bloka i provođenja slobodnih izbora. S druge strane, razvoj događaja zabrinjavao je sovjetsko vodstvo, koje je u njima vidjelo moguću destabilizaciju i slabljenje bloka. Smatrali su da poljsko vodstvo ne kontrolira situaciju, te su ih zabrinjavale nacionalističke i antisovjetske manifestacije.²⁷⁶

Proces liberalizacije društva, promjene u vladi, javne rasprave o problemima i kritike vlasti uskoro su dovele do štrajkova radnika nezadovoljnih zbog sporog poboljšanja životnih

---

²⁷¹ Paczkovski, 238.

²⁷² *Osvrt na promene u Poljskoj...*, 2.

²⁷³ Isto

²⁷⁴ Isto, 3.

²⁷⁵ Muzej istorije Jugoslavije, Arhiv predsednika Republike, I-5-b, Poljska, *Zabeleška o razgovoru Državnog potsekretara Price sa poljskim ambasadorom g. Grohulskim, dana 8 maja 1956 godine*, , str. 1.

²⁷⁶ *Osvrt na promene u Poljskoj...*, 4.

uvjeta. U Poznanu je 28. lipnja počeo štrajk radnika najveće gradske tvornice „Staljin“, nezadovoljnih zahtjevom da povećaju proizvodnju za 25%, bez da im se značajnije povećava plaća. Radnicima se nakon što su izašli na ulice pridružio veliki broj građana i radnika drugih tvornica. Nakon dolaska pred zgrade gradskog narodnog odbora i vojvodskog komiteta PURP tražili su razgovor sa predstavnicima vlasti, koji su bili zatečeni događajima i nisu znali kako bi reagirali. U idućih nekoliko sati demonstracije su postale nasilne, prosvjednici su tražili veće plaće i niže cijene, ali su se uskoro pojavile i parole „Slobodni izbori“ i „Dolje Rusi“.²⁷⁷ Provalili su u zgrade lokalnih vlasti, skinuli crvene zastave i portrete partijskih funkcionara. Također je napadnuta zgrada Državne sigurnosti, te je provaljeno u gradski zatvor, oduzeto oružje stražarima i oslobođeni su zatvorenici.²⁷⁸ Do podneva, neredi su prerasli u opću pobunu, a među demonstrantima se proširila vijest da se slični štrajkovi i pobune događaju i u drugim poljskim gradovima. Vlasti su do tada shvatile ozbiljnost situacije, te su na prosvjednike, kojih je bilo oko 100.000 poslale oko 10.000 vojnika i 400 tenkova Poljske narodne armije i Korpusa unutarnje sigurnosti. U borbama koje su trajale cijeli dan poginulo je oko 70 civila i osam pripadnika vojske i službe sigurnosti, a nekoliko stotina ljudi je ranjeno. Nakon gušenja pobune uhićeno je 250 ljudi.²⁷⁹

Vlasti su pobunu proglasile posljedicom „urote imperijalističkih agenata.“ Slično je reagirao i Sovjetski Savez, koji je u događajima vidio „zavjeru imperijalizma“, početak kontrarevolucije sa ciljem razbijanja socijalističkog bloka, a u Moskvi su pojedinci izjavljivali da su za sve krivi „oni koji su osudili Staljina.“²⁸⁰

Kako se nezadovoljstvo građana širom zemlje nastavilo, te je zahtijevano da se povećaju plaće i ubrzaju reforme, na VII. plenumu CK PURP održanom od 18. do 28. srpnja 1956., partijsko vodstvo ipak je promijenilo početni stav o događajima u Poznanu. U referatu koji je održao, prvi sekretar CK PURP Edward Ochab rekao je da „Poznanjski događaji svjedoče o... ozbiljnim nesuglasticama u odnosima između partije i dijela radničke klase. Poznato je da su u tome pored vrlo nepovoljnog životnog standarda radnih ljudi, veliku ulogu odigrali bezdušnost i birokratizam, kako centralnih, tako i lokalnih vlasti.“ Zaključio je da partija „može dobiti potpuno povjerenje naroda samo konkretnim programom borbe za poboljšanje životnog standarda i za daljnju demokratizaciju političkog života.“ Kao ciljeve partije je označio decentralizaciju zemlje, smanjenje državne administracije i jačanje radničke

---

²⁷⁷ Paczkovski, 239.

²⁷⁸ Swain, 105.

²⁷⁹ Paczkovski, 240.

²⁸⁰ Mićunović, 94.

demokracije.²⁸¹ Na plenumu je također određeno da se Gomułka ponovo primi u PURP, te je donesena rezolucija o potrebi jačanja ovlasti parlamenta i lokalnih vlasti.

Dio sovjetskog vodstva smatrao je da je poznanske nemire inspirirala Jugoslavija, te je za vrijeme posjeta Varšavi u srpnju premijer Bulganjin izjavio da „ne možemo zatvarati oči pred pokušajima slabljenja međudržavnih veza socijalističkog lagersa u ime takozvanih „nacionalnih specifičnosti“, ili pred pokušajima podrivanja snage narodno-demokratskih zemalja u ime navodnog „širenja demokracije“.“²⁸² Tajnik poljskog veleposlanstva u Moskvi u razgovoru sa jugoslavenskim veleposlanikom Mićunovićem 17. srpnja je rekao da bez obzira na događaje u Poznanu i sovjetske kritike „u Poljskoj postoji čvrsta rešenost da se u sprovođenju antistaljinističkog i demokratskog kursa ide do kraja, bez obzira na prigovore sa strane“, očito aludirajući na izjave sovjetskih dužnosnika.²⁸³

O stanju u Poljskoj državni podsekretar u ministarstvu vanjskih poslova Srđan Prica razgovarao je sa poljskim novinarom Tomaszem Atkinsom. Atkins je rekao da je bio u Poznanu u vrijeme nemira, te da oni nisu bili posljedica djelovanja „stranih agenata“, već da su posljedica nezadovoljstva radnika, presporih promjena i zbunjenosti državnih institucija. Izrazio je mišljenje, da može doći do „novih Poznanja“, ako se reforme ne ubrzaju. Govoreći o VII. plenumu CK PURP, koji je tada još trajao, rekao je da Ochab nije dovoljno snažna osoba koja bi mogla u zemlji provesti značajnije reforme. Za Gomułku smatra da je popularan, ali da je njegov stav o reformama još nejasan. Rekao je da je CK PURP nezadovoljan sovjetskim stavom o događajima u Poljskoj, kao i izjavama Bulganjina u Varšavi, za koje kaže da predstavljaju „najordinarnije mešanje u unutarnje stvari Poljske.“²⁸⁴

Sedmoga listopada počelo je suđenje uhićenima nakon poznanskih nemira. Službeno je bilo 154 uhićenih, od kojih su 52 „zloglasni izgređnici i nasilnici, već ranije poznati policiji.“ Glavni dio bio je proces protiv trojice optuženih za ubojstvo podoficira Službe državne sigurnosti.²⁸⁵

Sukob među partijskim frakcijama, započet nakon smrti Bieruta, nastavio se i poslije poznanskih događaja, te je 12. listopada održana sjednica politbiroa CK PURP, sa ciljem rješavanja krize u zemlji. Centristička frakcija u kojoj su bili Ochab i premijer Cyrankiewicz stala je na stranu reformista *pulavijana*, te je neslužbeno odlučeno da Gomułka postane novi prvi sekretar CK PURP. Tjedan dana kasnije, 19. listopada održan je VIII. plenum CK PURP,

---

²⁸¹ Vjesnik, 07.08.1956.

²⁸² Swain, 106.

²⁸³ Muzej istorije Jugoslavije, Arhiv predsednika Republike, I-5-b, Poljska, dopis iz Moskve Br. 292

²⁸⁴ MIJ, APR, I-5-b, Poljska, *Zabeleška o razgovoru Državnog potsekretara Srđe Price sa poljskim novinarom Tomašem Atinskom, dana 27 jula 1956 godine*, str. 1., 2.

²⁸⁵ Vjesnik, 07.10.1956.

koji je trebao formalizirati prošlotjednu odluku politbiroa. Prvog dana zasjedanja odlučeno je da Gomułka postaje član politbiroa, te da će u njemu preuzeti mjesto ministra obrane maršala Rokosovskog, ujedno i maršala Sovjetskog Saveza. Nakon što je potvrđen izbor Gomułke, Ochab, još uvijek službeno prvi sekretar partije, obavijestio je iznenađene delegate da je u Varšavu upravo sletjela visoka sovjetska delegacija u kojoj su bili Hruščov, Mikojan, Molotov i Kaganovič, te da se sjednica prekida zbog sastanaka sa Sovjetima. Počele su se širiti glasine o poketima jedinica Sovjetske armije unutar Poljske, zajedno sa jedinicama Poljske narodne armije pod zapovjedništvom maršala Rokosovskog. Nakon cjelodnevnih razgovora, prema pisanju novina „vođenih u duhu partijske i prijateljske otvorenosti“²⁸⁶, Gomułka je uspio uvjeriti Hruščova da promjene u vrhu PURP ne predstavljaju prijetnju za sustav, već da im je cilj smirivanje stanja u zemlji. Nakon sastanka, službeni „manevri“ sovjetskih trupa su zaustavljene, a delegacija se navečer vratila u Moskvu.

Trećeg dana plenuma, 21.10. Gomułka je službeno izabran za prvog sekretara PURP. Nakon izbora, održao je referat u kojem je rekao da u poznanskim događajima vidi „bolnu pouku koju je rukovodstvu partije i vlade dala poljska radnička klasa“, te je zaključio: „Trebalo je smjelo priznati pravilne zahtjeve radnika, priznati što se danas može, a što ne može ostvariti, trebalo je reći istinu i jučer i danas.“²⁸⁷ U nastavku je o poznanskim događajima rekao da „... radnici u Poznanju nisu demonstrirali protiv socijalizma, oni su protestirali protiv zla koje se široko rasprostranilo u našem društvenom uređenju... Velika je politička naivnost bio pokušaj da se bolna poznanjska tragedija predstavi kao djelo imperijalističkih agenata. Agenti i provokatori... nikad i nigdje ne mogu odlučivati o stavu radničke klase.“²⁸⁸

Idućeg dana došlo je do velikih manifestacija u više gradova (Wroclaw, Gdanjsk, Lodz, Krakow), na kojima su građani izražavali podršku odlukama plenuma, „sa ozbiljnim antiruskim akcentom“. Vijesti o pokretima sovjetskih jedinica izazvale su ogorčenje među stanovništvom, te su 23.10. u Lodzu održane manifestacije, a radnici su proglasili opći štrajk, zahtjevajući odlazak sovjetskih snaga iz zemlje. Tijekom prosvjeda prozivalo se Sovjete zbog odgovornosti za Katyn i Varšavski ustanak.²⁸⁹

List *Życie Warszawy* (Glas Varšave) podržao je odluke VIII. plenuma, te naglasio: „Revolucionarna inteligencija i radnička klasa nedvosmisleno su dali na znanje da raspolažu odgovarajućom snagom koja će se suprotstaviti pokušajima kočenja procesa demokratizacije

---

²⁸⁶ Vjesnik, 21.10.1956.

²⁸⁷ Vjesnik, 22.10.

²⁸⁸ Vjesnik, 26.10.

²⁸⁹ MIJ, APR, I-5-b, Poljska, Br. 150

za ostvarenje poljskog puta u socijalizam.“ Članak je, čini se zasmetao Sovjetima, te je moskovska *Pravda* objavila komentar članka u kojem kaže je „antisocijalistički“, te da se u dijelu poljskog tiska otvoreno vodi „antisovjetska propaganda i široka kampanja koja slabi temelje narodno-demokratskog uređenja u Poljskoj.“²⁹⁰

Nakon VIII. plenuma državno tužiteljstvo objavilo je reviziju svih slučajeva vezanih za Poznan, te predložilo puštanje iz pritvora svih onih koji nisu optuženi za ubojstvo.²⁹¹

Nastavljeni su masovni skupovi potpore plenumu, te prosvjedi protiv prisustva sovjetske vojske i ostataka staljinističkog sustava u zemlji. Iz tvornica su izbacivani omraženi direktori, a na selu su raspuštane seljačke zadruge. Prosvjednici su tražili i ostavke dužnosnika iz staljinističkog perioda i postavljanje novih, nekompromitiranih.

U Varšavi je 24.10. održan veliki miting na kojemu je Gomułka govorio pred pola milijuna ljudi. Istaknuo je „pravo svakog naroda na suvereno upravljanje u nezavisnoj zemlji.“ Ipak, pozvao je na završetak demonstracija širom zemlje: „Dosta je mitinga i demonstracija. Vrijeme je za svakodnevni rad.“²⁹²

Iz Poljske je uskoro otišao maršal Rokosovski, a sa njim i brojni sovjetski oficiri, dotadašnji „savjetnici“ u poljskoj vojsci. Poljska je sa SSSR-om potpisala sporazum koji je regulirao boravak jedinica Sovjetske armije na teritoriju zemlje. Reforme su provođene i u partiji, u sklopu čega je smijenjena većina vojvodskih sekretara PURP.²⁹³ Gomułkin „poljski put u socijalizam“ donio je promjene i u gospodarstvu. Seljacima je dozvoljeno da napuste seljačke zadruge i rade na svojem privatnom posjedu. U tvornicama su osnovana radnička vijeća, slična onima u Jugoslaviji, sa ciljem nadziranja rada uprave.

Gomułkine reforme uspjele su prekinuti prosvjede i umiriti nezadovoljstvo građana, te neutralizirati moguće prijetnje za politički sustav. Rezultati promjena i njihova trajnost bili su različiti. Zloupotrebe staljinističkog perioda sa državnim terorom su nestali. Poljska je isključivanjem sovjetskih dužnosnika iz sustava vlasti postigla i veći stupanj samostalnosti. Druge promjene su bile kratkotrajnije. Radnička vijeća su s vremenom stavljena pod partijski nadzor, što je njihovu ulogu svelo na simboličnu razinu, a državna cenzura medija je postupno ponovno uspostavljena.

---

²⁹⁰ Vjesnik, 21.10.

²⁹¹ Isto

²⁹² Paczkowski, 242.

²⁹³ Isto, 243.

4.3. Mađarska revolucija

Nakon smjene Nagya u travnju 1955., dolazi do ponovne „staljinizacije“ zemlje, obilježene rastom broja političkih zatvorenika, zaustavljanjem reformi i nastavkom nasilne kolektivizacije poljoprivrede. Rákosijeva vladavina nije se mogla održavati bez sovjetske potpore, koju je uskoro izgubila. Nakon 20. kongresa KPSS u veljači 1956., mađarsko vodstvo se nije htjelo prikloniti novoj antistaljinističkoj politici vodstva KPSS., jer su je podržavali njihovi protivnici unutar Mađarske radničke partije, koji su htjeli nastavak Nagyevih reformi.²⁹⁴ Javne rasprave koje su se počele voditi nakon Kongresa dovele su do snažnih kritika djelovanja režima i traženja smjene Rákosija i povratka reformista na čelu s Nagyem. Najglasniji u tome bio je *Petőfijev kružok*. Da bi smirio situaciju, Rákosi je najavio određene reforme, koje su uključivale oslobađanje političkih zatvorenika i povećanje proizvodnje za potrebe stanovništva.

Sovjetsko vodstvo, bojeći se širenja nezadovoljstva i izbijanja nemira kakvi su se nekoliko tjedana ranije dogodili u Poznanu, poslalo je u Budimpeštu Anastasa Mikojana sa ciljem da nagovori Rákosija da podnese ostavku. Rákosi je pristao, te je 21.07.1956. odstupio sa dužnosti prvog sekretara MRP, službeno, „zbog lošeg zdravstvenog stanja“, i zbog „grešaka koje su učinjene u prošlosti i koje su delom vezane za moje ime“²⁹⁵, te je otišao u SSSR na „liječenje“. Na mjestu prvog sekretara zamijenio ga je njegov suradnik Ernő Gerő, koji je u politburo vratio neke od rehabilitiranih žrtava staljinizma, kao što je János Kádár. Građani nisu bili zadovoljni, jer su smatrali da će Gerő samo nastaviti Rákosijevu politiku, te da je njegov dolazak na čelo partije „promena na gore“.²⁹⁶

Kao dio jugoslavenske inicijative za normalizaciju odnosa sa SSSR-om, Hruščov je 19. rujna došao sa dijelom obitelji na jednotjedni odmor u Jugoslaviju, nakon čega je zajedno sa Titom, A. Rankovićem i Đ. Pucarom otputovao na Krim, gdje su bili i drugi sovjetski rukovodioci, Bulganjin, Vorosilov i Brežnjev. Drugoga dana nakon ručka, Bulganjin je veleposlaniku Mićunoviću, otvoreno rekao da u sovjetskom vrhu ima protivnika suradnje sa Jugoslavijom. Na iznenađenje Jugoslavena, na Krimu se pojavio i Ernő Gerő, Rákosijev nasljednik, kojega su Sovjeti doveli da bi u razgovorima sa Jugoslavenima pokušao popraviti

---

²⁹⁴ Kontler, *Povijest Mađarske...*, 429.

²⁹⁵ *Mađarska bez Rakošija*, Nedeljne informativne novine (NIN), 19.08.1956.

²⁹⁶ Isto

međusobne odnose. Dogovoreno je da delegacija mađarske vlade i MRP posjeti Jugoslaviju.²⁹⁷ Državno – partijska delegacija na čelu s Geröm stigla je u Jugoslaviju 15. listopada 1956. Tijekom osmodnevnog boravka, mađarska delegacija imala je više sastanaka sa jugoslavenskim vodstvom, nakon kojih su svi naglašavali korist posjeta za poboljšanje državno – partijskih veza Jugoslavije i Mađarske. Prilikom posjeta, Gerö je također govorio o potrebi demokratizacije i uključivanja svih mađarskih radnika u upravljanje državom.²⁹⁸

Odlaskom Rákosija nije prestalo nezadovoljstvo unutar MRP i među stanovništvom. Na skupovima je i dalje kritizirana vlast i zahtjevan povratak Imre Nagya u Partiju. Jedna od mjera kojom je vlada pokušavala umiriti nezadovoljstvo stanovništva bila je rehabilitacija Lászla Rajka, osuđenog i pogubljenog kao „titoista“ 1949. godine. Pogreb Rajka i suradnika 6. listopada, na kojemu se okupilo 100.000 ljudi pretvorio se u prosvjed protiv vlade. Nakon pogreba, nekoliko stotina ljudi okupilo se ispred jugoslavenskog veleposlanstva i izražavalo potporu Titu i Jugoslaviji.²⁹⁹ Druga mjera vlasti bilo je vraćanje Imre Nagya u članstvo MRP 13. listopada.³⁰⁰ Deset dana kasnije na inicijativu studenata Budimpeštanskog tehničkog fakulteta i sada već zabranjenog kružoka Petöfi, održan je skup na Petöfijevom trgu, gdje se izražavala potpora promjenama u Poljskoj, te je zahtijevano povlačenje sovjetskih snaga iz Mađarske i osnivanje nove vlade na čelu s Nagyem. Vlada je u početku zabranila, a zatim dozvolila najavljeno okupljanje. Nakon što se prosvjednicima pridružio veliki broj ljudi koji su krenuli prema zgradi parlamenta, uzvikujući „Nagya u vladu, Rákosija u Dunav!“, politbiro MRP zatražio je od Nagya da im se obrati i umiri prosvjednike.³⁰¹ Nagy je bio zatečen događajima i nije se snašao, održavši govor o potrebi vraćanju Novom kursu i promjenama u Partiji, čime okupljeni nisu bili zadovoljni, te su prosvjedi nastavljeni. Dio prosvjednika srušio je devet-metarski Staljinov kip u ulici Györgya Dózse. Prosvjednici su također pokušali zauzeti Radio Budimpeštu i preko radija objaviti svoje zahtjeve. Međutim, zgradu su čuvali pripadnici službe sigurnosti ÁVH, koji su počeli pucati na prosvjednike. Ernő Gerö koji se istoga 23. listopada vratio iz posjeta Jugoslaviji, na večer je preko radija osudio prosvjede kao „nacionalističke“. Istovremeno, Nagy je ponovo primljen u politbiro MRP i postavljen za predsjednika vlade, što je bio jedan od glavnih zahtjeva prosvjednika. Gerö je zatražio intervenciju sovjetskih snaga u Budimpešti, a radio je objavio vladin proglas

---

²⁹⁷ Mićunović, 139. – 141.

²⁹⁸ Isto, 151.

²⁹⁹ Swain, 98.

³⁰⁰ Kontler, 430.

³⁰¹ Kontler, 431.

koji je potpisao Nagy: "Oružani napad kontrarevolucionarnih bandi u toku noći stvorio je izvanredno tešku situaciju. Banditi su upali u poduzeća, javne zgrade, a mnoge građane i pripadnike vojske i državne sigurnosti ubili... Sovjetske formacije, ispunjavajući molbu vlade učestvuju u uspostavljanju reda. Vlada poziva stanovništvo da bude mirno, da osudi krvavi teror kontrarevolucionarnih bandi i pomaže mađarskim i sovjetskim trupama."³⁰² Intervencija sovjetskih snaga dovela je do žestokih četverodnevni borbi sa pobunjenim stanovništvom Budimpešte. Ipak, sovjetsko vodstvo poslalo je 25.10. u Mađarsku A. Mikojana da pokuša smiriti situaciju. Na njegov nagovor, Gerő je odstupio s mjesta prvog sekretara MRP i prepustio ga nekompromitiranom Jánosu Kádáru. Nakon izbora, govoreći na radiju Kádár je istaknuo: "... želimo da sve zadatke riješimo putem neodgodive demokratizacije našeg partijskog i državnog života... CK predložio je vladi da poslije uspostavljanja reda povede pregovore sa sovjetskom vladom u duhu potpune ravnopravnosti... za pravilno reguliranje svih pitanja između dvije socijalističke zemlje."³⁰³ Poruku je objavio i Nagy u ime vlade: ",... napad malobrojnih kontrarevolucionara podržao je dio radnih ljudi Budimpešte ogorčen prilikama u zemlji. Novo vodstvo partije i nova vlada, čvrsto su odlučili da izvuku najdalekosežnije pouke iz tragičnih događaja."³⁰⁴

Istoga dana, 25.10. održan je novi veliki prosvjed ispred parlamenta. Pripadnici ÁVH počeli su pucati po prosvjednicima, te su ubili gotovo stotinu prosvjednika. To je pokrenulo masovni progon i ubojstva stvarnih i navodnih pripadnika ÁVH od strane pobunjenika. Smjena na vrhu partije nije prekinula prosvjede; umjesto sada već bivših partijskih organa, osnivana su revolucionarna vijeća i odbori, a u tvornicama radnička vijeća. Nagy, oslobođen Gerővog utjecaja odlučio se za rješavanje krize kroz reforme. U skladu sa svojim ranijim stavovima, pozvao je Patriotski narodni front, a ne partiju, da predloži kandidate za novu vladu, koja je trebala uključivati i nekomuniste. Potporu za to dobio je i od Kádára i Mikojana, koji su se u noći sa 27. na 28.10. složili i sa Nagyevim prijedlogom prekida vatre i povlačenja sovjetskih snaga iz Budimpešte. Objava povlačenja sovjetskih snaga dovela je do prekida sukoba 28.10., kada je objavljeno mišljenje nove vlade o događajima 23.10., prema kojoj prosvjed i sukobi nakon njega nisu kontrarevolucija, nego „veliki narodni demokratski pokret“, izazvan „teškim zločinima prošle historijske epohe“.³⁰⁵ U pokušaju ponovnog uspostavljanja kontrole i pridobivanja povjerenja stanovništva, vlada je 28.10. najavila amnestiju za sve koji su sudjelovali u oružanim borbama, ukidanje ÁVH, povećanje plaća i

---

³⁰² Vjesnik, 25.10.1956.

³⁰³ Vjesnik, 26.10.

³⁰⁴ Isto

³⁰⁵ Vjesnik, 29.10.

mirovina, izgradnju stanova, pa čak i vraćanje tradicionalnog, tzv. Kossuthovog grba.³⁰⁶ Reforme koje je započeo, Nagy je nastavio novom rekonstrukcijom vlade, 2.11., kada su u vladu ušli osim komunista i predstavnici starih stranaka obnovljenih 30.10. – socijaldemokrata, Malih posjednika i seljačke stranke. Takve vladine mjere imale su uspjeha, te je došlo do normalizacije života u Budimpešti. Ipak, nisu svi pobunjenici položili oružje – dio njih je odbio to učiniti, sve dok Mađarsku ne napuste sovjetske snage.³⁰⁷

Značajna promjena bila je i raspuštanje kompromitirane MRP, koja se u danima nakon 23.10. na nižim razinama raspala, a njezinu upravljačku ulogu su preuzeli radnički savjeti i revolucionarni odbori. Zbog toga ja Kádár kao novi generalni sekretar 31.10. proglasio osnivanje nove *Mađarske socijalističke radničke partije* (MSRP), koja je trebala okupiti one komuniste „koji su se borili protiv diktature Rákosija.“³⁰⁸

U razgovoru sa jugoslavenskim veleposlanikom Mićunovićem 24.10., nakon prvih prosvjeda i sukoba, Hruščov je djelovao vrlo zabrinuto. Rekao da je za nemire u Mađarskoj kriv Zapad, da su se „antisovjetski elementi latili oružja protiv lagera i SSSR-a.“³⁰⁹ Izjavio je da je SSSR spreman da „na silu odgovori silom“, ali da će sovjetsko vodstvo podržati političko rješenje krize, ako je ono moguće., te da Jugoslaveni mogu „mnogo učiniti za stvar socijalizma u Mađarskoj“.³¹⁰

U ime CK SKJ, Tito je 29.10. poslao pismo predsjedništvu Mađarske radničke partije u kojem navodi da „jugoslavenski narodi i SKJ prate s uzbuđenjem i brigom vijesti o tragičnim sukobima u susjednoj NR Mađarskoj“. Ističe da „značaj ovih događaja daleko premašuje mađarske granice, jer se oni neposredno tiču interesa međunarodnog socijalističkog razvitka...“ Na kraju piše da „... jugoslavenska javnost jednodušno pozdravlja uspostavljanje novog državnog i partijskog rukovodstva i deklaraciju Vlade Narodne Republike Mađarske od 28. o.mj....“³¹¹

Sovjetska vlada je povodom događaja u Poljskoj i Mađarskoj 30.10. objavila *Deklaraciju o odnosima SSSR-a i drugih socijalističkih država*, u kojoj se ističe da odnosi između socijalističkih zemalja moraju biti temeljeni na „principima potpune ravnopravnosti, poštovanja teritorijalnog integriteta, nacionalne nezavisnosti i suverenosti i nemiješanja u

---

³⁰⁶ Isto

³⁰⁷ Swain, 100.

³⁰⁸ Vjesnik, 02.11.

³⁰⁹ Mićunović, 152.

³¹⁰ Isto

³¹¹ Borba, 30.10.1956.

unutrašnje poslove.“³¹² Na istoj sjednici prezidija, maršal Žukov je predložio povlačenje sovjetskih snaga iz Budimpešte, a u slučaju potrebe i iz cijele Mađarske.³¹³

Sovjetska zabrinutost zbog stanja u Mađarskoj porasla je nakon Nagyevog obnavljanja višestranačja istoga dana, 30.10.; Molotov je optužio Nagyevu vladu da je kontrarevolucionarna, te je na novoj sjednici prezidija 31.10. odlučeno da je potrebno vojnom intervencijom spriječiti „restauraciju kapitalizma“, smijeniti Nagya i osnovati novu vladu na čelu s Ferencom Münnichom, bivšim veleposlanikom u SSSR-u. Mikojan se protivio vojnoj intervenciji, tražeći još tri dana za pregovore s Nagyevom vladom, što nisu prihvatili ostali članovi prezidija. Sovjetsku odlučnost da interveniraju samo je pojačala odluka Nagyevе vlade 1. studenog kojom je Mađarska proglašena neutralnom zemljom, te prijetnja sovjetskom veleposlaniku da će se Mađarska povući iz Varšavskog ugovora, ako se nastave pokreti novih sovjetskih snaga, koje su ušle u zemlju iz Rumunjske.³¹⁴ Istoga dana u javnom govoru Nagy je najavio istupanje iz Varšavskog ugovora, ali je dan kasnije, 2.11. naglasio i potrebu „tijesnog prijateljstva sa Sovjetskim Savezom“.³¹⁵

Hruščov je o odluci o intervenciji obavijestio vođe istočnoeuropskih zemalja tokom serije tajnih sastanaka održanih 1.11. sa poljskim vodstvom u Brestu, čehoslovačkim i rumunjskim u Bukureštu, te sa bugarskim u Sofiji. Na intervenciju je pristalo i kinesko vodstvo.³¹⁶ Hruščovu je još jedino ostalo uvjeriti Tita da je vojna intervencija jedino rješenje. Sa tim ciljem su 2. studenog u tajnosti na Brijune stigli Hruščov i Maljenkov, te su se sastali sa Titom, Kardeljem i Rankovićem. Razgovori su počeli odmah nakon dolaska Sovjeta u 19 sati, a sa jugoslavenske strane im je prisustvovao i veleposlanik Mićunović.

Na početku sastanka, Hruščov je izjavio da događaji u Mađarskoj predstavljaju kontrarevoluciju, te da u zemlji „ubijaju, kolju i vešaju komuniste.“³¹⁷ Kaže da nije jasno da li je Nagy samo oruđe ili je i sam „stari agent imperijalizma“, te da SSSR ne može dopustiti restauraciju kapitalizma na svojim granicama, jer bi Zapad rekao da su Sovjeti „glupi ili slabi“. Tito je pitao da li misle intervenirati sovjetskim snagama koje se nalaze u Mađarskoj, te je iznio jugoslavenski stav, da bi vojna intervencija više štetila Mađarskoj, ali i da bi kompromitirala socijalizam. Smatrao je da bi se trebalo osloniti na radnike i postojeće radničke savjete, te od njih početi oružanu akciju, čime bi se umanjila uloga sovjetskih snaga.

---

³¹² Povijest SKJ, 402.

³¹³ Đorđe Zelmanović, *Mađarska jesen 1956.*, Zaprešić, Fraktura, 2006., 11.

³¹⁴ Swain, 101.

³¹⁵ Vjesnik, 01.11., 02.11.1956.

³¹⁶ Zelmanović, 13.

³¹⁷ Muzej istorije Jugoslavije, Arhiv predsednika Republike, KPR I.3-a SSSR, *Zabeleška o razgovorima drugova Tita, A. Rankovića. E. Kardelja sa N.S. Hruščovom i G.M. Maljenkovom, u toku noći od 2/3 novembra 1956 god. na Brijunima*, str. 1.

Hruščov je odgovorio da je intervencija jedini izlaz, i da se ne može čekati akciju radničke klase, jer će im za vojno rješenje trebati samo „dan – dva“. Dodao je da su Münnich (sovjetski kandidat za premijera) i Kádár već prebačeni u Moskvu. Kao još jedan razlog za intervenciju, Hruščov je naveo sovjetsku unutarnju politiku. Smatrao je da bi konzervativci u vodstvu mogli iskoristiti ustanak u Mađarskoj, optužujući njega i reformističku politiku za slabljenje bloka i SSSR-a. Reкао je da je vrijeme pogodno za vojnu intervenciju, jer je UN i Zapad zauzet britansko-francuskim napadom na Egipat, što će umanjiti štetu za SSSR na međunarodnom planu.^{318 319}

Tito se vratio na uzroke problema u Mađarskoj, rekavši da se kriza u Mađarskoj mogla izbjeći da se na vrijeme reagiralo na nezadovoljstvo naroda Rákosijskom politikom, te da je Jugoslavija podržala Nagyevu prvu vladu svojom porukom od 29.10. Izrazio je zabrinutost stanjem u Mađarskoj, također smatrajući da zemlja ide prema kontrarevoluciji, jer „kakva je to vlada pod kojom ubijaju i vešaju komuniste.“ Ponovio je, ako Sovjeti misle da je intervencija neizbježna, da se ne bi trebali oslanjati isključivo na svoje trupe, jer će to dovesti do borbe stanovništva protiv sovjetskih snaga. Reкао je da osim vojnog, treba raditi i na političkom rješenju, formiranju „revolucionarne vlade sastavljene od Mađara, koja bi se obratila narodu sa nekim naprednim programom.“³²⁰ Hruščov se, vidno zadovoljan, složio s Titom i predložio da vladu formira Ferenc Münnich. Tito je rekao da bi bolji, i Mađarima prihvatljiviji izbor bio Kádár, s obzirom da je bio zatvaran u vrijeme Rákosijske. Predložio je i da se nova vlada nazove *Revolucionarna vlada radnika i seljaka*. Navodi da je glavno pitanje programa nove vlade, koji bi se prema njegovom mišljenju trebao orijentirati na osudu prošlih režima Rákosijske i Geröa, te na demokratizaciju i radničke savjete.³²¹ Hruščov se složio, te spomenuo da se i Rákosi u Moskvi javio da bi htio „pomoći“ oko rješenja situacije u Mađarskoj, na što mu je Hruščov odgovorio da može ići, „ako je spreman da ga tamo narod obesi.“³²²

Jugoslavenska strana je nastavila govoriti o novoj vladi, smatrajući da bi ona trebala raditi na demokratskim i ravnopravnim odnosima sa zemljama bloka, te na povlačenju sovjetskih snaga iz zemlje, priznati postojeće radničke savjete i uvesti samoupravljanje i decentralizaciju. Ranković je dodao, da bi se nova vlada trebala obratiti radnicima,

---

³¹⁸ Isto, 3.

³¹⁹ U vrijeme mađarske revolucije, događala se i Sueska kriza do koje je došlo nakon nacionalizacije Sueskog kanala od strane Nasserove vlade 26.7.1956., što je dovelo do izraelsko-britansko-francuskog napada na Egipat, koji su osudili UN, SAD i SSSR.

³²⁰ MIJ, APR, KPR I.3-a SSSR, *Zabeleška o razgovorima drugova Tita, A. Rankovića. E. Kardelja sa N.S. Hruščovom i G.M. Maljenkovom*,... , str. 5.

³²¹ Isto

³²² Isto, 6.

„socijalizmu odanoj inteligenciji“, radničkim savjetima i odborima koji su sudjelovali u pobuni, jer „ti krugovi imaju uticaja na mase.“ Prema sjećanju Mićunovića, Hruščov nije bio zadovoljan tim prijedlogom, te nije odgovorio Rankoviću.³²³

U nastavku razgovora za večerom, Hruščov je pokazivao da nije zadovoljan jugoslavenskim prijedlogom da Kádár postane premijer, stalno hvaleći Münnicha. Na to je Mićunović ponovio da je za Mađare odlučujući faktor taj što je u vrijeme Rákosija Münnich bio veleposlanik u Moskvi, a Kádár zatvorenik. Hruščov se na kraju ipak složio sa tim stavom. Kao moguće članove vlade, spominjao je ljude koji su bili na vlasti u vrijeme Rákosija, što je jugoslavenska strana odbacivala, predlažući nove, nekompromitirane ljude koji bi mogli imati podršku naroda. Mićunović je smatrao da bi bilo dobro da Nagy osudi „desna skretanja“, smatrajući da bi to umanjilo ulogu Sovjetske armije.³²⁴ Hruščov i Maljenkov su isticali da bi jugoslavensko vodstvo trebalo utjecati na Nagya „u smislu njegovog odvajanja od reakcionarnog okruženja“. Hruščov je tokom sastanka nekoliko puta sugerirao da bi u intervenciji sudjelovale i rumunjske snage, ali se jugoslavenska strana tome usprotivila.³²⁵

Hruščov i Maljenkov su se složili sa jugoslavenskim stavom o uzrocima krize i rekli da su za stanje u Mađarskoj krivi Rákosi i Staljin.³²⁶ Nakon sastanka, Mićunović je zaključio da su Sovjeti prihvatili jugoslavenske prijedloge, čak i kada se nisu slagali sa njima, kao što je izbor Kádára, koji je već ranije odbijen na sjednici prezidija 31.10.³²⁷, zato što im je cilj bio dobiti jugoslavenski pristanak za vojnu intervenciju. Tokom razgovora Sovjeti nisu rekli kada bi se ona trebala dogoditi.³²⁸ Iduće jutro 3.11., nakon deset sati razgovora, Hruščov i Maljenkov vratili su se u Moskvu.

Sovjetske tvrdnje na sastanku o obnovi kapitalizma u Mađarskoj bile su neutemeljene. Za to se ni u novoj višestranačkoj vladi nije nitko zalagao. Tome su se protivila i brojna radnička vijeća nastala tijekom revolucije. Za većinu, odbacivanje staljinizma i sovjetske dominacije, nije značilo i odbacivanje socijalizma. Radnička vijeća, osnovana od 25. listopada, često prema jugoslavenskom uzoru, priznata su 30.10. i od strane vlade kao organi upravljanja, te

---

³²³ Isto

³²⁴ Isto, 8.

³²⁵ Isto, 10.

³²⁶ Isto, 12.

³²⁷ Swain, 103.

³²⁸ MIJ, APR, KPR I.3-a SSSR, *Zabeleška o razgovorima drugova Tita, A. Rankovića. E. Kardelja sa N.S. Hruščovom i G.M. Maljenkovom*,..., str. 14.

su njihovi predstavnici tražili da vijeća budu glavni organi provođenja „kolektivnog vlasništva nad sredstvima za proizvodnju“.³²⁹

Jutro nakon povratka Hruščova i Maljenkova sa Brijuna, 4.11. započela je druga sovjetska intervencija. Nove sovjetske snage ušle su u Mađarsku tri dana ranije, 1.11. uz prosvjed koji je Nagy uputio sovjetskoj vladi, ali je istovremeno zabranio mađarskoj vojsci pružanje otpora. Osim toga, mađarska vojska nije pružala otpor, jer je ministar obrane u novoj vladi, pukovnik Pál Maléter, uhićen za vrijeme pregovora o povlačenju sovjetskih snaga u sjedištu sovjetskog zapovjedništva 3.11. U vrijeme ulaska jedinica Sovjetske armije u Mađarsku, Mađarima se preko radija obratio János Kádár, koji se vratio iz Moskve kao predsjednik nove *Revolucionarne radničko-seljačke vlade*, te je objasnio razloge njenog formiranja: „Masovni narodni pokret koji je počeo 23.10. u cilju ispravljanja ranijih grešaka..., uslijed slabosti vlade Imre Nagya i sve jačih utjecaja kontrarevolucionarnih elemenata, koji su se uvukli u pokret, doveo je u opasnost... narodnu državu, vlast radnika i seljaka i opstanak zemlje.“ Rekao je da će vlada „biti popunjena predstavnicima drugih stranaka koje su odane narodnoj demokraciji.“ Govorio je i o započetoj intervenciji: „Nova vlada pozvala je u pomoć sovjetske trupe, jer je ugrožena vlast radnika i seljaka.“; „pristalice Strelastih križeva i ostali zločinci ubijaju poštene rodoljube...“ jer su „već mobilizirani Horthyjevi žandari i tamničari da bi opet ugnjetavali narod“, te konačno zato što „reakcionari namjeravaju da vrate tvornice i poduzeća kapitalistima, a zemlju veleposjednicima“.³³⁰ Nakon Kádárovog proglasa, u zoru je započeo napad pet sovjetskih divizija na Budimpeštu. Jedinici koji su se suprotstavili sovjetskim snagama, bile su jedinice Nacionalne garde sastavljene od pobunjenika. Žestoke ulične borbe vodile su se u Budimpešti i drugim mađarskim gradovima idućih desetak dana. U njima je poginulo oko 3000 ljudi, od kojih 2500 u Budimpešti. Od toga broja, sovjetski gubici iznosili su oko 700 vojnika.³³¹

Dio mađarskih ustanika očekivao je pomoć od Zapada, posebno Sjedinjenih Država, kao glavnog protivnika SSSR-a. Nadu u takvo rješenje davale su im i emisije *Radija Slobodna Europa* i *Glasa Amerike*, koje su podržavale nasilno rušenje komunističkog sustava. Ipak, službena politika bila je realnija. Američka vlada je pratila događaje u Mađarskoj, a CIA je predlagala da se ustanicima dostavi pomoć iz zraka, ali se od toga odustalo. Vlada i predsjednik Eisenhower bili su više zaokupljeni smirivanjem krize na Suez i britansko-francuskom intervencijom koja je naišla na opću osudu. U takvim okolnostima nisu htjeli još

---

³²⁹ Swain, 102.

³³⁰ Vjesnik, 05.11.1956.

³³¹ Kontler, 433.

više zaoštravati odnose sa SSSR-om, izravno se miješajući u sovjetsku interesnu sferu.³³² Zapadne zemlje bile su cilj za oko 200.000 izbjeglica koje su nakon sovjetske intervencije napustile Mađarsku. Većina, njih oko 180.000 otišla je u Austriju, dok je ostalih 20.000, nakon zatvaranja austrijske granice otišlo u Jugoslaviju, u kojoj su vidjeli jedinu preostalu mogućnost za izlazak iz Mađarske. Oko 16.000 ljudi emigriralo je dalje na Zapad, 2700 vratilo se u Mađarsku, dok je više od 600 emigranata odlučilo ostati u Jugoslaviji.³³³

Jedan sat nakon početka napada, Nagy je na radiju objavio vijest o sovjetskom napadu na pet jezika, te se zatim sa suradnicima i njihovim obiteljima, ukupno 42 ljudi, sklonio u jugoslavensko veleposlanstvo.³³⁴ Dva dana ranije, 2.11. bivši mađarski veleposlanik u Beogradu Zoltán Szántó, zatražio je od jugoslavenskog veleposlanstva u Budimpešti mogućnost azila za istaknute osobe u slučaju opasnosti. Iz Beograda je odgovoreno da se azil odobrava, u slučaju sovjetske intervencije.³³⁵ Sa zahtjevom za azil mađarskih rukovodioca su na brijunskom sastanku upoznati Hruščov i Maljenkov, ali se čini da oni nisu uzimali u obzir da bi azil mogao zatražiti i Nagy, nego samo pojedini rukovodioci koji su smatrani bliskima Jugoslaviji kao Géza Losonczy i Zoltán Szántó.³³⁶

U svojim memoarima, E. Kardelj tvrdi da jugoslavensko vodstvo nije stiglo donijeti konačnu odluku o davanju azila Nagy, jer je Nagy već prije službenog odobrenja jugoslavenske vlade stigao u veleposlanstvo, gdje je njegov zahtjev za azil prihvatio veleposlanik Soldatić.³³⁷ Sovjeti su reagirali postavljanjem oklopnih vozila i tenkova oko zgrade, te blokadom veleposlanstva. Drugoga dana blokade, 5.11. došlo je do incidenta u kojem je sovjetski tenk pucao iz mitraljeza po zgradi, pri čemu je poginuo jugoslavenski otpravnik poslova Milenko Milovanov, a sama zgrada je oštećena. Službeno objašnjenje dano veleposlaniku Mićunoviću, bilo je da je tenk pucao u smjeru iz kojega je bio ugrožen, nakon eksplozije bombe u blizini.³³⁸

---

³³² Jakovina 2002., 103., 104.

³³³ Katarina Kovačević, „The Refugee Problem in Yugoslavia“, u: *The 1956 Hungarian Revolution and the Soviet Bloc Countries*, Janos M. Rainer, Katalin Somlai, ed., The Institute for the History of the 1956 Hungarian Revolution, Budapest, 2006., 111.

³³⁴ Csaba Békés, Malcolm Byrne, János Rainer, *The 1956 Hungarian Revolution: A History in Documents*, Budapest, Central European University Press, 2002., XLII.

³³⁵ Zelmanović, 156.

³³⁶ MIJ, APR, KPR I.3-a SSSR, *Zabeleška o razgovorima drugova Tita, A. Rankovića. E. Kardelja sa N.S. Hruščovom i G.M. Maljenkovom*,... , str. 8.

³³⁷ Edvard Kardelj, *Sjećanja - Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije: 1944.-1957.*, Beograd [etc.], Radnička štampa [etc.], 1980., 148.

³³⁸ Mićunović, 175.

Sovjetske vlasti zatražile su od Jugoslavije izručivanje Nagya i suradnika, što je Tito odbio. Na sastanku u Kremlju 7.11., Hruščov je rekao Mićunoviću da „Nitko u SSSR-u ne može shvatiti neizručenje Nagya i ostalih organizatora kontrarevolucije, osim da su i ranije u svemu radili po direktivama Jugoslavije i da je Jugoslavija odgovorna za njegov rad.“, Hruščov je „kategorički ponovio da je među nama sve sada stavljeno u pitanje, jer niko u SSSR-u ne može razumjeti... da spasavamo vođe kontrarevolucije“.³³⁹ Mićunović je odgovorio da „nije tako prosta stvar za Jugoslaviju kao socijalističku državu, i za šefa te države, dati riječ i utočište tim ljudima..., a zatim tu riječ pogaziti i te ljude predati.“³⁴⁰ Također je rekao da Nagyeva traženje azila u stvari odgovara Sovjetima i Kádárovej vladi, jer je nakon ulaska u jugoslavensko veleposlanstvo, Nagyeva vlada *de facto* prestala djelovati.³⁴¹ Jugoslavija nije mogla izručiti Nagya iz nekoliko razloga. Osim što bi time, kako je istaknuo Mićunović, Jugoslavija narušila svoj ugled u svijetu koji je stvarala od 1948., Zapadu bi se takav ustupak činio kao novo približavanje SSSR-u. Također, Tito je na taj način htio pokazati samostalnost od Sovjetskog Saveza, i ponovo pokazati Hruščovu da više nije moguć povratak Jugoslavije u istočni blok.

János Kádár je 11.11. održao govor u kojem se osvrnuo na rad Nagyevе vlade. Naglasio je da je vlada „bila pod strahovitim pritiskom s desna“, ali da po njegovom mišljenju, ona nije „svjesno pomagala kontrarevoluciju.“ Rekao je da je najveća greška Nagyevе vlade bila to što se on suprotstavio sovjetskoj intervenciji „u trenutku kada je bilo jasno da su snage kontrarevolucije nadmoćnije.“³⁴²

O međunarodnoj situaciji, posebno Poljskoj i Mađarskoj, Tito je govorio 16.11. na skupu u Puli. Optužio je staljinističke elemente u SSSR-u i istočnoeuropskim zemljama za okrivljavanje Jugoslavije zbog nemira u Poljskoj i Mađarskoj. Rekao je da je sovjetsko vodstvo pogriješilo kada je sve greške i zlouporabe prikazalo kao posljedicu kulta ličnosti, a ne kao proizvod staljinističkog sustava: „Oni nisu povelili borbu protiv tog sistema, ili ukoliko su je vodili, činili su to prešutno, govoreći da je u cjelini sve bilo dobro, ali da je Staljin u posljednje vrijeme... počeo pomalo da boluje i pravi razne greške.“; „Po korjenima takvog sistema treba neprekidno i uporno udarati, a to je najteže. Gdje su ti korjени? U birokratskom aparatu, u načinu rukovođenja,... u ignoriranju uloge radnih masa, u raznim Enver Hodžama, Šehuima i drugim rukovodiocima... koji se odupiru demokratizaciji i odlukama XX. kongresa.“ Tito se osvrnuo i na jugoslavensko – sovjetske odnose: „Mi smo prilično daleko

---

³³⁹ Isto, 172.

³⁴⁰ Isto, 173.

³⁴¹ Isto

³⁴² Vjesnik, 12.11.1956.

otišli u odnosima sa Sovjetskim Savezom. Poboľjšali smo te odnose i zakľučili ćitav niz ekonomskih aranžmana, donesene su i dvije deklaracije. Obje deklaracije trebalo je da imaju znaćenje ne samo za naše uzajamne odnose, nego i za odnose svih socijalistićkih zemalja. Ali nažalost one nisu tako shvaćene... Isti elementi koji su 1948. izazvali otpor u Jugoslaviji, žive i u tim zemljama, Poljskoj, Mađarskoj... Kad je došlo do poznanjskog slućaja, kod sovjetskih ljudi promijenio se odjedanput stav prema nama. Zahvaljujući zreom razmišľljanju i odnosu sovjetskih rukovodilaca, koji su na vrijeme prestali da se miješaju, u Poljskoj su se stvari stabilizirale i prilićno se dobro razvijaju.“ Govorio je i o stanju u Mađarskoj: „Postavľjanje Geröa umjesto Rákossija bila je greška, jer se Gerö nije nićim razlikovao od Rákossija... Bila je fatalna greška da se pozove sovjetska vojska kada su još trajale manifestacije. To je još više razjarilo narod, što je dovelo do spontanog ustanka, gdje su se našli spontano komunisti zajedno sa reakcionarnim elementima. Reakcionarne sile su kroz dva-tri dana pokazale svoj pravi lik. Taj opravdani ustanak protiv jedne klike pretvorio se u ustanak ćitavog naroda protiv SSSR-a i socijalizma... Da se vlada Nagya nije kolebala... možda nebi došlo do intervencije sovjetske vojske. A što je Nagy učinio? On je pozvao narod na oružje protiv Sovjetske armije i apelirao na zapadne zemlje da se umiješaju... Postavľja se pitanje dali je intervencija bila potrebna? Prva intervencija koja je došla na poziv Geröa, bila je apsolutno pogrešna. Druga je pogreška što odgovorni ljudi... nisu (tada) stvorili novu vladu i izdali deklaraciju. Stanje u Mađarskoj je zauzelo takve razmjere, da se jasno vidjelo da će tu doći do strahovitog pokolja, do građanskog rata... gdje može doći do trećeg svjetskog rata. Jer miješanje Zapada i dolazak na vlast Hortijevaca... sovjetska vlada nebi mogla tolerirati... Što je sada manje zlo? Kaos, građanski rat, kontrarevolucija i novi svjetski rat, ili intervencija sovjetskih snaga koje su tamo bile? Ono je katastrofa, a ovo pogreška... iako smo protiv miješanja... sovjetska intervencija je bila nužna.“ Tito je ipak dodao da se „sovjetske trupe moraju odmah povući kada se stanje u zemlji smiri.“ Zakľučio je da je sovjetskom intervencijom „socijalizmu zadan strašan udarac, on je kompromitiran...“ Zatim se vratio na ostale istoćnoeuropske zemlje: „U pojedinim zemljama istoćne Europe, rukovodioci govore da se to kod njih neće dogoditi... To je isto govorio i Gerö... Ne vrijedi ništa ako se ne promijene metode koje su primjenjivali, i ako se narod jednog dana pobuni. Ono što su sijali od 1948. pa na dalje, sada žanju. Sijali su vjetar, a žanju buru.“ Na kraju govora je zakľučio da se „Sada zaista radi o tome dali će u komunistićkim partijama pobijediti novi kurs, koji je

zapravo začeo u Jugoslaviji, a za koji je stvoreno prilično elemenata u odlukama XX. kongresa KPSS. Radi se sada o tome dali će pobijediti taj kurs, ili će opet pobijediti staljinski kurs.“³⁴³

O Titovom govoru u Puli Hruščov je razgovarao sa Mićunovićem, rekavši da je iznenađen Titovim napadom na SSSR: “Nazvani smo javno staljinistima, rečeno je... da je sovjetski sistem takav, staljinistički. Znači: kod nas se nije izmjenilo ništa, napadnut je SSSR u cjelini. Kome je to trebalo osim našim neprijateljima?”³⁴⁴ Razgovoru je prisustvovao i Bulganjin, čiji je nastup bio puno agresivniji, ironično rekavši da „sada možete očekivati kredite od Amerikanaca, oni će ovo što ste uradili da pozdrave.“ Dodao je da time što ih je nazvao staljinistima, Tito „na njih hoće da navali sve ono loše iz prošlosti, protiv čega se oni danas bore...” Iako su se branili od optužbi za staljinizam, Hruščov je ipak dodao da se oni „nikad neće složiti sa našim mišljenjem o Staljinu koga mi bacamo u jamu za đubre. Osnovi današnje moći SSSR-a utemeljeni su pod Staljinom, i oni se gorde tim dijelom svoje istorije. Oni mnogo bolje nego mi znaju sva zla koja je počinio Staljin, no to ne znači da mogu danas da čute, kada su ovako napadnuti.”³⁴⁵ Bulganjin je rekao da je Tito svojim govorom povrijedio načela Moskovske deklaracije, nemiješanja u unutarnje stvari druge zemlje. Mićunović mu je odgovorio, da su ta načela prekršili prvi Sovjeti, tajnim pismom CK KPSS upućenom partijskim organizacijama, sastavljenim prošloga ljeta, u kojemu piše da su pozitivne ocjene o Jugoslaviji i Titu preuranjene. Na to Hruščov i Bulganjin nisu odgovorili.³⁴⁶

Razgovor su nastavili Hruščov i Mićunović na povratku u jugoslavensko veleposlanstvo. Hruščov je ponovio da će Titov govor nanijeti veliku štetu međusobnim odnosima, te da su zapadnjaci zbog toga „oduševljeni“. U nastavku je spomenut i Imre Nagy, za koga je Mićunović rekao, da bi bilo najbolje rješenje da se njemu i suradnicima omogući slobodan odlazak kućama, sa čime se Hruščov složio.³⁴⁷ Jugoslavenska vlada je Nagyju predlagala i drugu mogućnost – odlazak u Jugoslaviju, sa čime se složio i Nagy, ali to nije bilo moguće zbog sovjetske blokade veleposlanstva.³⁴⁸ Sovjetska vlada je također 9. studenog obavijestila Kádára da Nagy i ostali iz veleposlanstva ne mogu otići u Jugoslaviju.³⁴⁹ Podsekretar za vanjske poslove FNRJ, Dobrivoje Vidić, 18.11. se sastao sa Kádárom u Budimpešti, te je postignut sporazum, prema kojemu Nagy i ostali koji se nalaze u zgradi veleposlanstva mogu slobodno vratiti kućama, te da ih mađarska vlada neće smatrati odgovornima za događaje do

---

³⁴³ Borba, 16.11.1956.

³⁴⁴ Mićunović, 185.

³⁴⁵ Isto, 186.

³⁴⁶ Isto, 187.

³⁴⁷ Isto, 188.

³⁴⁸ Zelmanović, 158.

³⁴⁹ Békés, XLIV.

4. studenog. To je Kádár potvrdio pismom jugoslavenskoj vladi 21.11.³⁵⁰ Nakon što je 19.11. upoznat sa sporazumom, Nagy je odlučio da više nema potrebe za nastavkom azila, ali je rekao da ne želi napustiti zemlju.³⁵¹ Međutim, događaji su pokazali da Sovjeti ne namjeravaju pustiti Nagya da slobodno ode iz veleposlanstva. Dva dana prije sporazuma s Vidićem, Kádár je imao tajni sastanak sa sovjetskim predstavnicima, te se složio da Nagy ne treba omogućiti odlazak u Jugoslaviju, već da njega i suradnike treba poslati u Rumunjsku.³⁵² Osamnaestoga dana Nagyevog boravka u jugoslavenskom veleposlanstvu, 22.11., kada se zajedno sa suradnicima i obiteljima spremao otići iz veleposlanstva, policajac je došao u zgradu i rekao Nagy da se radi o prijeveri. Nagy ga nije poslušao, nego je sa drugima ušao u autobus ispred zgrade. Kada su vidjeli uz mađarskog policajca, sovjetskog vozača i pripadnika sovjetske službe sigurnosti uznemireni su izašli iz autobusa. Na Nagyevo zahtjev, sa njima je ponovo u autobus ušao prvi tajnik veleposlanstva M. Georgijević i pukovnik JNA M. Drobac, koji su trebali biti jamstvo da će sporazum biti izvršen.³⁵³ Unatoč tome, veleposlanik Soldatić je savjetovao Nagy da on i ostali ne ulaze u autobus, već da ostanu u azilu, što je on odbio, vjerujući u postignuti sporazum. Međutim, nakon ulaska grupe u autobus, nisu odvedeni kućama, već u štab KGB-a na periferiji grada. Tijekom putovanja, jugoslavenski diplomati su prosvjedovali zbog kršenja sporazuma, te su izbačeni iz autobusa ispred sovjetske komande grada.³⁵⁴ U sjedištu KGB-a sa Nagyem je razgovarao Ferenc Münnich, koji ga je pokušavao uvjeriti da podnese ostavku na mjesto premijera i surađuje sa Kádárovom vladom, što je Nagy odbio. On i ostali su iste večeri „na vlastiti zahtjev“ prebačeni u Rumunjsku.³⁵⁵ Idućeg dana, jugoslavenska vlada je tražila od mađarske vlade objašnjenje zašto nije poštovan sporazum i tražila podatke o mjestu boravka Nagya.³⁵⁶ Nakon što nisu dobili odgovor, veleposlanik Soldatić je prosvjedovao kod Münnicha, potpredsjednika vlade, i rekao da FNRJ ne prihvaća verziju o dobrovoljnom odlasku Nagya u Rumunjsku. Prosvjedna nota predana je i sovjetskom veleposlanstvu u Budimpešti.³⁵⁷ Službeni stav o odlasku Nagya i suradnika u Rumunjsku dao je u svome govoru Kádár, rekavši da je Nagy sam izrazio želju da napusti Mađarsku i ode u jednu od zemalja narodne demokracije, te da su „Prilike takve da se nije smjelo dozvoliti da Imre Nagy i ostali pođu prije toga svojim kućama, jer je postojala opasnost da postanu žrtve atentata koji su mogli izvršiti kontrarevolucionarni elementi, a da se

---

³⁵⁰ Zelmanović, 159.

³⁵¹ Békés, XLV.

³⁵² Isto

³⁵³ Zelmanović, 160.

³⁵⁴ Isto, 162., Vjesnik, 24.11.1956.

³⁵⁵ Zelmanović, 162.

³⁵⁶ Vjesnik, 24.11.

³⁵⁷ Vjesnik, 25.11.

odgovornost na to baci na vladu.“ Ponovio je dio sporazuma s Jugoslavijom koji jamči da Nagy neće biti pozvan na odgovornost za ranije događaje.³⁵⁸ Dan kasnije u govoru na konferenciji vlade i predstavnika radničkih savjeta, dao je i posljednju službenu verziju događaja, prema kojoj prosvjedi 23.10. nisu bili kontrarevolucija, jer nisu imali za cilj rušenje narodne republike, nego ispravljanje grešaka rukovodstva. Prema njegovim riječima, kontrarevolucija je počela 30.10., a djelatnost druge Nagyeve vlade od 30.10. nazvao je „maskiranom kontrarevolucijom.“³⁵⁹

Nakon dolaska u Rumunjsku, Nagy i suradnici smješteni su u vladine vile, gdje su izaslanici mađarskog politbiroa pokušavali uvjeriti Nagya da podnese ostavku i surađuje sa Kádárovom vladom. Nakon četiri mjeseca neuspjelog nagovaranja, Nagy i ostali uhićeni su i vraćeni u Mađarsku.³⁶⁰ Godinu dana kasnije, u veljači 1958. je počelo, a zatim nakon prekida nastavljeno u lipnju, tajno suđenje Nagy i osmorici suradnika. Optuženi su za „osnivanje ilegalne organizacije i stvaranje urote s ciljem nasilnog rušenja legalnog poretka u Narodnoj Republici Mađarskoj.“ Osim toga, Nagy je optužen za veleizdaju. Nakon šestodnevnog suđenja, 15. lipnja 1958., Nagy, Pál Maléter, József Silagy i Miklós Gimes osuđeni su na smrt. Ostala četvorica osuđena su na zatvorske kazne. Smrtna kazna provedena je idućeg dana, nakon čega su tijela pokopana u neoznačenim grobovima.³⁶¹

Vijest o pogubljenju Nagya sve je iznenadila, jer o njemu nisu objavljivane nikakve vijesti već godinu dana. Francuski listovi su pisali da bi presuda „trebala služiti kao opomena u budućim odnosima između Moskve i ostalih istočnoeuropskih zemalja.“³⁶² List talijanske Socijalističke partije *Avanti!* pisao je da presuda predstavlja „čvrstu točku kretanja u suprotnom pravcu od XX. kongresa... i povratak na 1948.“³⁶³ S druge strane, rumunjski tisak pisao je da „rumunjski narod sa zadovoljstvom primio ovu pravednu osudu agentima, koji su u suradnji sa najcrnjim unutarnjim reakcionarima i stranim imperijalistima izvršili udar protiv države.“³⁶⁴ I kineske novine su „pozdravile pogubljenje Imre Nagya kao radosnu vijest.“³⁶⁵

Reforme koje su provođene u većini istočnoeuropskih zemalja nakon Staljinove smrti, u Mađarskoj su bile kratkotrajne. Uzrok tome bila je unutarpartijska borba staljinističkog vodstva na čelu s Rákosijem, i reformista predvođenih Nagyem. Smjena Imre Nagya u travnju

---

³⁵⁸ Vjesnik, 26.11.1956.

³⁵⁹ Isto, 27.11.

³⁶⁰ Zelmanović, 163., 164.

³⁶¹ Békés, XLIX.

³⁶² Vjesnik, 19.06.1958.

³⁶³ Isto

³⁶⁴ Isto

³⁶⁵ Isto

1955., i zaustavljanje reformi stvorilo je veliko nezadovoljstvo među stanovništvom, koje nije zaustavljeno postavljanjem Geröa umjesto Rákosiya na vrh partije u srpnju 1956. Kritika vlasti postupno je krajem listopada prerasla u prosvjede inspirirane nedavnim događajima u Poljskoj, što je dovelo do otvorenog sukoba s vlastima. Da bi zaustavio prosvjede, Gerö je zatražio pomoć Sovjeta, ali i postavio za premijera Nagya, koji pokušava riješiti krizu surađujući s revolucionarima. Provodi niz reformi, mijenja članove vlade i priznaje stvorena revolucionarna tijela vlasti.

Sovjetsko vodstvo toleriralo je reforme koje su se događale u blokovskim zemljama nakon 20. kongresa, pa je tako postupilo i u mađarskom slučaju. Do promjene mišljenja dolazi nakon uvođenja višestranačja 30.10. i prijetnje izlaska iz Varšavskog pakta, što Sovjeti nisu mogli dopustiti. U tome su vidjeli opasnost za sovjetsku prevlast u istočnoj Europi, jačanje zapadnog utjecaja, i u najgorem slučaju, mogući raspad bloka. Da bi dobili legitimitet za vojnu intervenciju, savjetovali su se sa ostalim socijalističkim zemljama, uključujući Jugoslaviju. Jugoslavensko vodstvo podržavalo je reformiste u sovjetskom bloku, smatrajući da bi s vremenom i te zemlje mogle krenuti jugoslavenskim putem, ostvarenja socijalističkog sustava izvan zone sovjetskog utjecaja. Tito i suradnici su se načelno protivili vojnoj intervenciji, jer je Jugoslavija samo sedam godina ranije bila blizu da i sama postane žrtva sovjetskog vojnog napada. Ipak, na kraju je Tito pristao na intervenciju, smatrajući je manjim zlom od „prelaska“ Mađarske na Zapad i zaoštavanja hladnoratovskog sukoba sa nepredvidljivim posljedicama. Čini se da je Nagyevim traženjem azila, jugoslavensko vodstvo uhvaćeno nespremno, stavljeno pred gotov čin. Zbog rizika pada međunarodnog ugleda zemlje, nisu ga mogli izručiti Sovjetima. Dodatni razlog bilo je još jedno dokazivanje nezavisnosti od SSSR-a, čak iako su znali da bi to moglo dovesti do pogoršanja odnosa. Do toga je uskoro i došlo nakon Titovog govora u Puli, u kojemu je kritizirao sovjetsko vodstvo, i odvođenja Nagya iz zgrade veleposlanstva, nakon čega dolazi do novog zahlađenja odnosa. Time je prekinut period normalizacije i stalnog poboljšanja odnosa Jugoslavije sa SSSR-om, započet Hruščovljevim posjetom Beogradu u svibnju 1955. godine.

5. NOVO „ZAHLAĐENJE“ I JUGOSLAVENSKI „TREĆI PUT“

5.1. Konferencija 64 partije i „zahlađenje“ odnosa

Pogoršanje u odnosima Jugoslavije i Sovjetskog Saveza do kojeg je došlo nakon mađarske revolucije, uskoro je postalo sve vidljivije. Prema podacima koje je dobio veleposlanik Mićunović, na sastancima organizacija KPSS, članovima je rečeno da Jugoslavija „više ne spada u kategoriju prijateljskih zemalja.“³⁶⁶ Sovjete, a posebno Hruščova je zasmetao govor Edvarda Kardelja u Saveznoj skupštini, u kojemu je kritizirao djelovanje zadnje Nagyeve vlade, ali i sovjetsku intervenciju u Mađarskoj. Prema Hruščovu, takve izjave koriste samo onima koji su protiv Kádárove vlade i normalizacije stanja u zemlji. Kardeljev govor osudila je i *Pravda* 18.12.1956., pišući da se u „poslednje vreme razvila borba između reakcionarne buržoaske ideologije i komunizma“, te da u takvim uvjetima, onaj „ko sebe proglašava pristalicom komunizma, ne može da zauzima nikakav „srednji stav“.“³⁶⁷ Propagandna kampanja protiv Jugoslavije se nastavila, što je pokazao i Hruščov na dočeku Nove godine, gdje je pred ostalim članovima sovjetskog državno-partijskog vodstva i stranim diplomatima, osudio one koji „dijele sovjetske rukovodioce na staljiniste i antistaljiniste, čime žele da izazovu rascjep u sovjetskoj i drugim komunističkim partijama“, čime je aludirao na Titov stav izrečen u pulskom govoru.

Napadima na Jugoslaviju uskoro su se pridružili vođe blokovskih zemalja i komunističkih partija, među kojima i Kádár, koji je na položaj premijera došao na jugoslavenski prijedlog. U govoru na mitingu u Lenjingradu, usporedio je govor Kardelja sa stavovima *Radija Slobodna Europa* i *Glasa Europe*, koji su „također mađarske događaje iz oktobra–novembra 1956. nazvali revolucijom.“³⁶⁸ Novi sovjetski stav mogao se vidjeti i iz pojedinih službenih dokumenata, u kojima je Jugoslavija izostavljena sa popisa socijalističkih zemalja.³⁶⁹ Jedini koji se, barem neslužbeno protivio pogoršanju odnosa sa Jugoslavijom, bio je maršal Žukov. U razgovoru sa Mićunovićem je rekao: „Još malo pa ćemo bajonete jedni na druge okretati, a šta će nam to i kome je to u interesu?“³⁷⁰

---

³⁶⁶ Mićunović, 203.

³⁶⁷ Petranović 1973., 205.

³⁶⁸ Mićunović, 257.

³⁶⁹ Isto, 261.

³⁷⁰ Isto, 264.

U travnju 1957. na plenumu saveznog odbora SSRNJ, Tito je govorio o stanju odnosa sa SSSR-om. Rekao je da je „i u ovom sadašnjem sukobu bitno baš to što smo mi uporno ostali pri svom stavu da ne želimo da se uključujemo u neki lager, a ne želimo, zato što bismo samim tim izgubili onu ulogu koju Jugoslavija igra u svetu, ... koja nam omogućava nezavisan stav u izražavanju naših misli o svim pitanjima...“³⁷¹

Nekoliko mjeseci nakon Titovog govora, ipak je došlo do postupne normalizacije odnosa i nastavka suradnje. Prvi puta nakon 1948., u lipnju je u Moskvu stigla delegacija JNA na čelu sa ministrom obrane generalom Gošnjakom, sa ciljem obnavljanja suradnje sa Sovjetskom armijom. Doček delegacije bio je znatno veći od uobičajenih dočeka vojnih delegacija, uključivao je počasnu jedinicu i nekoliko sovjetskih maršala i generala na čelu sa Žukovom. Sa sovjetske strane, glavni problem je predstavljala jugoslavenska vojna suradnja sa SAD, odnosno vojna pomoć koju je Jugoslavija i dalje primala. Žukov je naglasio da nije moguća prodaja modernog sovjetskog oružja Jugoslaviji, „kada će sve to biti pristupačno Amerikancima u Jugoslaviji.“³⁷² I u Sjedinjenim Državama je postojala zabrinutost zbog jugoslavenskog približavanja SSSR-u, što je ponovo dovelo u pitanje nastavak američke pomoći, ali je Eisenhower odbacio mogućnost prekida pomaganja Jugoslavije, rekavši: „Tito je jedini čovjek u Europi koji se posve uspio riješiti Sovjeta. Ni pod kojim uvjetom ne želim vidjeti da Tito nema kamo otići nego natrag Sovjetima.“³⁷³

Sa sovjetske strane, popuštanju napetosti s Jugoslavijom doprinjela je i promjena u sovjetskom vodstvu. Konzervativci su se protivili Hruščovu koji se zalagao za decentralizaciju u korist republika, što su oni vidjeli kao pokušaj slabljenja centralnih vlasti, čime bi oslabio i njihov položaj. U lipnju su sazvali sjednicu prezidija sa ciljem da smijene Hruščova. Tzv. „antipartijska grupa“ imala je većinu u prezidiju, ali se Hruščov obratio centralnom komitetu, službeno najvišem partijskom organu između dva kongresa. Članovi CK su većinom bili pristaše Hruščova, što mu je omogućilo da zadrži položaj prvog sekretara.³⁷⁴ Nakon osiguravanja vlastitog položaja, Hruščov se obračunao sa „antipartijskom grupom“, čiji su glavni predstavnici bili Molotov, Kaganovič i Maljenkov. Optuženi da su htjeli poništiti odluke 20. kongresa, ponovno uvesti „nezakonite metode“ i „atmosferu represije“, isključeni su iz CK i poslani na manje važne položaje udaljene od Moskve.³⁷⁵

---

³⁷¹ Petranović 1973., 206.

³⁷² Mićunović, 300.

³⁷³ Jakovina, 2002., 117.

³⁷⁴ Holzer, 101., 102.

³⁷⁵ Boffa, 361.

Time je završen period kolektivnog rukovodstva, a Hruščov je osigurao svoj položaj najmoćnije osobe u Sovjetskom Savezu.

U kolovozu 1957. došlo je do novog susreta najviših jugoslavenskih i sovjetskih partijskih delegacija u Bukureštu. Na sastanku je prihvaćena sovjetska deklaracija u kojoj se ističe potreba jačanja suradnje komunističkih partija svih socijalističkih zemalja. Obje delegacije su ponovo izrazile podršku vladi Janosa Kádára. Deklaracija je također ponovila zaključke ranijih sporazuma, Beogradske i Moskovske deklaracije, o potrebi „daljnjeg razvitka odnosa na osnovu ravnopravnosti, uzajamne pomoći, poštovanja suvereniteta, nezavisnosti i nemiješanja.“³⁷⁶ Jugoslavija je u listopadu odlučila priznati Njemačku Demokratsku Republiku, na što je Savezna Republika Njemačka reagirala prekidom diplomatskih odnosa sa FNRJ.³⁷⁷

Nova jugoslavensko-sovjetska suradnja bila je kratkotrajna, trajala je samo četiri mjeseca. U Moskvi su se u studenom 1957. okupili predstavnici 64 komunističke partije na proslavi četrdesete godišnjice Oktobarske revolucije. To je bio najveći skup komunističkog pokreta nakon sedmog kongresa Kominterne 1935. godine.³⁷⁸ Na njemu je jugoslavensku delegaciju predvodio Kardelj, jer Tito nije došao u Moskvu, službeno, „zbog bolesti“, što je zasmetalo Sovjetima.³⁷⁹ Stvarni razlog Titovog nedolaska, bilo je protivljenje smjeni maršala Žukova, koji je smijenjen sa vojnih i partijskih dužnosti nakon povratka iz posjeta Jugoslaviji u listopadu.³⁸⁰ Konferencija je uključivala dva velika sastanka. Prvi, 14.-16. studenog, okupio je predstavnike dvanaest vladajućih komunističkih partija, osim SKJ. Deklaraciju koju su na kraju sastanka potpisale vladajuće partije, također nisu htjeli potpisati predstavnici SKJ. Sovjetska deklaracija je bila u nekim stvarima kontradiktorna, tako da je govorila o prihvaćanju različitih oblika i „puteva u socijalizam“, ali isto tako izjednačila socijalizam sa granicama socijalističkih zemalja, i to samo članica „socijalističkog lagera na čelu sa SSSR-om.“³⁸¹ Takve teze su za jugoslavensku delegaciju bile neprihvatljive, te su njeni članovi odbili potpisati deklaraciju, smatrajući da je u suprotnosti sa dokumentom iz Bukurešta.³⁸² Zbog odbijanja deklaracije, delegacija SKJ bila je pod velikim pritiskom Sovjeta. Hruščov je više puta osobno nagovarao jugoslavensku delegaciju da prihvati deklaraciju, naglašavajući da nema socijalizma bez lagera, i da je socijalizam „četa koja mora imati svog

---

³⁷⁶ Mićunović, 340.

³⁷⁷ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988, knj. III, Socijalistička Jugoslavija*, Beograd, Nolit, 1988, 369.

³⁷⁸ Boffa, 378.

³⁷⁹ Mićunović 367.

³⁸⁰ Jakovina 2002., 118.

³⁸¹ Mićunović, 365.

³⁸² Kardelj, 149.

zapovjednika“.³⁸³ Također je optužio jugoslavenske komuniste da „ne vode klasnu politiku“, nego da se „vrte između dva bloka.“³⁸⁴ Nesuglasice oko deklaracije, dovele su do ignoriranja jugoslavenskih predstavnika od strane skoro svih ostalih delegacija, osim poljske. Da bi se ipak prikazao određeni stupanj jedinstva komunističkih partija, poljska delegacija predložila je sastavljanje „Manifesta mira“, u kojem se tražilo zaustavljanje utrke u naoružavanju, zabrana razvoja i primjene atomskog oružja i prekid blokovske podjele, te podržavala miroljubiva koegzistencija i uspostava sustava kolektivne sigurnosti.³⁸⁵ Taj je manifest potpisan na drugom sastanku, održanom 16.-19.11., koji je okupio predstavnike svih prisutnih komunističkih partija, te ga je prihvatila i delegacija SKJ, što je umanjilo sovjetsko nezadovoljstvo.³⁸⁶

Jugoslavensko – sovjetski sukob u vrijeme mađarske revolucije 1956. pokrenuo je u Sovjetskom Savezu i blokovskim zemljama novu propagandnu kampanju protiv Jugoslavije, najveću nakon 1948. Do njenog smanjivanja dolazi u lipnju 1957., nakon smjenjivanja „antipartijske grupe“, čija se staljinistička jezgra protivila suradnji s Jugoslavijom. Dvije zemlje tada obnavljaju vojne veze, a dva mjeseca kasnije sastankom u Bukureštu ponovo normaliziraju partijske odnose. Međutim, taj jugoslavensko-sovjetski detant bio je kratkotrajan. Do novih neslaganja dolazi već u studenom, na sastanku komunističkih partija u Moskvi, kada SKJ odbija novi pokušaj nametanja ideološkog jedinstva komunističkog pokreta pod vodstvom Sovjetskog Saveza.

5.2. Sedmi kongres Saveza komunista Jugoslavije i odmak od SSSR-a

Jugoslavenskim odbijanjem potpisivanja deklaracije 12 komunističkih partija ponovo je došlo do perioda pogoršanja međusobnih odnosa. Do produbljivanja krize dolazi u proljeće 1958. godine, nakon objave nacrt novog programa SKJ, koji je trebao biti donesen na skorom partijskom kongresu u travnju. Njime je trebao biti zamijenjen program donesen na petom kongresu KPJ, koji zbog brojnih političkih promjena u zadnjih deset godina, više nije smatran prikladnim. Nacrt programa je isticao da „temelj i suštinu socijalističke demokracije

---

³⁸³ Isto, 150., 151.

³⁸⁴ Isto, 151.

³⁸⁵ Petranović 1973., 210.

³⁸⁶ Kardelj, 153.

čini radničko samoupravljanje“.³⁸⁷ U njemu su ponovljeni već poznati stavovi o različitim putevima u socijalizam, ravnopravnim odnosima među socijalističkim zemljama i potrebi suradnje sa svim radničkim, oslobodilačkim i drugim pokretima, bez ograničavanja suradnje isključivo na komunističke partije. Sa sovjetske strane, takvi stavovi su odbačeni i proglašeni revizionističkim, te je traženo od SKJ da odustane od donošenja takvog programa. Nakon što je vodstvo SKJ to odbilo, kongres su odlučili bojkotirati KPSS i ostale blokovske komunističke partije.³⁸⁸ Jedini komunisti koji nisu prihvatili bojkot, bili su predstavnici komunističkih partija Danske i Norveške, te Partije rada Švicarske.³⁸⁹

Sedmi kongres SKJ održan je u Ljubljani od 22. do 26. travnja 1958. U uvodnom referatu, Tito je, govoreći o međunarodnim odnosima rekao da „... društvene procese u Sovjetskom Savezu i drugim socijalističkim zemljama posle Dvadesetog kongresa KPSS karakteriše napuštanje dogmatizma i birokratske prakse, ali i grčevit otpor staljinističkih snaga koje pokušavaju da spreče demokratizaciju...“³⁹⁰ U programu koji je prihvaćen naglašava se borba protiv dogmatizma i sektaštva, koji „razbijaju jedinstvo radničke klase“ i „slabe njene revolucionarne snage“. Ponovo je istaknuta potreba suradnje i povezivanja „radničkih, progresivnih i antiimperijalističkih pokreta“, ali i to da se oblici te suradnje ne mogu „ni u kakvom centru izmisliti ni unapred propisati.“³⁹¹ U dijelu koji govori o odnosima među socijalističkim zemljama, navodi se da „sloboda unutrašnjeg socijalističkog razvitka, odsudstvo nametanja ovih ili onih formi, nemešanje u unutrašnji život i... razvitak... morali bi... biti osnovni princip međusobnih odnosa socijalističkih zemalja...“³⁹² Na kraju programa, naglašen je antidogmatski stav tvrdnjom da „ništa što je stvoreno ne smije za nas biti toliko sveto da ne bi moglo biti prevaziđeno, i da ne bi ustupilo mjesto onome što je još naprednije, još slobodnije, još ljudskije.“³⁹³

Prihvatanje novog programa samo je zaoštrilo antijugoslavensku kampanju u kojoj su prednjačile KP Kine i Partija rada Albanije. U sklopu toga je službeni list KP Kine *Rénmín Rìbào*, 5. svibnja u članku povodom 140. godišnjice rođenja Karla Marxa, pozvao međunarodni radnički pokret na borbu protiv „jugoslavenskog revizionizma“, naglašavajući da od te borbe ovisi „uspeh ili neuspeh stvari radničke klase u svetu i stvari socijalizma.“³⁹⁴ Napadi KP Kine protiv Jugoslavije imali su i drugi, prikriveni cilj. To je bio Sovjetski Savez,

---

³⁸⁷ Goldstein, 490.

³⁸⁸ Petranović 1973., 214.

³⁸⁹ Mićunović, 437.

³⁹⁰ Petranović 1973., 214.

³⁹¹ Isto, 217.

³⁹² Isto, 218.

³⁹³ Goldstein, 490.

³⁹⁴ Petranović 1973., 219.

za koji je kinesko vodstvo smatralo da se nakon 20. kongresa približava jugoslavenskim „revizionističkim“ shvaćanjima kao što je miroljubiva koegzistencija, zbog čega više ne može biti predvodnik svjetskog komunističkog pokreta, u čemu bi njegovu ulogu trebala preuzeti upravo Kina. Takvi stavovi prerasli su uskoro u otvoreni ideološki sukob koji će doživjeti vrhunac 1961. godine sovjetsko-kineskim raskolom.³⁹⁵

Tito se 15. lipnja u Labinu, u govoru između ostalog osvrnuo na kineske napade rekavši: „Takvim psovačkim riječnikom ti „marksisti“ tobože brane čistoću teoretske misli“, da bi se klasici marksizma „prevrnuli u grobu, kad bi znali tko sve i na kakav način objašnjava njihovu nauku.“³⁹⁶

U optužbama protiv SKJ nije zaostajala ni sovjetska *Pravda*, koja je 9. svibnja objavila članak „Jedinstvo i zbijenost marksističko-lenjinističkih partija – zalog daljnjih pobjeda svjetskog socijalističkog sistema“. U njemu se tvrdi da „Rukovodioci SKJ nisu izvukli pravilne zaključke iz drugarske kritike Nacrta programa“, te da se politika navedena u Programu „poklapa sa interesima američkih imperijalista.“³⁹⁷ Nepotpisani autor članka tvrdi da je Jugoslavija za razne „antisovjetske“ istupe bila plaćena od strane SAD, prema čemu je Titov govor u Puli 1956. „plaćen“ gotovo sto milijuna dolara, a odbijanje Deklaracije 12 partija, 60 milijuna dolara. Najavljeno je da će i za Sedmi kongres SKJ, Jugoslavija biti „novčano nagrađena“.³⁹⁸ Napadima su se pridružile i KP Čehoslovačke, te PURP, čiji je prvi sekretar Gomułka okrivio Jugoslaviju za pogoršanje odnosa sa socijalističkim zemljama. Nakon kongresa otkazan je i ranije dogovoren posjet Jugoslaviji sovjetske državne delegacije na čelu s Vorošilovom.³⁹⁹ Zahlađenje odnosa uskoro je dobilo i ekonomske posljedice, jer je sovjetska vlada otkazala (službeno, „odgodila“ na pet godina)⁴⁰⁰ investicijske sporazume sa Jugoslavijom iz 1956., a prekinuta je i znanstveno-tehnička suradnja Jugoslavije sa SSSR-om i blokovskim zemljama.⁴⁰¹

Već zaoštrene jugoslavensko-sovjetske odnose samo je pogoršala vijest o pogubljenju Imre Nagya i petorice suradnika u lipnju 1958. godine. Nakon vjesti o pogubljenju, jugoslavenska vlada je uputila protest mađarskoj vladi, zbog kršenja sporazuma iz studenog

---

³⁹⁵ Bilandžić, 381.

³⁹⁶ Jakovina 2002., 126.

³⁹⁷ Petranović 1973., 220.

³⁹⁸ Mićunović, 443.

³⁹⁹ Petranović 1973., 221.

⁴⁰⁰ Mićunović, 455.

⁴⁰¹ Matković, 325.

1956. o slobodnom odlasku Nagya i suradnika iz jugoslavenskog veleposlanstva. U njemu piše da je time „Mađarska vlada zadala težak udarac odnosima sa FNRJ...”⁴⁰²

Komentari o presudi Nagyu u blokovskim novinama, često su sadržavali i osudu Jugoslavije, te je list KP Kine pisao o „vezama Nagyevih revizionista i jugoslavenskih revizionista“.⁴⁰³ I zapadne novine pisale su o smrtnoj presudi Nagyu i njegovom povezivanju u blokovskom tisku sa Jugoslavijom, kao nastavku sovjetske propagandne kampanje protiv Jugoslavije.⁴⁰⁴

Nizu kritika protiv Jugoslavije pridružio se i Gomulka, koji je 28.06. u govoru rekao da je „za razliku od 1948. sada isključivo Jugoslavija odgovorna za sukob“, da je „Jugoslavija doduše socijalistička država, ali istupa objektivno u korist imperijalizma“, ali da „još uvijek postoji nada o napuštanju revizionističkih pozicija“ od strane Jugoslavije.⁴⁰⁵

Sedmi kongres SKJ u svojim stavovima iznesenima u Programu bio je u određenoj mjeri nastavak Šestoga, u osudi staljinizma i dogmatizma u komunističkom pokretu, te u ideološkom odmaku od SSSR-a. Stavovi izrečeni u Programu o potrebi ravnopravnosti među socijalističkim zemljama, i protivljenje nametanju jedinstvenog centra odlučivanja za sve komunističke partije, dovele su do jačanja ideološke kampanje protiv SKJ od strane KPSS i ostalih komunističkih partija, posebno KP Kine. Međutim, kineske tvrdnje da o „borbi protiv jugoslavenskog revizionizma ovisi budućnost komunističkog pokreta“, bile su više usmjerene na SSSR, čija politika se sve više razlikovala od kineskih „antirevizionističkih“ stavova. Za razliku od Kine, čiji su napadi na Jugoslaviju bili ideološke prirode, sovjetski napad na SKJ bio je više posljedica trajne sovjetske zabrinutosti zbog jugoslavenskog protivljenja ideji rukovodećeg centra komunističkog pokreta. U tom jugoslavenskom stavu su Sovjeti vidjeli mogućnost slabljenja jedinstva bloka, a time i SSSR-a, što bi pogodovalo Zapadu u hladnoratovskom sukobu. Ipak, unatoč verbalnim napadima, otkazivanjima posjeta, pa i pogoršanju gospodarskih odnosa, veze Jugoslavije sa SSSR-om i zemljama bloka u ovom periodu nisu nikada prekinute. Ni u jednom trenutku nije prijetila opasnost od takvog zaoštavanja i prekida odnosa kakav se dogodio 1948. godine.

---

⁴⁰² Vjesnik, 24.06.1958.

⁴⁰³ Vjesnik, 21.06.

⁴⁰⁴ Vjesnik, 19.06., 21.06.

⁴⁰⁵ Mićunović, 473.

5.3. Okretanje Trećem svijetu

Jugoslavija je 1948. izgubila svoju do tada snažnu vezu s Istokom, te je bila prisiljena okrenuti se Zapadu. Jugoslavensko vodstvo je nakon raskida snažno kritiziralo vanjsku politiku SSSR-a i sovjetski utjecaj na istočnoeuropske blokove zemlje. Istovremeno, iako je Jugoslavija gospodarski i vojno surađivala sa Zapadom, posebno SAD-om, njeno vodstvo nije prestalo kritizirati zapadnu politiku, protiveći joj se načelno, zbog ideologije, ili zbog konkretnih mjera Zapada koje su štetile Jugoslaviji (npr. pitanje Koruške i Trsta). Takva politika dovela je do kritičkog stava prema oba bloka i protivljenju podjeli svijeta na zone utjecaja dviju velikih sila, SAD-a i SSSR-a.

Prva međunarodna inicijativa u kojoj Jugoslavija nije podržala ni jednu velesilu, bilo je izglasavanje odluke o vojnoj akciji UN-a u Koreji 1950. godine, odnosno o prelasku snaga UN-a preko 38. paralele. Jugoslaviji se u tome pridružila Indija i nekoliko arapskih zemalja.⁴⁰⁶ Stav o protivljenju podjele svijeta na blokove izrekao je Tito 1951., povodom sjednice na kojoj se razmatrala žalba Jugoslavije protiv SSSR-a: „Mi smo protiv toga da sudbinu svijeta i milijuna ljudi rješava samo nekoliko velikih sila. Mi smo protiv toga i nikada se s time složiti nećemo...”⁴⁰⁷

Jugoslavenska orijentacija na Zapad, započeta nakon 1948., zapala je u krizu 1954. nakon odluke o dodjeli Trsta Italiji uz podršku zapadnih zemalja. To je pojačalo jugoslavensku usmjerenost prema zemljama Trećeg svijeta koje su nedavno izborile nezavisnost, te su kao i Jugoslavija bile izvan blokova.

Prvo značajnije okupljanje zemalja Trećeg svijeta održano je u Indoneziji, u Bandungu. Bandunška konferencija, službeno nazvana *Afro-Azijska konferencija* u travnju 1955. okupila je 29 vrlo raznolikih zemalja. Politički, tu su se našle zemlje pod snažnim utjecajem Sjedinjenih Država (Japan, Filipini i Tajland), ali i Kina, tada još smatrana bliskim sovjetskim saveznikom. To je bila prva međunarodna konferencija na kojoj nisu bili predstavnici SAD-a ili SSSR-a. Glavno obilježje skupa bilo je protivljenje kolonijalizmu i promicanje koegzistencije. Jedan od organizatora, indijski premijer Jawaharlal Nehru, u završnom govoru je istaknuo: “Mi želimo da budemo prijatelji s Evropom i Amerikom i da s njima surađujemo,

---

⁴⁰⁶ Petranović 1988., 360.

⁴⁰⁷ Bilandžić, 373.

ali su oni navikli da misle da su njihovi sukobi svjetski sukobi i da ih zato svijet mora da slijedi u ovom ili onom pravcu. Zašto da mi budemo uvučeni u njihove sukobe i ratove?“⁴⁰⁸

Na kraju konferencije donesena je *Bandunška deklaracija*, u kojoj je istaknuto deset načela, koja su trebala biti osnova miroljubive koegzistencije: 1. Poštovanje osnovnih prava čovjeka, kao i ciljeva i principa Povelje UN-a, 2. Poštovanje integriteta i teritorijalnog suvereniteta svih nacija, 3. Priznavanje ravnopravnosti svih rasa i svih naroda..., 4. Suzdržavanje od intervencije i miješanja u unutarnje poslove drugih zemalja, 5. Poštovanje svake nacije da se brani... u suglasnosti sa Poveljom UN-a, 6. Suzdržavanje svake zemlje od vršenja pritiska na druge zemlje, 7. Suzdržavanje od akata agresije ili prijetnje agresijom..., 8. Rješavanje svih međunarodnih sporova miroljubivim sredstvima, 9. Unaprijeđenje uzajamnih interesa i suradnje, 10. Poštivanje pravde i međunarodnih obveza.⁴⁰⁹ Kolonijalizam je proglašen „u svim svojim manifestacijama zlom koje bi trebalo brzo okončati.“⁴¹⁰

Određeno je da se konferencija održi ponovo, ali do toga nije došlo zbog razlika u stavovima zemalja sudionica o pojedinim pitanjima kao što je eventualno sudjelovanje SSSR-a na kongresu. Većina zemalja zastupljenih na konferenciji (osim Kine, Japana, Filipina Turske i Tajlanda) kasnije će se pridružiti Pokretu nesvrstanih.⁴¹¹

Početkom pedesetih godina Jugoslavija uspostavlja prve veze sa zemljama Trećeg svijeta, među kojima su Egipat, Indija, Burma i Indonezija. Da bi razvio odnose Jugoslavije sa tim zemljama, Tito je krajem 1954. krenuo na dvomjesečno putovanje u Egipat, Indiju i Burmu u kojima mu je priređen veličanstven doček. U govoru pred indijskim parlamentom, Tito je, kao glavne svjetske probleme istaknuo nejednakost među državama i narodima, miješanje u unutarnji život drugih, podjelu svijeta na interesne sfere i blokove, te kolonijalizam. Na kraju posjeta Indiji, u zajedničkoj izjavi, Tito i Nehru su istaknuli potrebu miroljubive koegzistencije.⁴¹² Na povratku, u Rijeci je Tito održao govor u kojem je rekao: „Za nas je ovaj dvomjesečni boravak u tim zemljama bio kao neko otkriće, jer smo u njima naišli na potpuno sličnu situaciju onoj u kojoj je bila i koja je danas u našoj zemlji. I tamo ljudi čine velike napore da se izdignu iz zaostalosti... Prava je sreća što smo mi uspjeli ostvariti vezu s njima, što smo odlučili da idemo zajedno i da činimo sve što je moguće da bi

---

⁴⁰⁸ Leo Mates, *Počelo je u Beogradu...: 20 godina nesvrstanosti*, Zagreb, Globus, 1982., 19.

⁴⁰⁹ Isto, 20.

⁴¹⁰ Isto

⁴¹¹ Isto, 21.

⁴¹² Petranović 1988., 371.

se u svijetu smirile strasti koje se sve više razbuktavaju, i da bi ljudi išli drugim putem, ne putem rješavanja međunarodnih problema oružjem i nadmoćnijim vojnim snagama...”⁴¹³

Glavna veza između Jugoslavije i Trećeg svijeta bila je ideja miroljubive koegzistencije koju je Jugoslavija zastupala, te je istaknuta i na Bandunškoj konferenciji 1955.

Tijekom 1954., 1955. i 1956. godine Jugoslaviju su posjetili brojni državnici zemalja Trećeg svijeta. Među njima su bili etiopski car Haile Selassije (najviše rangirani državnik koji je do tada posjetio FNRJ)⁴¹⁴, burmanski premijer U Nu, indijski premijer Jawaharlal Nehru, kambodžanski premijer princ Norodom Sihanouk, te indonezijski predsjednik Sukarno.⁴¹⁵

Tito je u prosincu 1955. uzvratio posjet Etiopiji, u sklopu kojega je gostovao na sveučilištu, u parlamentu, te u bolnici u kojoj su radili jugoslavenski liječnici. Na povratku je posjetio i Egipat, gdje je jugoslavenskoj delegaciji priređen veliki doček.⁴¹⁶

Značajan događaj u razvoju pokreta nesvrstanih, bio je sastanak Tita, Nassera i Nehrua na Brijunima u srpnju 1956. Rezultat sastanka bila je *Brijunska deklaracija* u kojoj su istaknuti zajednički ciljevi triju zemalja: „Prekid podjele svijeta na vojne blokove, što uzrokuje strah... i onemogućuje stvaranje čvrste osnove za mir, težnja kolektivnoj sigurnosti u svjetskim razmjerima, okončanje dominacije jedne zemlje nad drugom, razoružanje od nuklearnog i klasičnog naoružanja... u okviru UN-a, korištenje nuklearne energije u miroljubive svrhe, te ubrzavanje razvoja nerazvijenih zemalja.”⁴¹⁷ Potpisnici deklaracije su se također založili za primanje NR Kine u Ujedinjene narode, te su dali podršku borbi za nezavisnost Alžira.⁴¹⁸

Ipak, sudionici sastanka odbacili su ideju o stvaranju „trećeg bloka“, jer „u trenutku kada pucaju šavovi postojećih, bila bi potpuna besmislica stvarati novi blok.”⁴¹⁹ Naglašena je i razlika između neutralnosti i aktivne koegzistencije. Prema njoj, neutralnost „podrazumeva stanje mirovanja, promatranja događaja iz mišje rupe – aktivna koegzistencija ne trpi mirovanje.”⁴²⁰

Iduće godine, 1957. dolazi do nove krize u odnosima sa SSSR-om i istočnim blokom, koja je produbljena nakon VII. kongresa SKJ 1958. U isto vrijeme slabe i odnosi sa Zapadom, zbog kratkotrajnog približavanja SSSR-u 1957. Osim toga, važnu ulogu u pogoršanju odnosa

---

⁴¹³ Bilandžić, 375.

⁴¹⁴ Jakovina 2003., 515.

⁴¹⁵ Matković, 327.

⁴¹⁶ Jakovina 2003., 517.-519.

⁴¹⁷ Borba, 21.07.1955.

⁴¹⁸ Petranović 1988., 372.

⁴¹⁹ *Trojica na Brionima*, NIN, 15.06.1955.

⁴²⁰ Isto

imalo je jugoslavensko otkazivanje sporazuma o primanju američke vojne pomoći u srpnju, te priznavanje Njemačke DR u listopadu 1957. godine.⁴²¹

Slabljenje odnosa sa Istokom i Zapadom, samo je pojačalo jugoslavensku orijentaciju na zemlje Trećeg svijeta. Jačanje suradnje tih zemalja započete u Bandungu, te uspostavljanje veza sa Jugoslavijom, u nekoliko godina dovest će do stvaranja Pokreta nesvrstanih zemalja i njihovog prvog samita u Beogradu 1961. godine. Na njemu će se okupiti 28 zemalja (12 iz Afrike, 10 iz Azije, 4 iz Latinske Amerike, 2 iz Europe) i 24 delegacije oslobodilačkih pokreta.⁴²²

Iako će se jugoslavenski odnosi sa Sovjetskim Savezom početkom šezdesetih ponovo normalizirati, prvo službeno okupljanje nesvrstanih zemalja u Beogradu označit će početak trajne jugoslavenske vanjskopolitičke orijentacije prema Trećem svijetu.

---

⁴²¹ Jakovina 2002., 120.

⁴²² Bilandžić, 382.

ZAKLJUČAK

Nakon Drugoga svjetskog rata, nova vlast orijentirala je Jugoslaviju snažno prema Sovjetskom Savezu, u kojemu je vidjela uzor za izgradnju socijalizma. Zbog brzine provođenja reformi i transformacije društva prema sovjetskom modelu, ali i zbog svojeg geografskog položaja, Jugoslavija je postala važan dio sovjetske interesne sfere u istočnoj Europi. Jugoslavenski komunisti na čelu s Titom, koji su na vlast došli vlastitim snagama, bez sovjetske pomoći, htjeli su očuvati visoki stupanj autonomije u odnosu prema Moskvi, u čemu su bili u povoljnijem položaju u odnosu na ostale istočnoeuropske države koje je oslobodila Crvena armija. Takav stav doveo je do sukoba jugoslavenskog vodstva sa Staljinovom hegemonističkom politikom, čiji je cilj bilo uspostavljanje čvrste kontrole nad Istočnom Europom.

Jugoslavenski otpor izazvao je žestoke ideološke napade od strane Sovjetskog Saveza i ostalih zemalja istočnog bloka. Jugoslavija se iznenada od „sovjetskog satelita broj 1“, kako je tada viđena na Zapadu, pretvorila u najgoreg otpadnika. Potpuni prekid veza sa Istokom, te stalna opasnost od sovjetske vojne intervencije, prisilila je Jugoslaviju na jedinu moguću alternativu – suradnju sa Zapadom. U kontekstu hladnoratovske podjele svijeta na dva sukobljena bloka, Zapad je odlučio svim sredstvima podržati taj, do tada najveći razdor u međunarodnom komunističkom pokretu, pružajući Jugoslaviji gospodarsku i vojnu pomoć.

Da bi pokazali ideološki odmak od SSSR-a i staljinizma, te da bi dokazali ispravnost svojih stavova, jugoslavensko vodstvo se odlučilo vratiti izvorima marksizma, što ih je dovelo do ideje samoupravljanja – sustava koji je trebao omogućiti demokratizaciju i veći stupanj radničkog upravljanja nad sredstvima za proizvodnju. Ipak, takav sustav nije bilo moguće u potpunosti ostvariti u uvjetima postojanja jednostranačkog monopola nad vlasti. Šesti kongres SKJ 1952., pokušao je ponuditi rješenja problema u okviru političke dominacije Saveza komunista, ali ta rješenja nisu provedena u praksi. Jedina osoba u političkom vrhu koja je smatrala da sa procesom liberalizacije i demokratizacije društva treba ići i dalje, čak i pod cijenu rušenja partijskog monopola, bio je Milovan Đilas. U početku, njegove su ideje imale široku podršku, koja je uključivala i članove partijskog vodstva, ali je tu podršku uskoro izgubio, kada su njegove ideje o ukidanju političke dominacije SKJ odbačene i osuđene kao anarhističke, a on sam smijenjen iz partijskog vodstva.

Jugoslavenska vanjskopolitička orijentacija na Zapad, suočavala se sa mnogim problemima. Glavni sukob dogodio se oko pitanja granica (Koruška i Trst). Važnu ulogu

imale su i ideološke razlike, zbog kojih jugoslavensko vodstvo nije nikada vidjelo orijentaciju na Zapad, a posebno gospodarsko-vojnu ovisnost o Zapadu kao trajno rješenje, nego više kao nužno zlo kojeg se treba riješiti čim to bude moguće.

Godine 1954. dolazi do niza okolnosti koje su omogućile ponovno približavanje Jugoslavije i Sovjetskog Saveza. Prva je bila Staljinova smrt godinu ranije, i dolazak novog državno-partijskog vodstva koje se htjelo pred svijetom, ali i pred vlastitim građanima prikazati drugačijim od Staljina, miroljubivim i spremnim na suradnju. Druga okolnost je bila smjena Milovana Đilasa, koji je u vrijeme sukoba sa Informbiroom bio predvodnik ideoloških napada protiv SSSR-a. Na kraju, ulogu u normalizaciji odnosa imalo je i jugoslavensko nastojanje da se pronade alternativa suradnji sa Zapadom, sa kojim su se odnosi tada nalazili u krizi zbog potpore Italiji oko Trsta. Osim toga, zbog brojnih razlika i nesuglasica, tadašnja potpuna usmjerenost Jugoslavije prema Zapadu vjerojatno nije mogla postati trajna vanjskopolitička orijentacija zemlje, bez da ona bude prisiljena na ustupke, koji bi s vremenom možda dovela u pitanje socijalistički sustav, na što jugoslavenski komunisti nisu mogli pristati.

Sa sovjetske strane, osim već spomenutih razloga, inicijativa za pomirbu sa Jugoslavijom koju je pokrenuo Hruščov, bila je uvjetovana položajem Jugoslavije u Europi, u sklopu hladnoratovske strategije. Sovjetsko vodstvo je smatralo da bi pomirenjem sa Jugoslavijom, njenim približavanjem Sovjetskom Savezu, i s vremenom, eventualnim povratkom u istočni blok, oslabili pozicije Zapada, odnosno SAD u Europi. Udaljavanjem Jugoslavije od Zapada i mogućim povratkom zemlje u lager, Sovjeti su smatrali da Zapadu oduzimaju važno ideološko oružje u borbi protiv SSSR-a. Također cilj im je bio utjecati na Jugoslaviju i smanjiti njezin potencijalni „negativni“ utjecaj na zemlje istočnog bloka, čija je homogenost za sovjetsko vodstvo bila od najveće važnosti.

Zbog navedenih razloga, normalizacija međusobnih odnosa bila je tada potrebna i Jugoslaviji i Sovjetskom Savezu.

Dolaskom sovjetske delegacije na čelu s Hruščovom u Beograd u svibnju 1955. započeo je novi period u jugoslavensko-sovjetskim odnosima. Za Jugoslaviju je dolazak u Beograd imao poseban značaj i zbog sovjetskog, iako neizravnog priznavanja krivnje za sukob 1948. godine. Za Sovjetski Savez, posjet Hruščova Jugoslaviji i službeno odbacivanje optužbi iz razdoblja Informbiroa, bio je značajan, jer je prvi puta javno rečeno da je Staljin u nečemu bio u krivu. Proces preispitivanja vlastite prošlosti koji je pokrenuo Hruščov, doživio je svoj vrhunac na 20. kongresu KPSS u veljači 1956., Hruščovljevim referatom i osudom Staljina.

Obračun sa Staljinom na kongresu bio je i rezultat Hruščovljeve težnje za jačanjem vlastitog položaja unutar kolektivnog rukovodstva.

Drugi veliki sastanak jugoslavenskog i sovjetskog vodstva u Moskvi u lipnju 1956., izvana je pokazivao novu suradnju između dviju zemalja, ali je iznutra bio obilježen novim sovjetskim pokušajima vraćanja Jugoslavije u svoju interesnu sferu i inzistiranju na potrebi jedinstva lagersa, što je za Jugoslaviju bilo neprihvatljivo. Iako je suradnja Jugoslavije sa Zapadom nailazila na prepreke, za Tita i ostale članove državno-partijskog vodstva, ponovni povratak na stanje prije 1948. nije dolazio u obzir. U tome je važnu ulogu imao i međunarodni ugled koji je Jugoslavija stvorila zbog otpora Staljinu, te jugoslavenska ideja o širenju svojega oblika socijalizma na blokovske zemlje i njihovo odvajanje od sovjetskog utjecaja.

Za Jugoslaviju, načela izražena u Beogradskoj i Moskovskoj deklaraciji, koja su uglavnom odražavala jugoslavenske stavove, trebala su postati temelj novih odnosa između socijalističkih zemalja. Za Sovjete, te su deklaracije bile daleko manje važne, odnosile su se samo na Jugoslaviju, nikako i na blokovske zemlje, a glavni razlog pristajanja na takve ideološke ustupke, bila je nada u približavanje jugoslavenskog vodstva SSSR-u.

Dvadeseti kongres KPSS imao je posljedice ne samo na Sovjetski Savez, nego i na ostale socijalističke zemlje te na cijeli komunistički pokret. Njegove odluke i program liberalizacije provođen u SSSR-u od strane novog vodstva, doveli su do značajnih promjena u većini istočnoeuropskih zemalja. U njima, osudu staljinizma pratila je liberalizacija sustava i promjene u gospodarstvu, ali i unutarnji sukobi između starog staljinističkog vodstva i novih reformističkih kadrova. U takvim novonastalim uvjetima, prvi puta se pokazalo nezadovoljstvo velikog dijela stanovništva istočnoeuropskih zemalja zbog lošeg životnog standarda, ali i zbog protivljenja utjecaju koji je imao Sovjetski Savez na unutarnju politiku tih zemalja. Uzor za izgradnju nacionalne verzije socijalizma, nezavisne od Moskve, mnogi su vidjeli u Jugoslaviji. Njezin utjecaj mogao se vidjeti kroz pojedine elemente koji su nastajali u pojedinim zemljama, prvenstveno u radničkim savjetima u Poljskoj i Mađarskoj. Sovjeti su bili svjesni mogućeg jugoslavenskog utjecaja na blokovske zemlje, što je samo pojačalo njihovu odlučnost u pokušajima privlačenja Jugoslavije u istočni blok, sa ciljem neutralizacije njenog utjecaja.

Sovjetsko vodstvo je podupiralo ograničene promjene u Istočnoj Europi, ali su postali zabrinuti nakon nemira u poljskom Poznanu. Ipak, do zaoštavanja i moguće vojne intervencije nije došlo, nakon uvjeravanja novog prvog sekretara PURP, Władysława Gomułke, da Poljska neće mijenjati svoj odnos prema Sovjetskom Savezu.

Za razliku od Poljske, situacija u Mađarskoj bila je puno nemirnija. U zemlji su se, djelomično pod utjecajem Jugoslavije i Poljske javile ideje o posebnom mađarskom putu u socijalizam i prekidu sovjetskog utjecaja. U Budimpešti je došlo do masovnih prosvjeda koji su doveli do promjene u vodstvu države i partije. Novi premijer, Imre Nagy započeo je program reformi koje su uključivale promjene u gospodarstvu, ali i u politici, kao što je obnova višestranačja. Sovjeti su smatrali da su reforme otišle predaleko, u „kontrarevoluciju“ koja bi mogla, prema sovjetskom mišljenju dovesti do obnove kapitalizma i odlaska Mađarske iz socijalističkog bloka. Nagy se u odnosu prema Sovjetima pokazao manje pragmatičnim od Gomuške. Na vijest o pokretima sovjetskih snaga, zaprijetio je odlaskom Mađarske iz Varšavskog ugovora. Ta je odluka bila vrhunac mjera, koje su se u kontekstu unutarnje politike blokovskih zemalja mogle smatrati radikalnima, kao što je sastavljanje višestranačke vlade i proglašenje neutralnosti zemlje. Sve to, a posebno najava izlaska iz Varšavskog ugovora, dovelo je do sovjetske odluke o vojnoj intervenciji.

Da bi pokazali jedinstvo socijalističkih zemalja, Sovjeti su tražili i dobili suglasnost za intervenciju od svih zemalja, uključujući i Jugoslaviju. Tito sa suradnicima, iako s razlogom nepovjerljiv prema sovjetskim akcijama, posebno vojnim, ipak pristaje. Intervenciju je vidio kao trenutno manje zlo u odnosu na moguće zaoštavanje hladnoratovske krize, koja je već trajala zbog sukoba oko Sueza.

Jugoslavija je podržavala reformiste u Istočnoj Europi, te je ipak pružila azil Imri Nagyu i suradnicima. To je dovelo do novog zaoštavanja sa Sovjetskim Savezom, što je označilo završetak perioda normalizacije odnosa dviju zemalja. KPSS zajedno sa ostalim vladajućim komunističkim partijama započinje novu ideološku kampanju protiv SKJ i Jugoslavije, optužujući je za revizionizam, i djelovanje u interesu Zapada kao njegov „trojanski konj“ među socijalističkim zemljama. Kod svakog zaoštavanja odnosa sa Jugoslavijom, Hruščov bi se od predvodnika borbe protiv staljinizma pretvorio u „prigodnog“ staljinista, hvaleći Staljina i opravdavajući njegove postupke. Takvi Hruščovljevi stavovi i djelovanje staljinista u sovjetskom vodstvu, koji su se protivili suradnji sa Jugoslavijom, samo su produbili krizu međusobnih odnosa.

Nakon sastanka Tita i Hruščova u Bukureštu u kolovozu 1957., činilo se da je moguć nastavak suradnje dviju zemalja, ali je već u studenom došlo do nove krize. Uzrok je bio Titov nedolazak na proslavu 40. godišnjice Oktobarske revolucije i sastanak 64 komunističke partije, te odbijanje jugoslavenske delegacije da potpiše zajedničku deklaraciju u kojoj se poziva na jedinstvo komunističkog pokreta na čelu sa Sovjetskim Savezom. Jugoslavenski stav posebno je zasmetao Hruščova, koji je konferencijom htio pokazati jedinstvo i snagu

komunističkog pokreta, ali i učvrstiti vlastitu poziciju nakon sukoba sa staljinističkom frakcijom na lipanjskom plenumu CK KPSS.

Ideološka kampanja protiv Jugoslavije pojačana je nakon donošenja novog programa SKJ na njegovom Sedmom kongresu 1958., čime su se jugoslavenski komunisti još više udaljili od sovjetskog oblika socijalizma. Ovoga puta, glavni predvodnik u napadima na SKJ bila je KP Kine, koja je u novom ideološkom sukobu KPSS i SKJ vidjela priliku za jačanje svojeg utjecaja u komunističkom pokretu.

Tito i suradnici su shvatili da između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza postoje prevelike ideološke razlike, te da Sovjeti nikada neće prihvatiti ravnopravnost unutar komunističkog pokreta i odustati od pokušaja uvlačenja Jugoslavije u istočni blok. Takvo uvjerenje samo je pojačalo jugoslavensko usmjerenje prema zemljama Trećeg svijeta, koje je počelo nakon sukoba sa SSSR-om 1948. i sukoba sa Zapadom oko Trsta 1954. godine. Jugoslavija je postala jedna od glavnih inicijatora okupljanja zemalja Trećeg svijeta i jedna od osnivača Pokreta nesvrstanih. Nesvrstanost će postati u sljedećim godinama trajna vanjskopolitička orijentacija Jugoslavije i temelj njezinog ugleda u svijetu.

SUMMARY

Yugoslav – Soviet State – Party Relations 1955-1956

After the collapse of Yugoslav – Soviet relations in 1948, Yugoslavia was forced to change its foreign policy and cooperate with the West. Cooperation, and especially dependence on Western aid, was problematic for the Yugoslav leadership. For that reason, after Stalin's death, it wanted to normalise Yugoslavia's relations with the Soviet Union,. On the Soviet side, the new leadership headed by Khrushchev, wanted to show its commitment to the idea of peaceful co-existence with the West, but also to bring Yugoslavia back to the Soviet sphere of influence.

The visit of the Soviet state delegation to Belgrade in May 1955 marked the beginning of the period of normalisation and cooperation between the two countries. The trend continued with Tito's visit to the Soviet Union in June 1956. The Yugoslav – Soviet normalisation helped Khrushchev to initiate the process of de-Stalinization in the Soviet Union. Political and economic changes in the USSR have also affected the East European countries under the Soviet influence. With popular support, their new leaders started to implement economic and political reforms, the most important aspect of these reforms being ever greater independence from Moscow. For the East Europeans Yugoslavia was an example, since its course proved that socialism was possible without Soviet tutelage. Soviet leadership allowed reforms in the bloc countries as long as they did not pose a threat to the unity of the Soviet bloc. The events in Hungary marked the turnover in Soviet approach. Reforms made by prime minister Imre Nagy (re-introduction of multi-party system, forming of the coalition government) and his decision to take Hungary out of the Warsaw Pact, influenced the Soviet decision to intervene militarily.

Tito and the Yugoslav leadership agreed with the intervention, but they also gave political asylum to the Hungarian leadership. That decision, together with Tito's criticism of the Stalinist elements in the Soviet leadership, influenced the new deterioration in the mutual relations. That relations deteriorated after the Yugoslav refusal to accept the unity of the Communist movement headed by the USSR in 1957, and after the new party programme of the Yugoslav communists was published in 1958. By the late 1950's, because of the deteriorated relations with the East, but also with West, Yugoslavia oriented its foreign policy towards newly independent countries of the Third World, promoting the idea of non-alignment.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

Hrvatski državni arhiv Zagreb, F 1723, Gradski komitet Saveza komunista Hrvatske Zagreb

Muzej istorije Jugoslavije, Arhiv predsednika Republike, KPR I.2

Muzej istorije Jugoslavije, Arhiv predsednika Republike, KPR 1.3-a SSSR

Muzej istorije Jugoslavije, Arhiv predsednika Republike, I-5-b, Poljska

NOVINE I TJEDNICI

Borba - Organ centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije. Zagreb, 1953. - 1958.

NIN - nedeljne informativne novine. Beograd: NIP Politika, 1955. - 1956.

Vjesnik - Organ Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske. Zagreb, Vjesnik, 1955. - 1958.

KNJIGE

Banac, Ivo. *Sa Staljinom protiv Tita.* Zagreb: Globus, 1990.

Békés, Csaba, Malcolm Byrne, János Rainer. *The 1956 Hungarian Revolution: A History in Documents.* Budapest: Central European University Press, 2002.

Bekić, Darko. *Jugoslavija u hladnom ratu: odnosi s velikim silama 1949 – 1955.* Zagreb: Globus, 1988.

Bilandžić, Dušan. *Hrvatska moderna povijest.* Zagreb: Golden marketing, 1999.

Boffa, Giuseppe. *Povijest Sovjetskog Saveza, knj. II – Od domovinskog rata do položaja druge velesile.* Opatija: Otakar Keršovani, 1985.

Dedijer, Vladimir. *Novi Prilozi za biografiju Josipa Broza Tita, knj. III.* Beograd: Rad, 1984.

- Đilas, Milovan. *Vlast i pobuna*. Zagreb: Europapress holding, Novi Liber, 2009.
- Goldstein, Ivo. *Hrvatska: 1918.-2008*. Zagreb: Europapress holding, Novi Liber, 2008.
- Holzer, Jerzy. *Komunizam u Europi: povijest pokreta i sustava vlasti*. Zagreb: Srednja Europa, 2002.
- Hosking, Geoffrey. *The First Socialist Society - History of the Soviet Union From Within*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1996.
- Jakovina, Tvrtko. *Socijalizam na američkoj pšenici: (1948-1963)*. Zagreb: Matica hrvatska, 2002.
- Jakovina, Tvrtko. *Američki komunistički saveznik: Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države: 1945.-1955*. Zagreb: Profil International (etc.), 2003.
- Kardelj, Edvard. *Sjećanja - Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije: 1944.-1957*. Beograd [etc.]: Radnička štampa [etc.], 1980.
- Khrushev, Sergey, ed. *Memoirs of Nikita Khrushchev, Volume 2, Reformer*. University Park, Pennsylvania: Pennsylvania State University Press, 2006.
- Khrushev, Sergey, ed. *Memoirs of Nikita Khrushchev, Volume 3, Statesman*. University Park, Pennsylvania: Pennsylvania State University Press, 2007.
- Knight, Amy. *Beria, Stalin's First Lieutenant*. Princeton: Princeton University Press, 1993.
- Kontler, Laszlo. *Povijest Mađarske: tisuću godina u Srednjoj Europi*. Zagreb: Srednja Europa, 2007.
- Mates, Leo. *Međunarodni odnosi Socijalističke Jugoslavije*. Beograd: Nolit, 1976.
- Mates, Leo. *Počelo je u Beogradu...: 20 godina nesvrstanosti*. Zagreb: Globus, 1982.
- Matković, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije (1918.-1991.-2003.)*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2003.
- Mićunović, Veljko. *Moskovske godine (1956. – 1958.)*. Zagreb: Liber, 1977.
- Paczkowski, Andrzej. *Pola stoljeća povijesti Poljske*. Zagreb: Profil, 2001.
- Peti kongres Komunističke partije Jugoslavije, izvještaji i referati*. Beograd: Kultura, 1948.
- Petranović, Branko. *Jugoslavija u međunarodnom radničkom pokretu*. Beograd: Institut za međunarodni radnički pokret, 1973.
- Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije: 1918-1988, knj. III, Socijalistička Jugoslavija*. Beograd: Nolit, 1988.
- Povijest Saveza komunista Jugoslavije*. Beograd: Komunist, 1985.

Rainer, M. Janos, Katalin Somlai, ur. *The 1956 Hungarian Revolution and the Soviet Bloc Countries: Reactions and Repercussions*. Budapest: The Institute for the History of the 1956 Hungarian Revolution: Historical Archives of the Hungarian State Security, 2007.

Schapiro, Leonard. *The Communist Party of the Soviet Union*. London: Methuen, 1975.

Swain Geoffrey, Nigel Swain. *Eastern Europe Since 1945*. Basingstoke. New York: Palgrave Macmillan, 2003.

Tymowski, Michal. *Kratka povijest Poljske*. Zagreb: Matica hrvatska, 1999.

Zelmanović, Đorđe. *Mađarska jesen 1956*. Zaprešić: Fraktura, 2006.

INTERNETSKI IZVORI

<http://century.guardian.co.uk/1950-1959/Story/0,,105154,00.html> 29.12.2010.

<http://www.jutarnji.hr/hruscov-i-tito---pomirba-s-velikim-bratom/228461/> 02.04.2011.

<http://encyclopedia2.thefreedictionary.com/20th+Congress+of+the+Communist+Party+of+the+Soviet+Union> 14.04.2011.

http://en.wikipedia.org/wiki/1956_Georgian_demonstrations#Consequences 19.04.2011.

<http://www.marxists.org/reference/archive/hoxha/works/nov1960.htm> 20.04.2011.

POPIS KRATICA

ÁVH - (mađ. *Államvédelmi Hatóság*) – Služba za zaštitu države, mađarska služba državne sigurnosti 1945. – 1956.

CIA - (eng. *Central Intelligence Agency*) – Središnja obavještajna agencija

CK - centralni komitet

DR - demokratska republika

FNRJ - Federativna Narodna Republika Jugoslavija

IK - izvršni komitet

Informbiro - Informacijski biro komunističkih i radničkih partija

JA - Jugoslavenska armija

JNA - Jugoslavenska narodna armija

KGB - (rus. *Komitet gosudarstvenoj bezopasnosti*) – Komitet državne sigurnosti

Kominform - Komunistički informacijski biro, Informbiro

KP - komunistička partija

KPA - Komunistička Partija Albanije

KPJ - Komunistička Partija Jugoslavije

MRP - Mađarska radnička partija

MSRP - Mađarska socijalistička radnička partija

NATO - (en. *North Atlantic Treaty Organization*) – Organizacija Sjevernoatlantskog ugovora

NKVD - (rus. *Narodnij komissariat vnutrennih del*) – Narodni komesarijat za unutarnje poslove - sovjetsko ministarstvo unutarnjih poslova, do 1954. obuhvaćalo i državnu sigurnost

NR - narodna republika

NjDR - Njemačka Demokratska Republika

OUN - Organizacija Ujedinjenih naroda

PURP - Poljska ujedinjena radnička partija

RPR - Rumunjska radnička partija

SAD - Sjedinjene Američke Države

SED - (njem. *Sozialistische Einheitspartei Deutschlands*) – Partija socijalističkog jedinstva
Njemačke

SEV - (rus. *Sovet ekonomičeskoj vzaimopomošči*) – Vijeće za uzajamnu ekonomsku pomoć

SKP(b) - Svesavezna komunistička partija (boljševika)

SRNj - Savezna Republika Njemačka

SSRNJ - Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije

SSR - Sovjetska Socijalistička Republika

SSSR - Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika

STT - Slobodni Teritorij Trsta

UN - Ujedinjeni narodi

ZIS - (rus. *Zavodi imeni Stalina*) – sovjetski proizvođač vozila